

**Justiitsministeerium
Kriminaalpoliitika osakond**

**MÄÄRATUD KAITSJA KÄTTESAADAVUS JA
KVALITEET KRIMINAALMENETLUSES**

Analüüsi aruanne

Tallinn 2007

Sisukord

Järeldused.....	4
Ettepanekud.....	6
Sissejuhatus.....	7
1. Määratud kaitsja kriminaalmenetluses.....	11
1. 1. Riigi õigusabi korraldus Eestis.....	11
1. 2. Määratud kaitsja kui üks riigi õigusabi liik.....	12
1. 3. Peamised määratud kaitsjega seotud probleemid kriminaalmenetluses.....	13
1. 4. Määratud kaitsja tasu kriminaalmenetluses.....	14
1. 4. 1. Taotlused riigi õigusabi tasu ja kulude hüvitamiseks.....	17
1. 4. 2. Määratud kaitsja tasu suurus kriminaalasjades.....	18
1. 4. 3. Eri – ja üldkoefitsientide määramine kriminaalasjades.....	19
1. 4. 4. Riigi õigusabi tasude tõstmise vajadus.....	23
2. Määratud kaitsja süsteemid välisriikides.....	25
2. 1. Määratud kaitsja süsteemi korraldus.....	25
2. 1. 1. Austria.....	25
2. 1. 2. Horvaatia.....	26
2. 1. 3. Iirimaa.....	26
2. 1. 4. Läti.....	26
2. 1. 5. Rootsi.....	26
2. 1. 6. Saksamaa.....	27
2. 1. 7. Soome.....	27
2. 1. 8. Taani.....	28
2. 2. Määratud kaitsja kvaliteet ning spetsialiseerumine kriminaalasjadele	28
2. 2. 1. Austria.....	28
2. 2. 2. Horvaatia.....	28
2. 2. 3. Iirimaa.....	28
2. 2. 4. Läti.....	28
2. 2. 5. Rootsi.....	28
2. 2. 6. Saksamaa.....	28
2. 2. 7. Soome.....	29
2. 3. Määratud kaitsja töö tasustamine.....	29
2. 3. 1. Horvaatia.....	30
2. 3. 2. Iirimaa.....	30
2. 3. 3. Läti.....	30
2. 3. 4. Rootsi.....	30
2. 3. 5. Saksamaa.....	30
2. 3. 6. Soome.....	30
2. 3. 7. Taani.....	30
3. Määratud kaitsja kättesaadavus.....	33
3. 1. Kaitsja määramise kord ja kiirus.....	33
3. 1. 1. Kaitsja määramise kiirus.....	34
3. 1. 2. Kaitsja määramise kord.....	36
3. 1. 3. Kaitsja valimine menetleja poolt.....	39
3. 2. Määratud kaitsja vahetamine kriminaalmenetluses.....	42
3. 2. 1. Kaitsja järjepidevuse põhimõte.....	42

3. 2. 2. Määratud kaitsja vahetamise põhjused.....	43
3. 3. <i>Kaitsja määramise süsteemi muutmise vajadus.....</i>	45
3. 3. 1. Hinnang praegusele kaitsjate määramise süsteemile.....	45
3. 3. 2. Hinnang riigipalgaliste kaitsjate süsteemi ideele.....	46
3. 3. 3. Hinnang nn dispetšersüsteemi loomise ideele.....	47
4. Määratud kaitsja kvaliteet.....	52
4. 1. <i>Hinnang määratud kaitse kvaliteedile kriminaalajasjades.....</i>	52
4. 1. 1. Määratud vs lepingulised kaitsjad.....	54
4. 1. 2. Kaitsjate suhtumine oma töösse.....	55
4. 1. 3. Kaitsjate teadmised kriminaalmenetlusest, kaitsjate kvaliteet.....	56
4. 2. <i>Määratud kaitsja toimingud kriminaalmenetluses.....</i>	59
4. 3. <i>Kontroll määratud korras riigi õigusabi osutamise üle.....</i>	60
Kasutatud allikad.....	63
Lisad.....	65
<i>Lisa 1 Ankeetküsitluse küsimustik.....</i>	65
<i>Lisa 2 Suuliste intervjuude küsimustik.....</i>	67
<i>Lisa 3 Välisriikide küsitluse küsimustik.....</i>	68
<i>Lisa 4 Välisriikide riigi õigusabi korraldamisega tegelevad organisatsioonid ning nende kontaktid.....</i>	69

Järeldused

1. 2007. a. I poolaastal kulutas riik õigusabi kriminaalasjadele 21 070 685,2 EEK ehk 85% kõigist riigi õigusabi kuludest.
2. Kui määratud kaitsjatele kriminaalasjades makstaks praeguse töömahu juures turuhinnale vastavat tasu, oleksid kulutused määratud kaitsjale kriminaalmenetluses 250 – 280 miljonit krooni. Kui kaitsjatele makstaks 2 - 3 korda¹ turuhinnast väiksemad töötasu, oleksid kulutused kahele riigi õigusabi liigile 90, 3 - 135 miljonit krooni. Hetkel suudab riik suhteliselt edukalt üleval pidada kogu prokuratuuri süsteemi vähema kui 150 miljoni krooniga aastas s.o. võib eeldada, et lihtsalt riigi õigusabi tasustamisele peaks kuluma sellest summast oluliselt väiksem summa, kuna vastasel korral oleks riigil mõistlikum teha sõna otseses mõttes prokuratuuriga sarnane advokaatuur, kes siis tagab riikliku süüdistusega sarnase kvaliteedi kaitse riigi õigusabi asjades.
3. Hetkel ei ole võimalik võrrelda erinevate advokaadibüroode esindajate tavaid määratud kaitsja tasu hüvitamise taotluste täitmisel – kehtiv aruandluse kord ei ole piisav, kuna see ei taga läbipaistvust ega võimalda saada ammendavat ning üheselt tõlgendatavat ülevaadet kriminaalmenetluses määratud korras riigi õigusabi osutamise eest taotlevate tasude suurusest ning põhjendatusest.
4. Advokaadibüroodel on erinevad õigusabi tasu hüvitamise taotluse blanketid, kuhu märgitakse erineva täpsusega, mille eest ning kui palju määratud kaitsja tasu ning kulude hüvitamist taotletakse.
5. Praegusest advokatuuri aruandlusest ei selgu, kui suure osa kogu kriminaalasjades osutatavast riigi õigusabist moodustavad isiku esindamine kriminaalasja kohtueelses – ning kohtumenetluses ja määratud kaitse kriminaalmenetluses.
6. Küsitletud prokuröride, kohtunike, advokaatide hinnangud määratud kaitse kättesaadavusele on kõrgemad kui hinnangud määratud kaitse kvaliteedile.
7. Küsitletud prokuröridest 79% ning prokuröri abidest 83% ei poolda praeguse määratud kaitsja süsteemi muutmist. Samas on süsteemi muutmise poolt 44% kohtunikest ning 46% kohtukonsultantidest.
8. Määratud kaitsja kättesaadavusega ei esine märkimisväärseid probleeme, v.a. nädalavahetustel ning suuremate kriminaalasjade puhul maapiirkondades.
9. Sageli ei järgita – peamiselt kaitsjate suure töökoormuse ning töösse suhtumise tõttu – kaitsja järjepidevuse põhimõtet, et kaitsealusel oleks üks kaitsja kogu menetluse vältel.

¹ Advokatuuri hinnangul ei peagi riigi õigusabi olema tasustatud võrdselt muu õigusteenusega, kuid vahe võiks olla 2-3, mitte aga 7-8-kordne. Vt Õiguskantsler korraldas õigusabi probleemide arutelu (04.01.2006). [www.oiguskantsler](http://www.oiguskantsler.ee) (30.08.07.).

10. Vastuoluline on kohtunike, prokuröride, advokaatide suhtumine hetkel väljakujunenud süsteemi ning tavalise, kus uurimisasutus valib kaitsja ning „paaris on“ samad prokurörid ning kaitsjad.

11. Praegune kaitsja määramise süsteem seab ohtu nii kaitsja kui prokuröri töö kvaliteedi.

12. Praeguse määratud kaitsja töö tasustamise süsteemi juures ei ole kohati võrdeline tehtava töö maht ning selle eest saadav tasu.

13. Erikoefitsienti 4,0 kohaldatakse mõnikord põhjendamatult või „valedel juhtudel“ ning kokkuleppemenetluse tasud on põhjendamatult suured.

14. Kokkuleppe sõlmimise (ajalist) töömahukust toimikute vaatlemisel ei saa hinnata, kuna kokkuleppemenetluse läbirääkimisi ei protokollita ning nõutav ei ole kokkuleppe sõlmimise alguse ja lõpu (kestvuse) märkimine kokkuleppel.

15. Kuna kohtul ei ole võimalik hinnata määratud kaitsja tegevuse kestvust ning see sõltub täiesti prokuratuuri ja kaitsja vahelisest kokkuleppest, saavad kannatada ka kohtualuse huvid, eriti juhul, kui ta ei suuda või ei oska kohtuistungil kaitsjatasu taotluse esitamisel kohtueelse menetluse ajalisele faktorile tähelepanu pöörata.

16. Lühimenetluste puhul esitavad määratud kaitsjad nn iga toimingu järgse taotluse kaitsja tasu hüvitamises – seda ei saa pidada otstarbekaks, sest eeldatavasti on lühimenetluste näol siiski tegemist võimalikult vähe aeganõudvate menetlustega ning advokaadil on õigusabi kulude hüvitamise taotlus võimalus esitada kohtus.

Ettepanekud²

1. Riigi õigusabi osutaja peab esitama kaitsja tasude ja kulude hüvitamise taotluses andmed kõikide tehtud toimingute kohta. Aktsepteerida ei tohi olukorda, kus riigi õigusabi tasu otsustatakse vaid numbriliselt välja toodud toimingute arvu põhjal.

2. Tasude ja kulude hüvitamise aluste läbipaistvuse eesmärgil peab olema ühtne tasu ja kulude hüvitamise taotluse blankett, mille väljatöötamisel tuleb arvesse võtta ka käesolevas analüüsis välja toodud probleeme ning ettepanekuid (vt 1.4.2.). Taotluse vormile³ peavad olema täpsed nõudmised.

3. Advokatuur peab koguma statistikat ning andma perioodilise ülevaade järgmiste näitajate alusel: milline on kulu määratud kaitsjale kriminaalajades: a) ühe inimese kohta; b) ühe juhtumi kohta; c) kui suur osa kirminaalmenetlusi on määratud kaitsja osavõtul; d) kui suur osa nendest kriminaalmenetlustest, kus kaitsja osavõtt on kohustuslik, toimuvad määratud kaitsja osavõtul.

² Ettepanekud on kooskõlas Justiitsministeeriumi poolt Vabariigi Valitsusele 27. septembri 2007. a. esitatud juristide kvalifikatsiooninõuete ühtlustamise ja õigusteenuse kvaliteedi tagamise kontseptsiooniga.

³ Justiitsministeeriumi kohtute osakonnas on kulude hüvitamise taotluse plank on juba välja töötatud ja ootab kehtestamist.

- 4.** Nii justiitsministeerium, advokatuur, kohus kui prokuratuur peavad arendama kaitsja töö kvaliteedi hindamise süsteemi ning tõhustama kontrolli määratud kaitse kvaliteedi üle kriminaalajades.
- 5.** Kohus ja prokuratuur peavad kaitsja tasu hüvitamise taotluse ülevaatamisel ning kaitsjatasu kinnitamisel pöörama rohkem tähelepanu eri – ja üldkoefitsientide määramise kontrollile ning vajadusel nõudma kaitsjatelt lisaselgitust.
- 6.** Kvaliteedi tõstmise eesmärgil tuleb suurendada konkurentsi (kriminaalajades määratud kaitse teenust osutavate) advokaatide seas.
- 7.** Advokatuur peab tagama selle, et kaitsjat võib probleemideta määrata kõigist ringkonnasisestest piirkondadest.
- 8.** Advokatuur peab välja töötama süsteemi, mis tagaks kiire riigi õigusabi teenuse osutamise prokuratuuri taotluse alusel. Teenuse osutamine tuleks jagada juhuslikkuse põhimõttel.
- 9.** Samaaegselt kaitsjate tegevuse kvaliteedi parandamisega tuleb tegeleda ka menetlejate professionaalsuse ja motivatsiooni küsimustega, kuna praeguse süsteemi puhul, kus rõhk on menetluse kiirusel, võib kannatada nii kaitsja kui prokuröri töö kvaliteet. Kiiruse ja kvaliteedi suhet tuleks edaspidi eraldi analüüsida.
- 10.** Kaitsja järjepidevuse põhimõttele tuleb pöörata rohkem tähelepanu ning analüüsida, millistel juhtudel on asenduskaitsja määramine rohkem või vähem põhjendatud.
- 11.** Justiitsministeerium peab hindama, millistel juhtudel kohaldatakse põhjendamatult eri- ja üldkoefitsiente ning kuidas tuleks muuta tasu määramise juhendit (vt 1.4.6.).
- 12.** Määratud kaitse puhul tuleks õigusteenus lugeda lõppenuks alles kohtumenetluse lõpuga. Praegune regulatsioon võimaldab pikema menetluse ajal (pikem kui kuu) tehtud kulutuste osalise hüvitamise taotlust. Vastav regulatsioon tuleks sätestada sõnaselgelt ka seaduses.

Sissejuhatus

Käesolev analüüs annab ülevaate, millised on peamised probleemid Eestis määratud kaitsja töö tasustamise, määratud kaitsja kättesaadavuse ja kvaliteediga kriminaalmenetluses. Analüüsi eesmärgiks on vastata küsimusele, kuidas muuta praegust määratud kaitsja süsteemi paremaks kaitsja kättesaadavuse ja kvaliteedi seisukohast. Samuti on toodud võrdluseks välisriikide n.ö. avaliku kaitsja (*public defender*) süsteemide näiteid.

Käesolev analüüs uurib:

- 1) Kuidas on Eestis seni korraldatud määratud kaitsja süsteem kriminaalmenetluses: kaitsjate määramine kriminaalmenetluses, kaitsja töö tasu hüvitamine ning kontroll kaitsjate kvaliteedi üle?
- 2) Milline on määratud kaitsja süsteem teistes Euroopa riikides?
- 3) Millised on peamised kaitsjate määramise, kaitsja töö kvaliteedi ning kaitsja tasu hüvitamisega seotud probleemid: kas kaitsjate määramise süsteem on läbipaistev ning kas kaitsja on riigi õigusabi taotlejale lihtsalt kättesaadav, kas kaitse kvaliteet ning kättesaadavus erinevad piirkonniti, ning mida tuleks muuta kaitsja töö tasustamisega seoses?

Riigi kohustus tagada õigusabi tuleneb põhiseaduse §-dest 12, 13, 15 ja 28. Üheks oluliseks õiguste, vabaduste ja kohustuste teostamise tagatiseks on igapäev võimalus saada kvaliteetset õigusnõuannet, esindust kohtus ja kohtuvälises menetluses ning kaitset kriminaal- ja väärteomenetluses.⁴ Riigi õigusabi andmine on reguleeritud 2004. a. vastu võetud riigi õigusabi seadusega (RÕS).⁵ Riigi õigusabi seaduse (§2) eesmärk on tagada kõigile isikutele asjatundliku ja usaldusväärse õigusteenuse õigeaegne ja piisav kättesaadavus. Riigi õigusabi üheks liigiks on määratud kaitse kriminaalmenetluses (RÕS § 4, lg 3 p 1). Kogu riigi õigusabist – nii rahaliselt kui mahu poolest – moodustab ligikaudu 90-95% kriminaalmenetluses antav riigi õigusabi⁶.

Justiitsministeeriumi arengukava kuni aastani 2011⁷ (lk 11) alusel on õiguskaitse üheks peamiseks probleemiks see, et riigi õigusabi süsteemi käivitamine on toimunud loodetust aeglasemalt, abivajajad jätvavad tihti võimalused kasutamata, kuna teadlikkus riigi õigusabi süsteemist on madal. Arengukava kohaselt on riigi õigusabi korras kriminaalasjades kaitsjate määramise süsteem läbipaistmatu ning soodustab üksikuid advokaate (*ibid.*). Samas on arengukava üheks strateegiliseks eesmärgiks (p. 2, lk 13) kvaliteetne ning piisav riigi õigusabi. Vahetu tulemusena (p 2., lk 13) näeb arengukava muuhulgas ette senisest läbipaistvamat riigi õigusabi korras kaitsjate määramise süsteemi.

Lisaks nendele nimetatud probleemidele on teisi valdkonnaga seotud probleeme nagu näiteks õigushariduse erinev tase, reguleerimata õigusabi osutajate tase ja vastutus

⁴ Riigi õigusabi seaduse eelnõu seletuskiri.

⁵ Riigi õigusabi seadus. – RT I 2004, 56, 403; 2007, 2, 7.

⁶ 2006. aastal riigi õigusabi kulud tervikuna 40 050 190 EEK, sellest 36 107 670 EEK ehk 90,2% kriminaalasjad ning 2006.a. esimese kuue kuu arvestuses ühe kuu keskmisena 2440,62 õigusabi juhtumit, kriminaalasju ühes kuus keskmiselt 2325,25 ehk 95,3%.

⁷ Justiitsministeeriumi arengukava kuni aastani 2011: <http://www.just.ee/27389> (02.08.2007).

jne. 2007.a., mil riigi õigusabi seaduse jõustumisest on möödunud 2 aastat, juhtis ka Euroopa Nõukogu inimõiguste volinik oma raportis tähelepanu sellele, et puudujäägid seaduse rakendumisel tuleks lahendada konstruktiivse dialoogi käigus Eesti ametivõimude ning advokatuuri vahel (CommDH(2007)12).

Justiitsministeeriumi arengukavas kuni aastani 2011 teine õiguskaitse strateegiline eesmärk on kvaliteetne ja piisav riigi õigusabi. Selle eesmärgi saavutamise indikaatoriks on see, et õigusabi on kvaliteetne ja kättesaadav. Meede 1 nimetatud eesmärgi saavutamiseks on riigi õigusabi süsteemi kohandamine, mis näeb ette järgnevaid tegevusi: 1) riigi õigusabi seaduse, advokatuuriseaduse ja rakendusaktide kohandamine; 2) kriminaalasjades riigi õigusabi korras kaitsjate määramise süsteemi läbipaistvamaks muutmine; 3) kriminaalasjades riigi õigusabi korras kaitsjate võimaldamise mahu üle vaatamine. Tulemused, milleni tahetakse jõuda on järgmised: vajadustele vastav riigi õigusabi süsteem, senisest läbipaistvam riigi õiguskorras kaitsjate määramise süsteem ning see, et on olemas kaitsjate võimaldamise mahu analüüs ning valminud seaduseelnõu.

Aruande koostas Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna nõunik Brit Tomingas. Toimikute analüüs valmis koostöös Riigikohtu õigusteabe osakonna analüütik Timo Reinthaliga.

Metoodika

Analüüsi teostamisel tuginetakse prokuröride, kohtunike ning advokaatidega läbi viidud intervjuudele, kohtunike ning prokuröride seas läbi viidud ankeetküsitlusele ning toimikute analüüsile. Peatükkides 4, 5,6 on välja toodud iga alateema peamised probleemid ning praegune regulatsioon. Teiseks on antud ülevaade reaalsest olukorrast prokuröride ning kohtunike seas läbi viidud ankeetküsitluse tulemustele ning prokuröride, kohtunike ning advokaatidega läbi viidud intervjuudele tuginedes. Ülevaate ilmestamiseks on toodud vastanute ütlusi. Viited vastanud isikutele on anonüümsed, kuid mainitud on vastaja tööpiirkond ning ametikoht, et eristada regionaalseid erinevusi ning erinevusi kohtunike, prokuröride ja advokaatide seisukohtades ning hinnangutes praegusele olukorrale. Kolmandaks on toodud näiteid teiste riikide praktikast⁸.

Ankeetküsitlus

Ankeetküsitlus (vt küsimustik Lisa 1) viidi läbi juunis 2007 kõigis ringkondades ning küsimustiku said vastamiseks 82 kohtunikku, 10 kohtunikuabi, 93 kohtukonsultanti, 4 kohtunikukandidaati ning 97 prokuröri ja 98 prokuröri abi. Küsitluse teostamiseks kasutati veebiküsitlusteks mõeldud *online* uuringute lahendust: questionpro.com.

⁸ Vt Lisa 4: viited allikatele, kust on võimalik leida põhjalikemaid ülevaateid välisriikide riigi õigusabi ning määratud kaitsja süsteemidest.

Tabel 1. Ankeetküsitlusele vastanud piirkonna ning ametikoha järgi

		Piirkond				Kokku
		Lõuna	Põhja	Lääne	Viru	
Ametikoht	Kohtunik	11	9	4	5	29
	Kohtuniku abi	0	1	0	0	1
	Kohtukonsultant	3	11	3	4	21
	Kohtunikukandidaat	0	0	1	0	1
	Prokurör	18	16	8	9	51
	Prokuröri abi	6	18	5	6	35
	Kokku	38	55	21	24	138

Kõige enam ankeetküsitlusele vastajaid oli Põhja ringkonnas – 40% kõigist vastanutest. Lõuna ringkonnast 27%, Läänes ringkonnast 15% ning Viru ringkonnast 17% vastanutest. Kokku oli 138 vastajat. Kõige rohkem oli vastanute seas prokuröre 36% (50 vastanut), prokuröri abisid 25% (35), kohtunikke 22% (30) ning kohtukonsultante 15% (21). Lisaks vastas ankeedile üks kohtunikukandidaat ning üks kohtuniku abi – nende vastuseid eraldi ei analüüsita.

Suulised intervjuud

Intervjueeritute valikul lähtuti regionaalsest esindatusest, isikute kokkupuute ulatusest määratud kaitsjatega kriminaalmenetluses. Juunis-juulis 2007 viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud (vt intervjuude küsimustik Lisa 2) nelja advokaadiga (Tallinn), üheteistkümne prokuröri ning kolme kohtunikuga. Viru ringkonnast osalesid kaks prokurör ringkonnaprokuratuurist, üks kohtunik Kohtla-Järve kohtumajast, kirjalikult vastasid küsimustele kaks Viru kohtunikku. Lääne ringkonnas viidi intervjuu läbi nelja prokuröri ja Lääne ringkonnaprokuratuurist ning ühe kohtunikuga Pärnu Maakohtust. Lõuna ringkonnas viidi intervjuu läbi kahe prokuröri ja Tartust, ühe prokuröri ja Põlvast ning ühe prokuröri ja Valgast, kirjalikult vastas küsimustele üks kohtunik Viljandi Kohtumajast. Põhja ringkonnas intervjueeriti ühte kohtunikku ning ühte prokuröri. Kokku viidi vestlus läbi 18 inimesega. Intervjueeritud prokuröride ning kohtunike valikul lähtuti sellest, kas prokuröril või kohtunikel on kokkupuute töös määratud kaitsjatega kriminaalmenetluses ning sellest, et oleks välja toodud eri piirkondade esindajate arvamus.

Toimikute analüüs

Toimikute analüüsi eesmärgiks oli vaadelda, kas sarnaste juhtumite puhul on lepingulise kaitsja ning määratud kaitsja töös erinevusi ning kas eri piirkondades esineb erinevat praktikat kaitsjatasude taotlemisel. Võimalusel võrreldi ühe ja sama kaitsja tegevust lepingulise kaitsja ja määratud kaitsjana.

Kokku vaadati läbi ning analüüsiti kakskümmend toimikut, vastavalt kümme kriminaalasja määratud kaitsja ning kümme lepingulise kaitsja osalusel. Igast ringkonnast valiti võrdne arv määratud kaitsja ning lepingulise kaitsjaga kriminaalasju. Toimikud valiti erinevatest Eesti piirkondadest. Tartu Maakohtu (MK) piirkonnas vaadeldi 4+4 toimikut, Harju MKs 3+3, Pärnu MKs 2+2 ning Viru MKs 1+1.

Toimikute eelvalik tehti Kohtuinfosüsteemi (KIS) abil. KISi päringu tulemusena saadi 124 toimikut, millest kohtuotsuste võrdlemise teel valiti välja analüüsitavad toimikud. Analüüsiti nii määratud kui lepingulise kaitsjaga kriminaalasju. Toimikuid analüüsiti neljas erinevas (Haapsalu, Rakvere, Liivalaia ning Tartu) kohtumajas ajavahemikul 6. august kuni 16. august.

Toimikute valikul lähtuti järgmistest kriteeriumitest:

- 1) ühesugused süüteokoosseisud (KarS § 424)
- 2) võimalikult sarnased asjaolud
- 3) samades menetlusvormides läbi viidud.

Ülevaade välisriikide määratud kaitsja süsteemist

Välisriikide riigi õigusabi süsteemist ülevaate saamiseks saadeti valitud riikide⁹ riigi õigusabi korraldamise või osutamisega seotud organisatsioonidele küsimustik (vt Lisa 3). Küsimused välisriikide süsteemide võrdluseks saadeti järgmistele riikidele (kokku 14): Austria, Taani, Inglismaa ja Wales, Soome, Saksamaa, Holland, Iirimaa, Läti, Leedu, Norra, Poola, Slovakkia, Rootsi, Horvaatia. Oma riigi *public defender* süsteemi koha andsid vastused järgmised riigid: Soome, Taani, Austria, Rootsi, Saksamaa, Iirimaa, Läti, Horvaatia.

⁹ V.t Lisa 4: Välisriikide riigi õigusabi korraldamisega tegelevad organsiatsioonid, kellele küsimustik saadeti, ning nende kontaktid.

1. Määratud kaitsja kriminaalmenetluses

1.1. Riigi õigusabi Eestis

Riigi õigusabi andmine on reguleeritud 2004. a. 28. juunil riigi õigusabi seaduse (RÕS)¹⁰ vastuvõtmisega ning jõustumisega 1. märtsil 2005.a. Riigi õigusabi seaduse eesmärk on tagada kõigile isikutele asjatundliku ja usaldusväärse õigusteenuse õigeaegne ja piisav kättesaadavus (§ 2). Riigi õigusabi üheks liigiks on määratud kaitsje kriminaalmenetluses (RÕS § 4, lg 3 p 1) ning kriminaalasjades osutatakse riigi õigusabi eelkõige läbi määratud kaitsje.

Eestis võib riigi õigusabi saada füüsiline isik, kes oma majandusliku seisundi tõttu ei suuda õigusabi vajamise ajal tasuda asjatundliku õigusteenuse eest või suudab seda teha üksnes osaliselt või osamaksetena või kelle majanduslik seisund ei võimalda pärast õigusteenuse eest tasumist lihtsat toimetulekut (§ 6 lg 1). Kriminaalmenetluses saab riigi õigusabi, oma majanduslikust seisundist sõltumata füüsilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav, kes ei ole kaitsjat valinud kokkuleppel ja kelle kriminaalasjas on kaitsja osavõtt seaduse järgi kohustuslik või kes taotleb kaitsja osavõttu (RÕS § 6 lg 2). Kriminaalmenetluses saab kahtlustatavana või süüdistatavana riigi õigusabi ka maksejõuetu juriidiline isik (RÕS § 6 lg 4). Füüsilisest isikust kahtlustatav, kelle kriminaalasjas on kaitsja osavõtt kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 45 järgi kohustuslik ja kes ei ole kaitsjat valinud kokkuleppel, ei pea taotlust riigi õigusabi saamiseks selles kriminaalasjas esitama. Riigi õigusabi andmise kahtlustatavale või süüdistatavale kriminaalmenetluses otsustab uurimisasutus või prokuratuur, tehes selle kohta määruse (RÕS § 15 lg 3).

Riigi õigusabi antakse ühel järgneval viisil: kohustuseta hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud, kohustusega ühekordse maksena täielikult või osaliselt hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud, kohustusega osamaksetena täielikult või osaliselt hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud (RÕS § 8 p 1 - 3).

Riigi õigusabi seaduse § 5 kohaselt osutab riigi õigusabi advokaat advokatuuriseaduse alusel. Vastavalt sama seaduse §18 lg-le 2, kui riigi õigusabi saajal ei ole advokaadi nõusolekut temale antud asjas riigi õigusabi osutamise kohta, määrab kohus, prokuratuur või uurimisasutus riigi õigusabi osutajaks sellega nõus oleva advokaadi või advokaadi, kelle nimetab advokatuur. Riigi õigusabi andmine vähekindlustatuile on advokatuuri avalik-õiguslik ülesanne. Lisaks advokatuuri seadusele¹¹ reguleerivad advokatuuri tööd näiteks eetikakoodeks (1999) ning riigi tellimuse tasustamise kord. Järelevalvet riigi õigusabi osutamise kohta teostab riik.

¹⁰ Riigi õigusabi seadus. – RT I 2004, 56, 403; 2007, 2, 7.

¹¹ Advokatuuri seadus. - RT I 2001, 36, 201.

1. 2. Määratud kaitsja kui üks riigi õigusabi liik

- 2007.a. I poolaastal oli 181-st kriminaalasjades määratud kaitsjaks olnud advokaadist 65 advokaati määratud kaitsjaks vaid keskmiselt kolmel korral. Ehk 116 advokaati on 2007.a. I poolaastal olnud kaitsjaks rohkem kui kolmel korral.
- 104 advokaati 116st on olnud kaitsjaks nii kriminaal – kui tsiviilasjades.
- Ca vaid 12 advokaati osutavad määratud kaitsja teenust kriminaalasjades ning teevad seda ka sageli.

KrMS § 42 alusel võib Eesti kriminaalmenetluses olla lepinguline ehk kokkuleppel või määratud kaitsja, tulenevalt sellest, kas menetleja on määranud kaitsja või asub kaitsja menetluses pärast kokkuleppet kahtlustatava või süüdistatavaga. KrMS § 45 lg 4 kohaselt on kaitsja osavõtt kohtumenetluses kohustuslik. RÕS § 4 lg 3 kohaselt on isiku esindamine kriminaalaja kohtueelses menetluses ja kohtus ning määratud kaitse kriminaalmenetluses kaks riigi õigusabi üheksast liigist. Riigi õigusabi andmise aluseks on isiku majanduslik seisund, mis ei võimalda tal ise õigusabi eest tasuda (vt kaitsja määramise kohta ptk 4.). Isiku majandusliku seisundi üle otsustamine on kohtu pädevus.

Kriminaalmenetluses saab määratud kaitsjaks olla vaid advokaat ja teised seadusega lepingulisele esindajale kehtestatud haridusnõuetele vastavad isikud menetleja loal, kelle pädevus kriminaalmenetluses tuleneb kokkuleppel kaitsealusega (lepinguline kaitsja), või advokaat, kelle pädevus kriminaalmenetluses tuleneb uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu määramisest (määratud kaitsja) (KrMS § 42 lg 1 p. 1-2). Määratud kaitsja teenib avalikke huve ning peab oma kaitsealusele tagama õigusabi.

Kaitsjal on õigus saada juriidiliselt või füüsiliselt isikult kaitsealusele õigusabi andmiseks vajalikke dokumente; esitada tõendeid; esitada taotlusi ja kaebusi; tutvuda menetlustoimingu protokolliga ning teha menetlustoimingu tingimuste, käigu ja tulemuste ning protokolliga kohta avaldusi, mis protokollitakse; menetleja teadmisel kasutada kaitsekohustust täites tehnikavahendeid, kui see ei sega menetlustoimingu; osaleda kohtueelses menetluses kaitsealuse osavõtul tehtavates uurimistoimingutes õigusega esitada menetleja kaudu küsimusi; kriminaalmenetluses astumisest alates tutvuda kaitsealuse ülekuulamise protokolliga ja kahtlustatavana kinnipidamise protokolliga ning kohtueelse uurimise lõpuleviimisel kogu kriminaaltoimikuga; kohtuda kaitsealusega kõrvaliste isikute juuresolekuta, ilma et kohtumiste arv ja kestus oleks piiratud, kui kohtumise kestus ei ole käesolevas seadustikus sätestatud teisiti (KrMS § 47 lg 1).

Kaitsja on kohustatud kasutama kõiki kaitsmisvahendeid ja -viise, mis ei ole seadusega keelatud, et selgitada kaitsealust õigustavad, mittesüüstavad ja karistust kergendavad asjaolud, ning andma talle muud kriminaalasjas vajalikku õigusabi (KrMS § 47 lg 2).

Advokatuuri esitatud 2007. a. I poolaasta detailse ülevaate alusel on kriminaalmenetluses määratud kaitset tegevate advokaatide arv ligikaudu 181. Kõigist sel perioodil riigi õigusabi korras kriminaalasjades määratud kaitsjaks olnud advokaatidest ligikaudu 65 on kaitsjana esinenud vaid keskmiselt 3 korral, ülejäänud 116 advokaati on osutanud määratud kaitsja teenust rohkematel kordadel. Ehk

ülejäanud 15 000 kriminaalasja (15179 – 65x3) jagatakse 116 kaitsja vahel. Ühe kaitsja koormus keskmiselt esimese poolaasta jooksul on 129 kriminaalasja. Samas kõigist nendest advokaatidest, kes tegelevad määratud kaitsja teenuse osutamisega kriminaalasjades, 104 advokaati on osutanud riigi õigusabi määratud korras ka tsiviil – ja väärtuasjades. Seega on vaid 12 advokaati, kes tegelevad vaid kriminaalasjades määratud kaitsja teenuse osutamisega ning teevad seda sageli. Ülejäänud advokaatide puhul tuleks analüüsida, milline on tsiviil-, väärtuo – ja kriminaalasjadele kulutatud aja suhe ning kui palju on neid advokaate, kes tegelevad vähesel määral kriminaalasjade ning peamiselt tsiviil- ja väärtuoasjadega. Maapiirkondades tegelevad advokaadid nii kokkuleppel kui määratud korras õigusabi osutamisega. Tallinna puhul saab rääkida kümnekonnast advokaadist, kes tegelevad määratud kaitsega kriminaalmenetluses.

1. 3. Peamised määratud kaitsega seotud probleemid kriminaalasjades

Peamisteks probleemideks seoses määratud kaitsjaga kriminaalmenetluses on advokaatide tahtest olenemata nende määramine kaitsjaks. Sellega seonduvalt on advokaatidel vähene motivatsioon ning efektiivsus riigi õigusabi korras määratud kaitse teenuse osutamisel. Advokaatide tegevuse suhtes esitatud kaebused on seotud just määratud kaitsja ebaefektiivse tööga. Kaitsja olemasolu ei tähenda kahtlustatavale-süüdistatavale automaatselt kvaliteetset ning efektiivset kaitset.

Advokaatide spetsialiseerumine kriminaalasjadele ei ole ulatuslik. Kriminaalasjadele spetsialiseerunud advokaatide vähesusele viitab see, et igas Eesti piirkonnas on kindel (kuid väike) ring advokaate, kes kriminaalasjades määratud kaitset teevad (Tallinnas ca 10 advokaati). Kriminaalasjades riigi õigusabi korras määratud kaitse teenust osutavate advokaatide ring võiks olla laiem, et tõsta konkurentsi ning seeläbi ka määratud kaitse kvaliteeti kriminaalmenetluses.

Õigusabi kättesaadavuse ja kvaliteediga seotud probleemidele on tähelepanu juhtinud õiguskantsler Allar Jõks. Õiguskantsleri büroo praktikas¹² on riigi õigusabi teemaga seonduvalt järgmised probleemid. Esiteks, kohus teeb määruse riigi õigusabi andmise või andmisest keeldumise kohta liiga pika aja jooksul. Teiseks, riigi õigusabi andmisest keeldumise määruse vaidlustamine kõrgema astme kohtus on problemaatiline. Kolmandaks, teistmisavalduse esitamiseks seaduse järgi riigi õigusabi saamise õigust ei ole. Neljandaks, riigi õigusabi taotlemine isiku jaoks ja menetlemine kohtuniku jaoks on bürokraatlik. Viiendaks, riigi õigusabi tasustamine motiveerib/ei motiveeri advokaate hästi töötama. Kuuendaks, kliendi ja advokaadi vahelisel usaldussuhtel on väga suur kaal.

Advokatuuri juhatuse esimees Aivar Pilv on oma erinevates sõnavõttudes toonitanud riigi õigusabi alarahastatust ning selle mõju teenuse kättesaadavusele ja kvaliteedile.¹³

Peamiselt neist ülaltoodud probleemidest on lähtunud ka käesoleva analüüsi teostamisel ning uurimisküsimuste püstitamisel, samuti ankeetküsimustike ning intervjuu küsimuste koostamisel. Käesolev analüüs selgitab, milline on prokuröride,

¹² Õiguskantsleri büroo esindaja esitatud seisukohad riigi õigusabi seaduse rakendamise ümarlaual, Justiitsministeeriumis 23.05.2007

¹³ Eesti Vabariigi Õiguskantsler. Õiguskantsler korraldas õigusabi probleemide arutelu (04.01.2006). Kättesaadav: www.oiguskantsler.ee (30.08.2007).

kohtunike ning advokaatide hinnang määratud kaitsja kättesaadavusele ja kvaliteedile ning millised võiksid olla võimalikud lahendused peamistele probleemidele. Järgnevad peatükid annavad ülevaate prokuröride, kohtunike, advokaatide hinnangutest ning välisriikide alternatiivsetest lahendustest analüüsitavaatele probleemidele.

1. 4. Määratud kaitsja tasu ning kulude hüvitamine

- 2006. a. kulutused riigi õigusabile kriminaalajades olid 36 107 670,50 EEK ehk 90,2% kogu riigi õigusabi kuludest.
- 2007. a. I poolaastal olid kulutused riigi õigusabile kriminaalajades 21 070 685,2 EEK ehk 85% kõigist riigi õigusabi kuludest.
- I poolaasta põhjal on 2007. aasta kulud riigi õigusabile ennustatavalt ca 49,1 miljonit EEK ehk ca 9 miljoni võrra kõrgemad kui 2006. aastal.
- Advokatuuri Justiitsministeeriumile esitatavast riigi õigusabi tasu ja kulude ülevaatest ei selgu, millised on kulutused just määratud kaitsele kriminaalmenetluses, s.o. isiku esindamine kriminaalaja kohtueelses menetluses ja kohtus ning määratud kaitse kriminaalmenetluses.
- Turuhinnale vastava määratud kaitsja tasu suuruse korral oleksid riigi kulutused määratud kaitsjale kriminaalmenetluses 250 – 280 miljonit aastas.

Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu ning kulude arvestamise alused, maksmise korra ja tasumäärad ning riigi õigusabi kulude hüvitamise ulatuse ja korra kehtestab justiitsminister määrusega, olles eelnevalt kuulunud ära advokatuuri juhatuse seisukoha (RÕS § 21 lg 3). Riigi õigusabi andmise otsustanud kohus, uurimisasutus või prokuratuur määrab riigi õigusabi tasu suuruse ja riigi õigusabi kulude hüvitamise ulatuse kindlaks pärast õigusteenuse osutamise lõpetamist advokaadi esitatava taotluse alusel (RÕS § 22 lg 1). Kohtueelses menetluses otsustatakse kriminaalmenetluse kulude hüvitamine uurimisasutuse või prokuratuuri määrusega ning advokatuur korraldab mitte ainult kohtulahendi, vaid ka uurimisasutuse ja prokuratuuri määrusega kindlaksmääratud summa riigi õigusabi osutanud advokaadile väljamaksmiseks.

Riigi õigusabi tasu suuruse ja riigi õigusabi kulude hüvitamise ulatuse kindlaksmääramiseks võib kohus, uurimisasutus või prokuratuur nõuda advokaadilt lisaselgitusi või – dokumente (RÕS § 22 lg 3). Uurimisasutus või prokuratuur määrab riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud kindlaks kriminaalmenetluse seadustikus ettenähtud korda järgides (RÕS § 23 lg 3). Riigi õigusabi saaja ei pea riigi õigusabi tasu ega riigi õigusabi kulusid hüvitama ning temale tagastatakse hüvitamiskohustuse täitmiseks tasutud ettemaks, kui kriminaal- ja väärteomenetluses vabaneb riigi õigusabi saanud isik riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude hüvitamise kohustusest kriminaalmenetluse seadustiku 7. peatükis ettenähtud alustel ja korras (RÕS § 27 lg 2).

Määratud kaitsja tasu arvutamise kord on kirjas Justiitsministri 26. jaanuari 2005.a. määruses nr 2.¹⁴ Õiguskantsler Allar Jõks¹⁵ on öelnud, et riigi õigusabi korraldus kehtival kujul on eesmärgipärane ainult sel juhul, kui seda piisavalt finantseeritakse.

¹⁴ Riigi õigusabi eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad ning õigusabi kulude hüvitamise alus ja kord. Justiitsministri 26. jaanuari 2005.a. määrus nr 2.

Tabel 2. Riigi õigusabi osutamise ning riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude advokaatidele väljamaksmise ülevaade 2006.a. kuude lõikes (EEK)

Kuu (2006)	Kokku tasu* riigi õigusabi osutamise eest (kuus kokku)	Kokku tasu* riigi õigusabi osutamise eest kriminaalasjades	Kriminaalasjade osa kogu riigi õigusabist (%)
Jaanuar	2974353,9	2 765 501,90	93,0
Veebruar	3129023,4	2 844 483,00	90,9
Märts	4083405,3	3741987,4	91,6
Aprill	3698641,8	3356568	90,8
Mai	3735002,1	3318014,4	88,8
Juuni	3463452,8	3014894,4	87,0
Juuli	1920622,5	1741412,5	90,7
August	2426522,2	2179331,5	89,9
september	3232538,6	2923188,8	90,4
oktoober	3586072,2	3244109,3	90,5
november	3779854,7	3392438,7	89,8
detsember	4020700,1	3585740,6	89,2
KOKKU	40050190,0	36 107 670,50	90,2%

* kohtueelne menetlus, kohtumenetlus, tasu haldus-, täitemenetluses ja muu õigusabi eest, tasu õigusabi osutamise kohta jõudmiseks kulutatud aja eest, õigusabi osutamisega seotud kulude hüvitamine, tasu ajapunktides (sisaldab käibemaksu).

Allikas: Eesti Advokatuur

2006. aastal olid kulutused riigi õigusabile kriminaalasjades 36 107 670,50 EEK, mis moodustab 90,2% kogu riigi õigusabi kuludest¹⁶. Seejuures kõigist õigusabi juhtumitest 2006.a. moodustasid kriminaalasjad 95,3%¹⁷, varieeruvus kuude lõikes 92,1 – 97,2%. Maksimaalne kriminaalasjade arv 2006.aastal kuu keskmisena on 2918 ning minimaalne arv on 1494¹⁸. Esimese poolaasta põhjal võib ennustada, et 2007. aasta kulud riigi õigusabile on ligikaudu 49 119 785 EEK ehk ca 9 miljoni võrra kõrgemad kui 2006. aastal. 2007.a. I poolaastal oli kulutused riigi õigusabile kriminaalasjades 21 070 685,2 EEK¹⁹, kogu sel perioodil osutatud riigi õigusabi kuludest (24 559 892,5 EEK) moodustab see 85,8%.

Kuigi advokatuuri aruandluses kajastuvad kulutused riigi õigusabile kriminaalmenetluses, ei ole olemas täpset ülevaadet selle kohta, millised on kulutused just määratud kaitsjale kriminaalmenetluses. RÕS § 4 lg 3 kohaselt on isiku esindamine kriminaalasja kohtueelses menetluses ja kohtus ning määratud kaitse kriminaalmenetluses kaks riigi õigusabi üheksast liigist. Kui suure osa kogu kriminaalasjades osutatavast riigi õigusabist moodustavad need kaks riigi õigusabi liiki? Samas, arvestades RÕS § 6 lg-t 2, siis kriminaalmenetluses on pea kogu riigiõigusabi määratud kaitse korras.

¹⁵ Õiguskantsler korraldas õigusabi probleemide arutelu (04.01.2006). www.oiguskantsler.ee (30.08.2007).

¹⁶ Riigi õigusabi osutamise ning riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude advokaatidele väljamaksmise ülevaade 2006. a kuude lõikes. Eesti Advokatuur.

¹⁷ Arvutatud 2006.a. I poolaasta andmete põhjal.

¹⁸ Riigi õigusabi tsentraalse korraldamise aruanne. Justiitsministeerium, Kohtute osakond, 13.12. 2006.

¹⁹ Riigi õigusabi osutamise ning riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude advokaatidele väljamaksmise ülevaade 2007. a. kuude lõikes. Eesti Advokatuur.

Riigi õigusabi teenust pakutakse väidetavalt 7-8 korda²⁰ odavamalt turuhindadest. Arvestades, et ca 90% kogu kriminaalasjades osutatavast õigusabist moodustavad kaks õigusabi liiki – isiku esindamine kriminaalasja kohtueelses menetluses ja kohtus ning määratud kaitse kriminaalmenetluses – oleks kulu määratud kaitsele kriminaalasjades 90 269 175 – 135 403 763 EEK²¹ kui määratud kaitsja tasud oleks vaid 2-3 korda²² väiksemad turuhinnast. Ehk praeguse (2006.a.) 36,1 miljoni asemel 90,2 kuni 135,4 miljonit ning kulutused ühe elaniku kohta kasvaksid 1,8²³ eurolt 4,5-6,7 euroni. 2006. aastal kulutasid ligikaudu sama palju ühe elaniku kohta riigi õigusabile kriminaalasjades Soome (4,5 €) ning Inglismaa ja Wales (4,7 €).

Turu hinnale vastava määratud kaitsja tasu korral oleksid kulutused samale kahele õigusabi liigile kriminaalasjades 252 753 690 – 288 861 360 EEK ehk ligikaudu 250 – 280 miljonit eesti krooni. Sellisel juhul oleks kulu ühe Eesti elaniku kohta 194 – 222 EEK ehk 12,4 – 14, 2 eurot. 12,9 eurot kulutas 2006. a. Rootsi riik õigusabile ühe elaniku kohta.

Kui varasema süsteemi puhul oli levinud määratud kaitsjate poolt töötundide juurdekirjutamine – „*see, mis nende tundidega oli, oli ikka pettus, pettus*“ (kohtunik, Viru) – siis praeguse süsteemi puhul on ohuks kaitsjatasu koefitsientide kohaldamine - „*ainuke asi, millega mängitakse, on see koefitsient, see on selline libisev*“ (prokurör, Viru).

Kontrolli koefitsientide õige määramise kohta teostab kohus riigi õigusabi osutanud kaitsja tasu hüvitamise taotluse ülevaatamisel ning kaitsajatasu kinnitamisega kohtu määruses ning kohtuotsuses. Kohus võib määratud kaitsja hüvitamise taotlusel olevat tasu vähendada, kui kohus leiab, et see ei ole vastavuses osutatud õigusabi mahu või kvaliteediga. Samas ei saa kindel olla, et kõik kohtunikud (ning ka prokurörid) tasu hüvitamise taotlust sarnase põhjalikkusega kontrollivad. Seetõttu tuleks ka tasu hüvitamise taotluste kontrollile tähelepanu pöörata ning vajadusel nõuda põhjendust või seletust taotluse esitajalt. Kuna taotluse blanketid on advokaadibüroodes erinevad, ei ole võimalik võrrelda erinevate piirkondade kaitsjate tavasid taotluste täitmisel. Samuti on taotlustel erineva põhjalikkuse astmega kirjas, mille eest tasu hüvitamist taotletakse – näiteks ei ole mõnel juhul välja toodud konkreetseid toiminguid. Kriminaalasjade toimikute analüüsi käigus selgus (vt ka 5.2.), et riigi õigusabi osutanud määratud kaitsjatele maksti välja kõik kaitsja tasud täies ulatuses – niipalju kui kaitsja oli riigi õigusabi osutamise tasu hüvitamise taotlusesse kirja pannud.

²⁰ Õiguskantsler korraldas õigusabi probleemide arutelu (04.01.2006). www.oiguskantsler.ee (30.08.2007).

²¹ Arvutatud 2006.a. Eesti advokatuuri esitatud riigi õigusabi kulude põhjal.

²² Advokatuuri hinnangul ei peagi riigi õigusabi olema tasustatud võrdselt muu õigusteenusega, kuid vahe võiks olla 2-3, mitte aga 7-8-kordne. Vt Õiguskantsler korraldas õigusabi probleemide arutelu (04.01.2006). www.oiguskantsler.ee (30.08.07.).

²³ V.t tabel 18 lk 57.

1. 4. 1. Taotlused riigi õigusabi tasude ja kulude hüvitamiseks

- Määratud kaitsja tasu hüvitamise taotlustes välja toodud toimingud on erinevalt kirja pandud ning toimingute eest taotletava tasu suurust on põhjendatud erinevalt.
- Näiteks ilmnes toimikute analüüsisist, et:
 - 1) puudub ülevaatlik selgitus tehtud tööst;
 - 2) põhjendatud ei ole koefitsiendist 1,0 suurema koefitsiendi kasutamine;
 - 3) põhjendatud ei ole riigi õigusabi tasu suurendamist 50% võrra²⁴;
 - 4) taotlus on esitatud peale igat toimingut
- Piirkonniti on erinevus selles, millal esitatakse taotlus õigustoimingute tasu või kulude hüvitamiseks.
- Sage õigusabi tasu ja kulude hüvitamise määruste tegemine tõstab prokuratuuri töökoormust.

Vastavalt RÕS § 22 lg-le 1 riigi õigusabi andmise otsustanud kohus, uurimisasutus või prokuratuur määrab riigi õigusabi tasu suuruse ja riigi õigusabi kulude hüvitamise ulatuse kindlaks pärast õigusteenuse osutamise lõpetamist advokaadi esitatava taotluse alusel. Advokaat märgib taotluses riigi õigusabi osutamiseks kulutatud aja ning esitab ülevaatliku selgituse riigi õigusabi osutamisel tehtud tööst ning õigusteenuse osutamisel kantud vajalikest kuludest. Õigusteenuse mõiste määratleb advokatuuriseadus (AdvS) § 40 lg 1, mille järgi loetakse õigusteenuseks kutsetegevusena nõustamine, isiku esindamine või kaitsmine kohtus, kohtueelses menetluses või mujal ning isikule dokumendi koostamine ja tema huvides muu õigustoimingute tegemine. Taotlusele lisatakse advokaadi või advokaadibüroo pidaja poolt kulude kandmist tõendavad dokumendid üksnes siis, kui kohtul, uurimisasutusel või prokuratuuril ei ole võimalik kulude kandmist kontrollida elektroonilisel teel. RÕS § 22 lg 4 annab advokaadile õiguse esitada taotlus riigi õigusabi osalise hüvitamise otsustamiseks vastavalt tehtud tööle enne õigusteenuse osutamise lõpetamist, kui õigusteenuse osutamise algusest on möödunud vähemalt üks kuu.

Toimikute analüüsi käigus, vaadates riigi õigusabi tasu määramise taotlusi võis välja tuua järgmised probleemid:

- 1) puudub ülevaatlik selgitus tehtud tööst
- 2) põhjendatud ei ole koefitsiendist 1,0 suurema koefitsiendi kasutamine
- 3) põhjendatud ei ole riigi õigusabi tasu suurendamist 50% võrra²⁵
- 4) taotlus on esitatud peale igat toimingut

Nagu eelnevalt mainitud on taotlustes välja toodud toimingud sarnastes asjades erinevad. Samuti on juhuseid, kus toimingute kirjeldust ei ole üldse välja toodud. Kuna RÕS § 22 lg 2 määratleb taotluses esitatavana ülevaatliku selgituse riigi õigusabi osutamisel tehtud tööst, siis sellest järelduvalt tuleks riigi õigusabi osutajal esitada taotluses andmed kõikide tehtud toimingute kohta. Aktsepteerida ei tohiks

²⁴ Justiitsministri 26. jaanuari 2005. a määrusega nr 2 kehtestatud "Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad ning riigi õigusabi kulude hüvitamise ulatus ja kord" § 4 lg 1.

²⁵ Justiitsministri 26. jaanuari 2005. a määrusega nr 2 kehtestatud "Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad ning riigi õigusabi kulude hüvitamise ulatus ja kord" § 4 lg 1.

olukorda, kus riigi õigusabi tasu otsustatakse vaid numbriliselt välja toodud toimingute arvu põhjal.

Määratud kaitsja puhul on aga osutunud problemaatiliseks õigusteenuse ajaline määratlus. Kui tugineda AdvS § 40 lg 1-le võib määratud kaitsja esitada uurimisasutusele või prokuratuurile taotluse riigi õigusabi kulude hüvitamiseks peale igat toimingut. Seega tekib olukord, kus näiteks kolmel järjestikkusel päeval erinevate kohtueelses menetluses tehtavate õigustoimingute kohta esitatakse prokuratuurile advokaadi poolt igal päeval üks taotlus õigusabi kulude hüvitamiseks ning prokuratuur on iga taotluse peale teinud määruse õigusabi kulude hüvitamiseks. Selline praktika on levinud Lõuna piirkonnas. Sage õigusabi tasu ja kulude hüvitamise määruste tegemine tõstab prokuratuuri töökoormust.

RÕS §-st 22 tulenevalt oleks õige kui õigusteenuse kestvus määratud kaitsja puhul oleks määratletud lõppenuks I astme kohtuistungiga ja edasikaebamise korral järgnevates kohtuastmetes menetluste läbimisega. Seda seisukohta toetab ka mainitud paragrahvi lõige 4.

Otstarbekaks ei saa lugeda lihtmenetluste puhul nn iga toimingu järgse taotluse esitamist, sest eeldatavasti on lühimenetluste näol siiski tegemist võimalikult vähe aeganõudvate menetlustega ning advokaadil on õigusabi kulude hüvitamise taotlus võimalus esitada kohtus. Seda enam, et praktikas kohus oma otsuses liidab ka prokuratuuri poolt määrustega välja mõistetud summad istungil esitatud taotluse summaga.

1. 4. 2. Määratud kaitsja tasu suurus kriminaalasjades

- Kehtivat määratud kaitsja tasustamise süsteemi peetakse heaks ning harjumuspäraseks.
- Määratud kaitsja tasu peetakse piisavaks ning selle tõstmine ei oleks kooskõlas riigi õigusabi osutamise põhimõttega.
- Mõningate toimingute tasu on põhjendamatult suur, samas kui teiste toimingute tasu on liiga väike või puudub üldse.
- Omavahel ei ole alati proportsioonis tehtava töö maht ning selle eest saadav tasu.

Riigi õigusabi tasu arvestamise põhimõtted on kirjas Justiitsministri 26. jaanuari 2005.a. määruses nr 2 §-s 1. Riigi õigusabi tasu määrab kohus, uurimisasutus või prokuratuur kindlaks vastava õigusabi liigi tasumäära alusel (*ibid.* ptk 2).

Üldjoontes leiavad kriminaalasjades määratud kaitset pidevalt tegevad advokaadid, et praegune tasustamise süsteem toimib ning tasu suurus on piisav, kui seda tööd teha pidevalt ja ainult. Intervjueeritud kohtunikud, prokurörid ning advokaadid leidsid, et praegune kaitsja tasu süsteem on hea, parem kui eelmine, harjumuspärane ning seda ei oleks vaja muuta. Määratud kaitsja tasu peetakse piisavaks ning selle tõstmine ei oleks kooskõlas riigi õigusabi osutamise põhimõttega.

„Minu arust on see tasu ju piisav. Kuidas saab sellist asja üldse raha peale teha. Ma ei olegi aru saanud, miks siis üks ei tee hästi ja teine teeb“ (prokurör, Viru).

„Määratud korras ei saa iialgi nii palju teenima kui lepingulises korras“ (prokurör, Lääne).

„Ma ütleks isegi niimoodi, et tasu on täiesti normaalne, kui lähtuda sellest, et seda tööd pidevalt teha. Me ei saa võtta seda tasu ühekordsena. See on väga sinisilmne, seda arvestavad need, kes ei ole selle tööga kursis“ (advokaat, Põhja).

„Mina isiklikult arvan, et seda (töötasude tõstmist –B.T.) mingil juhul praeguses olukorras teha ei tohiks. Mitte ainult seetõttu, et ma ka kolleegidega vestluses olen niisugusele järeldusele jõudnud et praegu keegi õigusabi osutatavatest advokaatidest rahapuuduse üle eriti ei kurda ja üldiselt me peame üldiselt peame neid summasisid mõistlikuks. Kohati on need lihtsalt põhjendamatult reguleeritud ja need koefitsiendid ja muu selline. Aga üldiselt, üldine see summade suurus advokaate praegu rahuldab (advokaat, Põhja).

„Ega selle jooksujalul muutmisel pole ka mõtet. Sest ta on ka omane juba ja ka kohtunikud on sellega harjunud. Muidugi üks ta natuke suurem võib olla. Eriti tekitab ta probleeme, kus on teise astme kelmused. Kus on episoodide kohtuvalt palju, kus faabula on äärmiselt keeruline“ (advokaat, Põhja).

„Aga selles süsteemis on paljud asjad ära unustatud. Paljude asjade eest üldse ei saa raha“ (advokaat, Põhja).

Samas toodi intervjuudes välja mitmeid praeguse süsteemi puudusi, mis peamiselt viitavad sellele, et mõningate toimingute tasu on põhjendamatult suur, samas kui teiste toimingute eest makstav tasu on väike või olematu. Advokaatide arvates võiks tasu maksta selle eest, kui istungid või menetlustoimingud ära jäävad. Praegu selle eest tasu ette nähtud ei ole.

„Praegune õigusabisüsteem sisuliselt reguleerub ise, siis me ära jäänud istungi asemel leiame endale koheselt uue töö ja samamoodi ka nendes suurtes asjades – me lihtsalt ei võta endale terve kuu neid suuri asju, ei lase endale panna. Aga see on ka niikaua, kui me ise seda reguleerime. Aga kui see kuidagi teistmoodi hakkab toimima, siis peab kindlasti olema see ära jäänud istung kuidagi kompenseeritud“ (advokaat, Põhja).

„Siis mis on veel vaja selle tasustamisega seoses vajalik ära reguleerida, on kohtueelse menetluse tasu lähtuvalt toimingute arvust. [...] Samas ei ole see toimingute arv ja meie tasu suurus kuidagimoodi seatud praegu sõltuvusse, esiteks, kulutatud ajast ja teiseks, kuriteoepisoodide arvust“ (advokaat, Põhja).

Muudatusettepanekud on seotud konkreetsete kuriteoliikide või menetlusliikide tasu koefitsientidega, mis ei vasta tegeliku töö mahule – st on liiga kõrged või liiga madalad. Praeguse määratud kaitsja töö tasustamise süsteemi juures on kohati pöördvõrdeline tehtav töö maht ning selle eest saadav tasu. Omavahel ei pruugi olla võrdelises seoses kaitsja huvi töö majandusliku tasuvuse suhtes ning see, kuidas parimal viisil kaitsta kaitsealuse huve. Majanduslikult on kaitsjate kasulik

lihmenetlusel osalemine. Ühe Tallinna advokaadi arvates on praeguses juhendis²⁶ palju selliseid asju, mis on risti vastupidi õiguse mõistmise põhimõtetega: „*tegelikult on see juhend praegu koostatud nii, et sisuliselt mida raskema paragrahviaga klient süüdi mõistetakse, seda rohkem saame meie raha ja vastupidi.*“ Kuigi koefitsientide kohadamine peaks olema piiritletud, on praegune süsteem kohati liiga jäik. Seega oleks otstarbekas üle vaadata koefitsientide määrade õigustatus teatud kuriteoliikide puhul.

„Enda materiaalsed huvid kaaluvad vahel üles kaitsealuse huvid, mistõttu puudub huvi asja kiire ja efektiivse lahendamise vastu“ (aneetküsitluse vastus).

„Kaitsja on materiaalselt huvitatud sellest, et tema kaitsealusele oleks esitatud kõige rangem süüdistus, et asi oleks kohtusse esitatud üldkorras, et see võtaks veelgi rohkem aega, kuna tasu sõltub süüdistuse raskusest ning istumisele kulutatud ajast, kaitse kvaliteedile ei mõtle enam keegi“ (ankeetküsitluse vastus).

„Väga sageli on jälle, et kaitsja toimikut ei loe – ta saab toimiku kätte ja ilma toimikut lugemata esitab kohe taotluse, kirjutades sinna maksimumkoefitsiendi sisse. Peaasi, et saaks raha-raha-raha“ (prokurör, Viru).

„Neile ei meeldi see veel, et on palju kokkuleppeid. Nüüd kaitsja on prokurör, ta tahab üldkorras, 1. aste, suurem koefitsient. Sa tahad kokkuleppe korras, siis ta ei ole sinuga nõus“ (kohtunik, Viru).

„Kui on üldkorras, kui on 1. aste, koefitsient 4,0, siis nad istuvad sinuga terve nädala. Nad ei lähe ära! Missugune koefitsient!“ (kohtunik, Viru).

Probleem on määratud korras menetlusse kaasatud kaitsjatega, kes eelistavad rohkem raha sisse toovat üldmenetlust. „*Kui advokaat osaleb kokkuleppel kaitsjana, siis ta räägib vastupidi, et üldmenetlus on paha – võtab palju aega ja ta ei taha protsessis istuda. Pigem sooviks ta siis sõlmida kokkuleppe*“ (prokurör, Viru).

„Tasu peab endale taotlema kohtu ees kaitsja ise, ei ole vaja siin mingeid määrustikke ega reeglistikke koostada“ (kohtunik, Viru).

1. 4. 3. Eri – ja üldkoefitsientide määramine kriminaalasjades

- Kriminaalasjade toimikute vaatlemisel ei ole võimalik hinnata kokkuleppe sõlmimise (ajalist) töömahukust, kuna kokkuleppemenetluse läbirääkimisi ei protokollita.
- Kaitsjatasu hüvitamise taotlustest ei selgu alati, mis alustel soovitakse koefitsiendiga tasu suurendada.
- Eraldi tuleb hinnata eri – ja üldkoefitsiendi kohaldamise otstarbekust erinevatel juhtudel.

²⁶ Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad ning riigi õigusabi kulude hüvitamise ulatus ja kord. Justiitsministri 26. jaanuari 2005.a. määrus.

Riigi õigusabi tasu suurendatakse või vähendatakse määruses²⁷ sätestatud riigi õigusabi tasu arvestamise koefitsiendiga. Kriminaalmenetluses riigi õigusabi tasu arvestamisel kohaldatakse tasu suhtes kriminaalmenetluse esemele vastavat üldkoefitsienti või erikoefitsienti (§ 2 lg 1 ja 2). Koefitsiendi suuruse määrab kohus, uurimisasutus või prokuratuur kindlaks riigi õigusabi osutanud advokaadi taotluses esitatud põhjendusi ja kriminaalasja töömahukust arvestades (§ 2 lg 4). Määruse 2. peatükis §-s 7 ja 8 on toodud määratud kaitsja tasumäär kriminaalasja kohtueelses ning kohtulikus menetluses ning §-s 18 tasumäärad riigi õigusabi osutaja tasu riigi õigusabi osutamise kohta jõudmiseks kulutatud aja eest. Vastavalt RÕS § 2 lg 2-le võib kohaldada üldkoefitsienti 1,0-1,7 teise astme kuritegude puhul. Sama paragrahvi lõike 4 järgi määrab koefitsiendi uurimisasutus, prokuratuur või kohus õigusabi osutatu taotluses esitatud põhjendusi ja kriminaalasja töömahukust arvestades.

Vaadeldud toimikutes oli taotlustes toodud 1,0-st suurema koefitsiendi rakendamine põhjendatud järgmiselt:

- 1) koefitsient 1,5 seoses töömahukusega (toimikuga tutvumine)²⁸
- 2) 1,3 koefitsient kuna kriminaalmenetluse esemeks on II astme kuritegu, kuid kohaldata kiirmenetlust
- 3) 1,5 koefitsient kuna kokkuleppe sõlmimine oli aeganõudev

Samas võib öelda, et punktis 1 mainitud toimiku ei olnud ei lehekülgede arvult ega muude kriteeriumite põhjal teiste toimikutega võrreldes mahukam.

Kas kiirmenetluse puhul tuleks kasutada erikoefitsienti? Arvestades seda, et kiirmenetluse puhul tehakse kõik toimingud võimalikult kiiresti, siis õigusabi osutajal on praktiliselt terve päev sisustatud ühe asjaga. Samas on kiirmenetlust võimalik rakendada vaid tõendamiseseme asjaolude selguse korral ning seega ei tohiks asi olla keerukas või muul viisil aega nõudev²⁹.

Kokkuleppe sõlmimise (ajalist) töömahukust toimikute vaatlemisel hinnata ei olnud võimalik. Seda põhjusel, et kokkuleppemenetluse läbirääkimisi ei protokollita. Samuti ei ole nõutav kokkuleppe sõlmimise alguse ja lõpu (kestvuse) märkimine kokkuleppel. Samas loob see olukorra, kus kohtul ei ole võimalik hinnata määratud kaitsja tegevuse kestvust vaid sõltub täiesti prokuratuuri ja kaitsja vahelisest kokkuleppest. Seega saavad kannatada ka kohtualuse huvid, eriti juhul, kui ta ei suuda või ei oska kohtuistungil kaitsjatasu taotluse esitamisel kohtueelse menetluse ajalisele faktorile tähelepanu pöörata.

Ühel juhul oli advokaat taotlenud riigi õigusabi summa suurendamist 50% võrra. Taotlusel oli see põhjendatud riigi õigusabi osutamisega õhtusel ajal, ööajal või puhkepäevadel. Samas ei olnud taotlusest võimalik kindlaks teha, milline neist kolmest oli tegelik põhjus.

Tuginedes riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad ning riigi õigusabi kulude hüvitamise ulatus ja kord, mis on vastu võetud justiitsministri 26. jaanuari 2005. a määrusega nr 2, § 4 lg 1-le tuleb

²⁷ Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad ning riigi õigusabi kulude hüvitamise ulatus ja kord. Justiitsministri 26. jaanuari 2005.a. määrus.

²⁸ Lühimenetlus.

²⁹ KrMS § 256¹

advokaadil märkida taotlusel, miks ei olnud õigusabi võimalik osutada päeval või tööpäeval. Selline põhjendus aga vaadeldud dokumendis puudus.

„Lõpetada praktika, kus kaitsja tasu sõltub otseselt süüdistuse raskusest ja ära istutud (nimelt ära istutud, sest tegelik töö arvesse ei võeta) tundidest. Kaitsja on asetatud olukorda, kus ta on huvitatud sellest, et tema kaitsealusele oleks esitatud kõige rangem süüdistus, sest siis kaitsja saab kõrgema koefitsiendi, ning asi oleks venitatud üldkorras kuude jooksul“ (kohtunik, Viru).

Rügi õigusabi tasustamise süsteem on minu, kui kohtuniku meelest, liiga jäik. Näiteks: oli üks raske kvalifikatsiooniga tavamenetluse asi, kus osales määratud kaitsja. Sisulist vaidlust kuriteo toimepanemise asjaoludes ei olnudki, koefitsient tuli aga selle kaitsja tasustamises hirm kõrge panna. Teises lihtsama kvalifikatsiooniga õiguslikult probleemsemes asjas – ei mingit koefitsienti (kohtunik, Lõuna).

1) erikoefitsient 4,0

„Näiteks kui võtta see erikoefitsient 4,0 – siis klassikaline näide on näiteks vägistamise paragrahv. Seal on esimese ja teise lõike vahel on kliendi jaoks karistuse vahe tohtu suur. Ühel juhul on tegemist teise astme kuriteoga, teisel juhul algab miinimumkaristus kuuest aastast. [...] Advokaadi jaoks on see teise lõike vägistamine selline ideaalne asi millega kohtus istuda aasta otsa, sest meil tiksub seal koefitsient 4,0 ja kui advokaat oma isiklike huve silmas peab, siis oleks see talle väga kasulik. [...] Teinekord on need vahed väga suured, teinekord on need põhjendamatu suured“ (advokaat, Põhja).

„See koefitsient 4,0 on üldse üks selline väga küsitav asi. Kellele meist ei meeldiks teha sellise väga kõrge koefitsiendiga tööd. Ja sisuliselt see summa, mis me sellise summa, mis me sellise koefitsiendiga asjade puhul võime kirjutada – ta küünib juba sinna noh tippadvokaadibüroode tasemini välja. [...] Kusjuures, kui klient maksab sellise summa advokaadibüroole, siis ta on kindlasti nõudlikum kui meie puhul. Siin ei eeldata, et me oleme päris tippbürood. Selles mõttes me saame muidugi nende 4,0 koefitsient minu meelest põhjendamatu kõrget töötasu üleüldse“ (advokaat, Põhja).

2) majanduskuriteod

Minu arvates on praegu eriti kurioosne see majandusasjade olukord. [...] Siin minu arvates võiks lahendus olla selline, et kui ikkagi üleüldse seda kõrget koefitsienti majanduskuritegude puhul rakendada, siis võiks nagu võtta selle põhimõtte, et majanduskuriteod on need kuriteod, mida saadab kohtusse majandusosakonna prokurör“ (advokaat, Põhja).

3) üldmenetlus, lihtmenetlus, kokkuleppemenetlus

Advokaatide arvates on kokkuleppemenetlus ületasustatud.

„Kõige keerukam menetlus on kindlasti üldmenetlus. Sinna oleks vaja kindlasti kõige kvalifitseeritumaid advokaate, seal teeb advokaat kõige rohkem tööd ja üldmenetlus tegelikult on meie jaoks majanduslik häving. Sellepärast, et reeglina üldmenetluses me saame ühekordse ettevalmistustasu, mis on natukene kõrgem kui lihtmenetluse ettevalmistustasu. Kindlasti ei kompenseeri ta seda töömahtu, mis üldmenetluses on ja mis on muidugi kõige probleemsem on muidugi kohtuistungis osalemise tasud, kohtuistungis tasud on võrdlemisi madalalt tasustatud – 125 krooni poole tunni eest ei

ole kõrge tasu kuna tegelikult ma võin teha sama ajaga kus iganes mingit muud tööd samamoodi riigi õigusabi osutamise korras. [...] Ja muidugi kõige suurem probleem selles asjas on see, et üldmenetluses kohtuistungil aeg on täiesti prognoosimatu. Ja kuna üldmenetluses kaitsja peab olema vaba, peab olema hästi ettevalmistunud, siis see sisuliselt tähendab seda, et kui mul on see päev pandud üldmenetlus kalendrisse, siis ma pean olema see päev vaba. [...] Ja teine asi jällegi, mis on minu arvates põhjendamatult kõrgesti tasustatud on kokkuleppemenetlused. Ma saan muidugi ka riigi mõttest aru, et kohut vähem koormata, et advokaadid ja kliendid oleks huvitatud kõige lihtsamatest menetlustest ja kokkulepetest“ (advokaat Põhja).

„Lühimenetluste puhul on kohati see ettevalmistus vajalik suuremal määral kui üldmenetluses. Sest praegu ju riigikohtu praktika kohaselt ju kohtueelse menetluse materjale üldjuhul ei arvestata. Kõik peab toimuma kohtus vahetult ja seetõttu ei pea toimik mul olema väga selge nüüd esimesel kohtuistungil. Samas lühimenetluses peab mul toimik olema praktiliselt peas sellepärast, et lühimenetluses toimub kõik toimiku põhjal, klient tavaliselt ülekuulmist ei taotle. Mis tähendab seda, et kõik toimub toimiku materjalide põhjal, mis tähendab seda, et siiski advokaat ei saa kohtusse minna nii, et ta ei ole asja põhjalikult ette valmistanud. Kokkuleppemenetluse korral samas ei ole jälle mingit ettevalmistust, sest kokkuleppe me oleme sõlminud, toimiku oleme läbi lugenud. Nii et seal praktiliselt ei olegi midagi ette valmistada. Siin on jällegi need proportsioonid paigast ära. Et see menetlus, mis idee järgi on kõige lihtsam ja vajab kõige väiksemat tööd, on kõige kõrgemini tasustatud“ (advokaat, Põhja).

1. 4. 4. Riigi õigusabi tasude tõstmise vajadus

Riigi õigusabi tasude määramisel tuleks arvestada sellega, et riigi õigusabi ei ole abisaajatele tasuta. Kuigi esialgu maksab kaitsjale õigusteenuse osutamise eest riik, peab hiljem vastavad kulud kinni maksma (osaliselt või täielikult) õigusabi saanud isik, kui tema majanduslik seisund on viie aasta jooksul paranenud või kui ta ei ole õigusabi kuludest osaliselt või täielikult vabastatud. Seda silmas pidades leiavad osad kriminaalasjades määratud kaitsja teenust osutavad advokaadid, et tasusid riigi õigusabi osutamise eest ei tohiks tõsta ning riigi õigusabi kuludest osaline või täielik vabastamine võiks olla laiaulatuslikum.

Aga mis on just nende summade tõstmise puhul oht on see, et tavaliselt siiski mõistetakse riigi õigusabi kulud kliendilt kõik välja. Kohtud peavadki seda tegema, sest seadus tegelikult näeb praegu ette väga vähe võimalusi selleks, et need summad vabastada riigile tagasimaksmisest (advokaat, Põhja).

Mul on ka praktikas olnud selliseid juhuseid, et klient näiteks seetõttu loobub oma õiguste kaitsmisest üldmenetluses, mis oleks võib-olla otstarbekas, kuna ta näeb ette, et üldmenetluses tuleb tal tasuda väga suured advokaadi tasud pärast. Samas kokkuleppe, lühimenetluses on need summad kuskil 1000 krooni piires. See on kliendile täiesti jõukohane. Ta pigem võtab vastu karistuse raskema paragrahviga seoses, kuna ta teab, et ta tõesti üldmenetluses tal mõni episood läheb karistusest maha, mõni kuu läheb tal karistusest maha, võib-olla kvalifitseeritakse tema kuritegu ümber. Samas tulevad tal nii tohutud, kolossaalsed õigusabi kulud pärast (advokaat, Põhja).

Võiks nagu mõelda siin juba seadusandja poole pealt selle peale, et kas siiski riigi poolt neid õigusabikulude kandmise aluseid või loetelu saaks täiendada. Eelkõige seetõttu, et kui ikkagi isik mõistetakse kohtus süüdi kergemas kuriteos, siis proportsionaalselt võiks temalt ka vähem välja mõista kaitsetasu. Sest kaitsja on oma töö teinud ja isik on täiesti õige positsiooni võtnud, et miks ta siis peaks põhjendamatult rohkem maksma“ (advokaat, Põhja).

Samas aga ei saa riigi õigusabi tasu olla võrdne sellega, mida makstakse seal tippadvokaadibüroodes. Sest sellisel juhul kaotab üldse riigi õigusabi oma mõtte. Sest sellisel juhul klient võiks sama raha eest minna ja võtta endale kuskilt tõesti kõige paremast advokaadibüroost endale kaitsja (advokaat, Põhja).

2. Riigi õigusabi või määratud kaitsja süsteemid välisriikides

2.1. Määratud kaitsja süsteemi korraldus

Kuidas on määratud kaitsja süsteem kriminaalasjades korraldatud teistes riikides? Riigid, kus 2007. a. juuni seisuga on määratud kaitsja süsteem (*public defender system*): Läti, Leedu, Soome, Rootsi, Taani.

Mõningad erinevused on teiste riikide süsteemides näiteks selles, kuidas hinnatakse õigusabi taotleja majanduslikku seisundit.

Tabel 3. Majanduslik seisundi hindamise alused

Riik	Majandusliku seisundi hindamise alused
Austria	Ei ole eraldi avaliku kaitsja süsteemi, kuid tasuta õigusabi on tagatud advokatuuri poolt (koostöös justiitsministeeriumiga) kahtlustatavatele, kel pole piisavalt ressursse oma igapäevaste väljaminekute katmiseks.
Inglismaa ja Wales	Kohtud võivad nõuda osalist hüvitamist kui kättesaadav (ühekordne) sissetulek või varad ületavad piirmäärasid.
Saksamaa	Kriminaalasjades ei ole majandusliku seisundi hindamise kriteeriume
Holland	Majandusliku seisundi hindamise kriteeriume arvestatakse vaid siis, kui kostja ei ole kinnipeetav .
Iirimaa	Õigusabi antakse kindlatel tingimustel isikutele, kellel ei ole piisavalt sissetulekuid. Selle üle otsustamine on kohtu pädevuses.
Läti	Majandusliku seisundi hindamise alused on samad, mis tsiviilasjade puhul
Leedu	Praegune süsteem ei taga abi ülikaaslastele või puudustkannatavatele.

2.1.1. Austria

Austrias tagatakse kahtlustatavale õigusabi advokaadi määramisega enne kohtumenetlust isiku avalduse alusel vastavalt kriminaalmenetlusseadustikus ettenähtud korrale. Õigusabi osutamise üle otsustamisel arvestatakse kahtlustatava süüdistatava majandusliku seisundiga (kas menetluskulud mõjutavad isiku ja tema pere vajalikku sissetulekut).

2.1.2. Horvaatia

Horvaatias ei ole määratud kaitsja süsteemi kui sellist, kuid kriminaalmenetlusseadustik (*the Criminal Procedure Act, Article 65*) näeb ette õigusabi mõningate kriminaalasjade puhul. Näiteks:

1) kui kahtlustatav-süüdistatav on tumm, kurt või ei saa muul põhjusel end ise esindada või juhul, kui tegemist on kuriteoga, mille puhul süüdimõistmine tähendab kauaaegset vanglakaristust.

2) kui kaitsealune on kinnipeetav, tuleb talle kaitsja määrata kohe, kui talle on vangistus määratud ning sel juhul peab kaitsja kinnipeetaval olema kogu kinnipidamise jooksul.

3) ainult advokatuuri liige võib õigusabi osutada. Kui advokatuuris, konkreetse kohtu piirkonnas ei ole piisavalt advokaate, määratakse õigusabi osutaja koheselt kõrgema kohtu presidendi poolt.

2007. aasta lõpuks peaks Horvaatias jõustuma riigi õigusabi seadus.

2. 1. 3. Iirimaa

Iirimal ei ole määratud kaitsja (*public defender*) süsteemi. Õigusabi süsteem kriminaalasjades toimib läbi juristide ja advokaatide, kes on juristide ja advokaatide kolleegiumis. Kriminaalasjades määrab kohus õigusabi osutamiseks kaitsealusele juristi, kelle nimi on kolleegiumis. Ringkonnakohtunik määrab isikule tasuta õigusabi, kui isiku majanduslik seisund ei võimalda tal endale lepingulist õigusabi lubada oma ressurssidest, kui tegemist on raske kuriteoga või kui erandjuhul on vaja osutada õigusabi. Praktiliselt tähendab see seda, et kohtunik uurib, kas isik on töetu või töötav ning milline on isiku sissetulek. Samuti uurib kohus, kas isik on vallaline või abelus, ning kas isikul on temast sõltuvaid lähedasi. Kui tegemist on noore inimesega, võib kohus huvi tunda, kas tema vanemad või hooldaja saaks õigusabi eest tasuda.

Kohus määrab õigusabi, kui tegemist on tõsise juhtumiga. Juhtumi tõsiduse hindamisel võtab kohus arvesse, kas isikul on varasemaid õigusrikkumisi sarnastes kuritegudes ning kohus võtab arvesse seda, kas on tõenäoline, et isikut ähvardab vanglakaristus või suur rahatrahv. Liikluskuritegusid ning väiksemaid rikkumisi ei peeta tavaliselt väga tõsisteks, et määrata õigusabi. Erijuhtudel, kui tegemist ei ole raske rikkumisega, võib kohus määrata tasuta õigusabi. Erijuhtumite alla käib see, kui isik on haige, alaealine, madala haridustasemega või piiratud teovõimega, emotsionaalselt ebastabiilne sellisel määral, et isik ei ole võimeline mõistma menetluse olemust ja tagajärgi.

2. 1. 4. Läti

Sisuliselt on Lätis määratud kaitsja süsteem, kuid sellist „määratud kaitsja“ klassifikatsiooni otseselt ei ole. Lätis on vandeadvokaatide kolleegium (*Latvian Collegium of Sworn Advocates*) ning advokaadid otsustavad ise, millises õigusvaldkonnas nad spetsialiseeruvad vastavalt oma kompetentsile ning huvile. Riik tagab õigusabi kriminaalasjades vastavalt kriminaalmenetlusseadustikule (*Criminal Procedure Law*): juhul, kui isik soovib, et teda kaitseks advokaat, kuid tal pole piisavalt ressursse kaitsja tasu maksmiseks või kui kaitsja osalus menetluses on kohustuslik. N.ö „avalik kaitsja“ Lätis on vandeadvokaat, kellele töö tasustatakse riigieelarvest.

2. 1. 5. Rootsi

Kui aresti all olev kahtlustatav või kinnipeetav soovib, tuleb talle avalik kaitsja määrata. Samuti tuleb kaitsja määrata isikule, keda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteos, milles süüdimõistmise korral ei ole karistus lühem kui kuus kuud vanglakaristust.

N.ö. „avalikuks kaitsjaks“ määratakse vaid advokaat, keda peetakse sobivaks arvestades konkreetse juhtumi iseloomu. Kui isik soovib kaitsjaks mõnda konkreetset advokaati, siis määratakse see advokaat, välja arvatud juhul kui see tähendaks kaitsjatasu märgatavat suurenemist või muud erilised asjaolud viitavad sellele, et seda advokaati ei tuleks määrata.

2. 1. 6. Saksamaa

Saksamaal toimib avaliku kaitsja või kohustusliku kaitsja süsteem (*Pflichtverteidigung*). Kriminaalmenetluses määrab kohtu esimees seaduses ette

nähtud juhtudel (§ 140 StPO³⁰) kohustusliku kaitsja. Avaliku kaitsja valib kohus (üldjuhul) kohtu piirkonnas tegelevatest kaitsjate hulgast, kes võivad kohtu ees ka lepinguliste kaitsjatena üles astuda. Riigi poolt makstav kaitsja tasu suurus on seaduses määratud ja ning on üldiselt 80 % lepingulise kaitsja tasust. Kohus määrab (süüdistatava soovist sõltumata) kohustusliku kaitsja, kui süüdistataval lepingulist kaitsjat ei ole valitud ja teda süüditatakse § 140 StPOs loetletud raskemates süütegudes või kui on tegemist muu, § 140 StPOs nimetatud menetlust raskendava asjaoluga.

StPO § 142 lg 1 punktides 2 ja 3 on toodud süüdistatava võimalus (ja põhiseaduskohtu³¹ kinnitusel on siinkohal oluline *fair-trade*-printsipiibist tulenev õigus; BVerfGE 39,238,243) oma soovil valida (kohustuslik) kaitsja, kelle kulud (ka sellel juhul) kannab riik.

Üldiselt on kohustusliku kaitsja süsteem Saksamaal laialt levinud ja aktsepteeritud. Selle põhjuseks on kindlasti ka fakt, et lepinguliste ja määratud kaitsjatena tegelevate advokaatide vahel vahet ei tehta.

Saksa kriminaalmenetluses ei ole süüdistataval õigust nõuda talle määratud kaitsja asemele teise kaitsja määramist. Määratud kaitsja väljavahetamine teise määratud kaitsja vastu tuleb Saksa kriminaalmenetluses kõne alla juhul, kui usaldussuhe senise määratud kaitsja ja süüdistatava vahel on kadunud või on koostöö püsivalt rikutud.³²

2. 1. 7. Soome

Vastavalt Soome kriminaalmenetlusseadustiku (*Criminal Procedure Act*) peatükile 2, on isikul õigus määratud kaitsjale kriminaalmenetluses ning kohtueelses menetluses. Kaitsjat määratakse olenemata isiku majanduslikust seisundist, aga vaid tingimustel, mis on kirjas sama peatüki 1. osas.

Riigi õigusabi on reguleeritud riigi õigusabi seadusega [*Legal Aid Act (257/2002)*]. Õigusabi määratakse kriminaalasjades isikutele, kellel puudub majandusliku seisundi tõttu võimalus lepingulist kaitsjat võtta, kuid kaitsja olemasolu on kohustuslik. Kui isikule on kaitsja määratud, maksab riik osaliselt või täielikult kaitsja tasu, olenevalt kaitsealuse võimalustest. Samas, n.ö lihtsates kriminaalasjades, kus karistuseks võib olla rahaträhv, kahtlutatavale advokaati ei määrata. Isegi sellistel juhtudel on isikul õigusabi korras võimalik saada konsultatsiooni õigusabi büroode poolt. Lisaks võib kohus omal initsiatiivil määrata avaliku kaitsja isikule, kes on alla 18 aasta vana ning ei ole võimeline ennast ise esindama.

Riigi õigusabi korras määratud kaitsjaks määratud advokaat võib olla avaliku kaitse teenust osutav advokaat või eraadvokaat. NN eraadvokaat võib olla, aga ei pruugi olla advokatuuri liige. Kaitsja töö tasu hüvitab riik, kuid süüdimõistva otsuse korral peab isik riigi õigusabi kulu hüvitama olenemata sellest, et talle on õigusabi määratud.

2. 1. 8. Taani

Kõigil kahtlustatavatel on kriminaalasjades õigus avalikule kaitsjale. Taanis ei ole majandusliku seisundiga seotud tingimusi avaliku kaitsja määramiseks.

³⁰ Strafprozessordnung.

³¹ Bundesverfassungsgericht.

³² M. Sillaots. Asenduskaitsja määramine ja määratud kaitsja asendamine. – Juridica 2002, nr 9, lk 608.

2. 2. Määratud kaitse kvaliteet ning spetsialiseerumine kriminaalasjadele

Mil määral toimub teistes riikides spetsialiseerumine kriminaalasjadele? Kõik küsimustikule vastanud välisriikide esindajad olid arvamusel, et nende riigi avalike kaitsajate tase (ning kättesaadavus) on üldjoontes hea ning märkimisväärseid regionaalseid erinevusi kaitse kvaliteedi ning kättesaadavuse osas ei esine.

2. 2. 1. Austria

Austrias on osa advokaatidest spetsialiseerunud kriminaalasjadele. Sellist „*Fachanwaltschafti*“ (valdkonnaspetsiivilist advokatuuri) nagu Saksamaal, Austrias ei ole.

2. 2. 2. Horvaatia

Üksikute juhtumite põhjal võib kohtu president „vabastada“ määratud kaitsja, kes ei täida oma kaitseülesandeid hoolega. Kohtu president võib määrata teise kaitsja eelmise kaitsja asemele ning sellest informeeritakse advokatuuri. Advokaadid ei spetsialiseeru eraldi ühelegi õigusvaldkonnale.

2. 2. 3. Iirimaa

1996. a. aastal asutati kriminaalasjade õigusabi komitee (*A Criminal Legal Aid Review Committee*), mille ülesandeks on teostada järelvalvet õigusabi osutamise korralduse üle kriminaalasjades ning teha soovitusi, kuidas süsteemi paremaks muuta. Komitee esimene raport ilmus 2001.³³ aastal ning teine 2002.³⁴ aastal.

2. 2. 4. Läti

Vandeadvokaatide nõukogu teostab üldist kontrolli vandeadvokaatide tegevuse üle, järelvalvet teostab ka justiitsministeerium.

2. 2. 5. Rootsi

Kohtumenetluse koodeksi alusel (*the Code of Judicial Procedure*) on advokatuuri liikmetel kohustus lähtuda oma töös kutse-etikast ning praktiseerivad advokaadid alluvad advokatuuri ning õiguskantsleri järelvalvele ning regulatsioonile. Paljud advokaadid on Rootsis spetsialiseerunud kriminaalasjadele.

2. 2. 6. Saksamaa

Paljud advokaadid on spetsialiseerunud karistusõigusele. Samas võidakse avaliku kaitsja kohustusi täitma määrata ka advokaate, kes ei ole karistusõigusele spetsialiseerunud. Üks võimalus spetsialiseerumiseks on erialadvokaadi nimetuse või tiitli (*Fachanwaltsbezeichnung*) omastamine.

2. 2. 7. Soome

Avalike kaitsjate ning advokaatide (Soome advokatuuri liikmete) üle teostab järelvalvet advokatuur ning õiguskantsler. Samuti on kõik advokaadid kohtu

³³ First Report of the Criminal Legal Aid Review Committee: <http://www.justice.ie/en/JELR/Pages/PB07000656> (27.08.).

³⁴ Iirimaa: Final Report of the Criminal Legal Aid Committee: <http://www.justice.ie/en/JELR/Pages/PB07000657>.

järevalve all. Kohtul on õigus keelata advokaadil ilmuda kohtu ette, (vastavalt peatükile 15, paragrahv 10le kohtumenetluse koodeksis), kui isik on ebaaus või ebakompetentne või muul põhjusel sobimatu kaitseülesande täitmiseks. Kui kohtul on selliseks otsuseks põhjus, võib kohus keelata sel advokaadil esineda kohdus kuni 3 aastat.

Soomes on paljud advokaadid spetsialiseerunud kriminaalasjadele, kuid mingisuguseid erilisi motivaatoreid kriminaalasjadele spetsialiseerumiseks ei ole.

2. 3. Määratud kaitsja töö tasustamine

- Kõige suuremad kulutused riigi õigusabile ühe kriminaalasja kohta on Rootsis (1546 €), seejärel Austrias (1292 €) ning Iirimaa (1021 €).
- Kulud ühe elaniku kohta on kõige suuremad Rootsis (12,9 €) ning Iirimaa (11,7 €).
- Kõige väiksemad kulutused ühe elaniku kohta on Saksamaal (1 € 2003. ning 1,7 € 2005. aastal) ning Eestis (1,8 €).
- Samuti on Eestis kõige väiksemad kulutused ühe kriminaalasja kohta – 82,7 €.
- Lätis on määratud kaitsja tasu määrad järgmised: kaitse kohtueelses -või kohtumenetluses – 250 EEK tund; kriminaalasja toimikuga tutvumine – 125 EEK.

Advokaatide tasustamise põhimõtted määratud kaitsja süsteemis on riigiti erinevad (vähemalt 4 erinevat varianti). Välisriikides on erinevad riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused.

Tabel 4. Advokaatidele kriminaalasjades õigusabi eest makstava tasu alused

Aja järgi	Vastavalt juhtumi raskusele	Abiraha suuruse järgi	Mõni teine meetod
Taani, Inglismaa ja Wales, Poola, Soome, Austria, Leedu, Horvaatia, Läti, Rootsi	Inglismaa ja Wales, Saksamaa, Holland, Iirimaa, Leedu, Poola, Soome. Austria (kriminaalasjades makstakse advokaatidele asja olemuse järgi, dokumentide arvu järgi ning kohtuprotsessi pikkuse järgi), Horvaatia	Saksamaa, Norra (lisaks kulutatud aja järgi)	Läti: advokaatidele makstakse kriminaalasjade eest paušaalsummas Slovakkia: kui advokaat on määratud kohtu poolt, siis tema teenuste eest makstakse riigi poolt vastavalt statuudis olevatele tariifidele. Muudel juhtudel makstakse advokaatidele advokaadi ning kliendi vahel kokkulepitud meetodi alusel.

Nagu allolevast tabelist näha, on kõige suuremad kulutused riigi õigusabile kriminaalasjades Inglismaal, teisena Rootsis ning kolmanda Saksamaal. Seejuures Saksa kulutused riigi õigusabile kasvasid 2003.a. ja 2005. a. vahel 45 %. Riikide õigusabi kulutuste võrdlemise üheks aluseks on võetud (nt Soar 2002) kulutused ühe elaniku kohta (kogusumma jagatud elanike arvuga) ning ka kulutused ühe

kriminaalasja kohta (kogusumma jagatud kriminaalasjade arvuga). Kulutusi ühe õigusabi saanud isiku kohta sageli ei arvutata, kuna ühe kriminaalasja puhul võivad olla seotud mitu isikut. Ükski riik, kellele küsimustik saadeti, ei osanud eraldi välja tuua kulutsi määratud kaitsesele kui ühele riigi õigusabi liigile kriminaalasjades. Rootsi puhul toodi eraldi välja kulutused „*public defenders*’ile“. Nende andmete mitte esitamine võib samas olla tingitud mõistete „riigi õigusabi“ ning „määratud kaitsja“ ühildamatusest erinevate riikide õigusabi süsteemides. Tabeli 19 alusel on kõige suuremad kulutused ühe kriminaalasja kohta Rootsis (1546 €), seejärel Austrias (1292 €) ning Iirimaa (1021 €). Kulud ühe elaniku kohta on kõige suuremad Rootsis (12,9 €) ning Iirimaa (11,7 €). Kõige väiksemad kulutused ühe elaniku kohta on Saksamaal (1 € 2003. ning 1,7 € 2005. aastal) ning Eestis (18 €). Samuti on Eestis kõige väiksemad kulutused ühe kriminaalasja kohta – 82,7 €. Antud tabelis toodud numbrites võib esineda kõikumisi, kuid igal juhul annab tabel ülevaate riigi õigusabile tehtavate kulutuste suurusjärgudest.

Tabel 5. Kulud riigi õigusabile kriminaalasjades 2006.a.

Riik	Rahva arv (milj.)	Krim.-asjade arv	Kulud riigi õigusabile kriminaalasjades(aasta kohta)	Kulud (ühe elaniku kohta)	Kulud (ühe kriminaalasja kohta)
Austria	8	15 087	19,5 milj. €	2,4 €	1292 €
Inglismaa ja Wales	51,5		242,3 milj. € *	4,7 €	
Eesti	1,3	ca 28 000	2,3 milj. € (36 milj. EEK)	1,8 €	82,7 €
Soome	5,15	ca 27 000	23,6 milj. €	4,5 €	868 €
Saksamaa	82		82 milj. € (2003)/ 143 milj. € (2005) – 45% kulutuste kasv	1 € / 1,7 €	-
Iirimaa	3,6	41 582	42,1 milj. €	11,7 €	1021 €
Rootsi***	8,9	74 288(74288')	114,8 milj. € (76,3 milj. €)	12,9 € (8,6 €)	1546 € (1028 €)

* 2002.a. aasta andmed. Allikas: Soar, P. 2002: The New International Directory of Legal Aid. Kluwer Law International, lk. 19 – 20.

** 63 857 court of first instance, 8848 court of appeal, 1583 supreme court.

*** Sulgudes on kulud määratud kaitsesele kriminaalasjades.

2.3.1. Horvaatia

Kaitsja kulud tasuvad esialgu asutused, kes tegelevad kriminaalmenetlusega ning pärast peavad tasu tasuma isikud, kes õigusabi said, vastavalt kriminaalmenetluse seadustikule (*Criminal Procedure Act*).

2.3.2. Iirimaa

Iirimaa on õigusabi kriminaalasjades, erinevalt tsiviilasjades, tasuta. Isiku omapoolne rahaline panustamine õigusabi saamiseks kriminaalasjades ei ole vajalik.

Tavaliselt tuleb isikul teha piirkonna või ringkonna kohtule avaldus kriminaalajades õigusabi saamiseks. Kriminaalajades õigusabi määramise üle otsustab piirkonna või ringkonna kohtunik.

2. 3. 3. Läti

The Regulations of the Cabinet of Ministers No.920 (06.11.2006) määratleb Läti riigi poolt kaetavad riigi õigusabi kulud kriminaalmenetluses: konsultatsioon kannatanuga – ca 175 EEK tund; menetluskohanduse koostamine kannatanule – ca 250 EEK; appellatsioonikoostamine – 500 EEK; kassatsioonikoostamine – 750 EEK; kaitsekohtueelses – või kohtumenetluses – 250 EEK tund; kriminaalaja toimikuga tutvumine – 125 EEK.

2. 3. 4. Rootsi

Avalik kaitsjale on ette nähtud „mõistliku“ kompensatsioon riigilt vastavalt tehtud tööle, kulutatud ajale ning tööga seotud kuludele. Kriminaalaja lõpetamisel otsustab kohus, milline peaks olema kaitsjatasu. Pärast kohtu otsust korraldab kaitsjale tasu maksmise *National Courts Administration*. Selle tarbeks on kohtu administratsioonile ette nähtud iga-aastased ressursid riigieelarvest. Kui kaitsealune mõistetakse süüdi, peab isik õigusabi tasu ja kulud oma hüvitama vastavalt kohtuotsusele.

2. 3. 5. Saksamaa

Üldiselt kannab riik kohustusliku kaitsja kulud. Erandjuhul võib kaitsja nõuda süüdistatavalt oma kulude hüvitamist, kui kohus teeb kindlaks, kaitsja poolt tõestatavatel juhtudel süüdistatava maksevõime. Määratud kaitsja kulude suurus oleneb üksikjuhtumist, asja tähtsusest ja menetluse staadiumist. Riigi kassast makstava summa määrab kohus.

2. 3. 6. Soome

Tasu suurs määratakse nii, et see oleks kooskõlas õigusabi reeglitega. Avalik kaitsjale on ette nähtud tasu oma töö eest riigi eelarvest vastavalt riigi õigusabi seaduse peatükkidele 17 ja 18 (*Legal Aid Act*). Õigusabi tasusid ning kulusid hinnatakse vastavalt valitsuse määrusele õigusabi tasude kohta (*the Government Decree on Legal Aid Fee Criteria*).

2. 3. 7. Taani

Kohus otsustab kaitsja tasu suuruse lähtudes Taani Kohtunike Liidu (Danish Union of Judges) tehtud juhendist.

Tabel 6. Lähitulevikus planeeritavad muudatused

Olulised planeeritavad muutused tulevikus	Riik
--	-------------

Majandusliku seisukorra hindamine	Inglismaa ja Wales: on oodata piiranguid residentidele ning mitte-residentidele, v.a. kui on olemas kahepoolsed kokkulepped. Soome: Hetkel on arutelu all see, kas isiku majanduslik seisund annab aluse saada õiguasi või ei, samuti võttes arvesse elukaaslase sissetulekut. Tulevikus on plaanis seda nõudmist (<i>the Legal Aid Act, Section 3</i>) muuta nii et, et see kehtiks kahtlustatava või süüdistatava puhul kriminaalasjades. Rootsi: majandusliku sobivuse piire tõstetakse.
Agentuurid mille kaudu õigusabi või nõustamist finantseeritakse	Soome: võib-olla lisatakse õiguskulude. Läti: Kavandatakse muuta seda, vandeadvokaatide kriminaalasjades osalemise (kui see on vajalik vastavalt vastavalt <i>Criminal Procedure Law</i> 'le) korraldamine läheb tagasi Läti vandeadvokaatide kolleegiumile nagu see oli varem.
Mõni teine oluline muutus	Soome: arutatakse, millised advokaadid võivad pakkuda õigusabi teenust. Leedu: laiaulatuslikud muudatused on planeeritud seaduseelnõuga, mis on parlamendis.

3. Määratud kaitsja kättesaadavus

3.1. Kaitsja määramise kord ja kiirus

- Viimase kahe aasta jooksul ei ole 65%-l Lõuna ringkonna vastanutest ette tulnud olukordi, kus kaitsja ei ole olnud õigeaegselt kättesaadav. Põhjas on sama näitaja 38%, Läänes 48% ning Viru ringkonnas 50%.

Kohtunike ning prokuröride hinnang sellele, kas määratud kaitsja ei ole olnud kliendi jaoks õigeaegselt kättesaadav, on sarnane. 42% kohtunikest ning 56% prokuröridest vastas, et sellist olukorda ei ole ette tulnud, ning 38% kohtunikest ja 29% prokuröridest vastasid, et selline olukord on ette tulnud harva.

Tabel 7. Määratud kaitsja kättesaadavus

		Kas Teil on viimase kahe aasta jooksul ette tulnud olukordi, kus määratud kaitsja pole olnud kliendi jaoks õigeaegselt kättesaadav?				
		Sageli	Aeg-ajalt	Harva	Ei ole ette tulnud	Kokku
Piirkond	Lõuna	0%	3%	32%	65%	28%
	Põhja	7%	22%	33%	38%	37%
	Lääne	0%	10%	43%	48%	17%
	Viru	0%	5%	45%	50%	18%
	Protsent	2%	11%	38%	49%	100%

Olukordi, kus määratud kaitsja ei ole olnud õigeaegselt kättesaadav, ei ole ette tulnud 65% Lõuna ringkonna vastanute hinnangul. Sama näitaja Põhja ringkonna puhul on 38%, Lääne puhul 48% ning Viru ringkonnas 50%. Seega, ankeetküsitluse tulemustele tuginedes on Lõuna ringkonnas kõige vähem probleeme määratud kaitsja kättesaadavusega kriminaalasjades.

„Põlvas on hetkel seis selline, et meil on ainult üks pidevalt töötav kaitsja, keda saab kasutada“ (prokurör, Lõuna).

„Nii et pigem võib hakata mängima rolli advokaatide vähesus, kui on grupiline kuritegu ja päris kõiki 1-2 advokaati ära ei kata. Siis võib tekkida see, et on nendest puudus, aga kvaliteedi koha pealt probleeme ei ole“ (prokurör, Lääne).

„Kättesaadavuse mõttes sügavaid probleeme esinenud ei ole. Vahepeal juhtub, et määratud kaitsja soovib asja arutamise edasilükkamist, vaatamata sellele, et kliendi huvides oleks asenduskaitsja määramine“ (kohtunik, Viru).

„Ja õigesti teevad ka (tippadvokaadid – B.T.), sest ausalt öeldes seda ressursi, seda intellektuaalset ressursi ei ole lihtsalt mõtet raisata ühe narkarist varga peale. Masskuriteod – need ei vaja sellist kaitset“ (kohtunik, Põhja).

Kriminaalmenetluses võivad kaitsja valida kahtlustatav ja süüdistatav kas isiklikult või teise isiku vahendusel (KrMS § 43 lg 1). Kaitsja määrab uurimisasutus,

prokuratuur või kohus, kui kahtlustatav või süüdistatav ei ole endale kaitsjat valinud, kuid on taotlenud kaitsja määramist või kui kahtlustatav või süüdistatav ei ole endale kaitsjat taotlenud, kuid kaitsja osavõtt on kohustuslik (KrMS § 45). Kaitsja osavõtt kogu kriminaalmenetlusest on kohustuslik, kui isik on pannud kuriteo toime alaealisena, isik ei ole oma psüühilise või füüsilise puude tõttu suuteline ise end kaitsma või kui kaitsmine on selle tõttu raskendatud, isikut kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteos, mille eest võib mõista eluaegse vangistuse, isiku huvid on vastuolus teise isiku huvidega, kellel on kaitsja, isik on viibinud vahi all vähemalt kuus kuud või kui kriminaalasja menetletakse kiirmenetluses (KrMS § 45 lg 2). Kaitsja osavõtt kohtueelsest menetlusest on kohustuslik alates kriminaaltoimiku tutvustamisest KrMS § 223 lõikes 3 sätestatud korras (lg 3). Kaitsja osavõtt kohtumenetlusest on kohustuslik (KrMS § 45 lg 4). Kohustusliku kaitse eesmärk on avalikes huvides tagada, et kahtlustatav ja süüdistatav teatud juhtudel saaks õigusasjatundja abi ja et tagataks menetlusreeglite järgimine (Kergandberg & Sillaots 2006: 143).

Kriminaalmenetluses juhul, kui kaitsja osavõtt ei ole kohustuslik, esitab kahtlustatav soovi korral uurimisasutusele taotluse kaitsja määramiseks. Kui riigi õigusabi saajal ei ole advokaadi nõusolekut temale antud asjas riigi õigusabi osutamise kohta, määrab kohus, prokuratuur või uurimisasutus riigi õigusabi osutajaks sellega nõus oleva advokaadi või advokaadi, kelle nimetab advokatuur (RÕS § 18 lg 2). RÕS jätab advokatuurile võimaluse enda sisereeglitega kehtestada kord, kuidas konkreetne advokaat määratakse. Kui õigusabi saajal on advokaadi nõusolek, määratakse õigusabi osutajaks vastav advokaat ja vastav määrus saadetakse Eesti Advokatuurile. Advokatuuri poolt õigusabi osutava advokaadi määramine on praktikas kujunenud suhteliselt erandlikuks nähtuseks ja enamasti on riigi õigusabi osutaja leidnud kohtu, prokuratuuri või uurimisasutuse poolt konkreetsetest advokaadibüroodest, seda eriti väljaspool Tallinna³⁵.

3. 1. 1. Kaitsja määramise kiirus

- Kaitsja määramise kiirusega reeglina probleeme ei ole. Enamik vastanutest (77%) leidis, et kaitsja määramise kiirus on väga hea või hea.
- Kui kaitsja määramise kiirust pidas väga heaks 38% prokuröridest, siis samasugusel arvamusel oli vaid 11% kohtunikest.
- Kaitsja kättesaadavusega võib probleeme esineda kõigis piirkondades nädalavahetustel ning siis, kui on tegemist suuremate kriminaalasjadega.

50% ankeetküsitlusele vastanutest leidsid, et kaitsja määramise kiirus on „hea“, 27% arvasid, et see on „väga hea“ ning 22% arvasid, et kaitsja määramise kiirus on „rahuldav“. Kaks vastanut märkisid vastusevariandi „halb“. Seega 77% vastanutest olid arvamusel, et kaitsja määramise kiirus on väga hea või hea. Kõige positiivsema hinnangu kaitsja määramise kiirusele andsid prokurörid – 38% prokuröridest leidsid, et kaitsja määramise kiirus on „väga hea“. Samasuguse hinnangu andsid vaid 11% kohtunikest. Vastavalt 57% ning 54% andsid hinnangu „hea“, 32% ning 14% andsid hinnangu „rahuldav“. Seega on märgatav vahe kohtunike ning prokuröride hinnangutes kaitsja määramise kiirusele, kusjuures prokuröride hinnang praegusele kaitsja määramise kiirusele on positiivsem.

³⁵ Riigi õigusabi seaduse eelnõu seletuskiri.

Tabel 8. Kaitsja määramise kiirus

		Määratud kaitsja kättesaadavus (kaitsja määramise kiirus) kriminaalasjades				
		Väga hea	Hea	Rahuldav	Halb	Kokku
Ametikoht	Kohtunik	11%	57%	32%	0%	22%
	Kohtu-konsultant	12%	63%	25%	0%	12%
	Prokurör	38%	38%	20%	4%	38%
	Prokuröri abi	31%	54%	14%	0%	27%
	Kokku	28%	49%	22%	1%	100%

RÕS (§ 10 p 5) kohaselt saab isik taotleda riigi õigusabi kriminaalmenetluses kannatanuna või tsiviilkostjana. Küsimusele määratud kaitse kättesaadavuse, täpsemalt isiku riigi õigusabi taotluse esitamise lihtsuse kohta andis 51% vastanutest hinnangu „hea“. 27% vastanutest arvasid, et taotluse esitamine on „väga hea“ ehk väga lihtne, kuid samas 22% vastanutest leidsid, et see on „rahuldav“. Vaid üks vastanutest arvas, et taotluse esitamine määratud kaitsja saamiseks ei ole lihtne märkides vastuse „halb“. Seega ei pea 78% vastanutest taotluse esitamist keeruliseks või bürokratlikuks, kuid samas 22% vastanute arvates on taotluse esitamise lihtsus rahuldaval tasemel.

Kõige negatiivsemalt hindasid määratud kaitsja kättesaadavust Põhja ringkonna kohtunikud ja prokurörid – 7% vastanutest leidis, et määratud kaitsja ei ole sageli kättesaadav ning vaid 38% nentisid, et sellist olukorda, kus kaitsja ei ole õigeaegselt olnud kättesaadav, ei ole viimase kahe aasta jooksul ette tulnud. 48%-l kõigist vastanutest ei ole ette tulnud olukordi, kus määratud kaitse pole olnud kliendi jaoks õigeaegselt kättesaadav, 37%-l vastanutest on seda juhtunud harva, 12% aeg-ajalt ning 2%-l sageli.

Üldiselt leidsid vastanud, et määratud kaitse kättesaadavusega probleeme ei ole. Kättesaadavuse paranemisele on advokaatide hinnangul kaasa aidanud ka määratud kaitse tasude tõus, mis on kriminaalasjades määratud kaitsjaks olemise atraktiivsemaks muutnud.

„Ma ei ole kuulnud, et mingi menetlustoiming jääks tegemata või vahistamine jääks ära või mis iganes, et ühtegi vaba advokaati Tallinnast ei leia“ (advokaat, Põhja).

Tallinnas ei tohiks see üldse mingi probleem olla. Meid on nii palju“ (advokaat, Põhja).

„Ma ütleks, et advokaadid on väga kättesaadavad. Kui minna ei saa, siis läheb keegi teine. Siin ei ole sellist probleemi“ (advokaat, Põhja).

„Mina ütlen, et kriminaalasjades ei ole see kaitse saamine üldse probleem inimesele. See võis varem olla probleem, aga praegu ei ole [...] Nii kaua kui selle määratud kaitse eest üldse ei makstud. Õudsalt vähe maksti, siis oli neid väga vähe, kes üldse tegid seda, sest üldiselt ei oldud huvitatud, aga nüüd kui need tasud on natukenegi tõusnud ja meid on palju rohkem, siis on huvi palju suurem“ (advokaat, Põhja).

Kaitsja määramisele kulub kauem aega siis, kui menetlejad ei ole kaitsjat määranud ning selleks pööratakse advokatuuri poole. Üldjuhul ollakse arvamusel, et prokuröridel ei ole probleeme kaitsja leidmisega. Nii Lääne kui Lõuna ringkonna kohtunikud-prokurörid väitsid, et määratud kaitsja kättesaadavusega probleeme ei ole – pole esinenud juhuseid, kus kaitsja ei ole kättesaadav, tavaliselt on kaitsja telefonikõne kaugusel ning kaitsja saamiseks kulub ligikaudu 15-30 minutit. Määratud kaitsja leidmiseks pööratakse peamiselt nende advokaadibüroode ning advokaatide poole, kes on rohkem kättesaadavamad. Samas peetakse probleemiks seda, et osasid advokaate määratud korras ei kasutata.

„Ikkagi neid advokaate kasutatakse Tartus rohkem, kes on kiiremini kättesaadavad“ (prokurör, Lõuna).

„Pigem on ikkagi see, et osad kaitsjad on nagu pahased või osad advokaadibürood on pahased, et neid määratud korras ei kasutata“ (prokurör, Lõuna).

„3-5 sellist kaitsjat on siin Pärnus kasutada. On advokaate meil rohkem, aga just see, et kõik ei ole nõus kohe tulema, kui vaja. Võib-olla seetõttu on välja kujunenud teatud advokaadid, kes tõesti alati tulevad kohale, helista millal tahes. Selles mõttes teised advokaadid saavad seda tööd vähem teha. Aga me oleme püüdnud siin aastate jooksul, et kaasata ka kõiki advokaate, anda võimalus. Aga nad lihtsalt ei tule.“ (prokurör, Lääne).

Kõigis piirkondades võib esineda kaitsja kättesaadavusega probleeme nädalavahetustel. Mitmel juhul pakuti välja, et nädalvahetustel võiks olla advokaatidel valve sarnaselt prokuröride, kohtunike, politsei valvele.

„Mina prokurörina igapäevaselt probleemi ei näegi, võib-olla nädalavahetustel kui on vaja tagada vahistamised või mingisugused muud eeluurimise toimingud. Või on menetlejal vaja kaitsja osavõttu. Siis on teinekord raske kätte saada. Väga üksikud, kes ütlevad, et saavad tulla. Seal võiks küll olla samamoodi nagu prokuröridel, kohtunike, uurijate, politsei valve ka advokaatidel valve“ (prokurör, Lõuna).

3. 1. 2. Kaitsja määramise kord

- Kaitsja määramise kord piirkonniti on üldjoontes sarnane.
- Juhul kui soovitakse erinevate meetoditega kaasata riigi õigusabi osutamisse laiemat ringi advokaate, tuleb kriminaalasjades määratud kaitsjana määrata advokaate, kes on spetsialiseerunud kriminaalasjadele. Juhulvalikul kaitsjate määramisel tuleb arvestada ka advokaatide kompetentsiga, mitte ainult lähtuda võrdse töökoormuse jagamise põhimõttest.
- Toimikute analüüsi käigus tuli ette näiteid, kus kaitsja oli toimikuga tutvunud enne, kui teda oli kaitsjaks määratud. Sellise olukorra tekkimise ärahoidmist peab reguleerima seadusandlus.
- Teistest ringkondades eristusid Viru, kus teataval määral toimib nn. dispetšersüsteem, ning Lõuna, kus advokaadid-politsei on katsetanud nn. dispetšersüsteemi.
- Tagatud peab olema see, et kaitsjat on võimalik probleemida määrata kõigest (ringkonnasisestest) piirkondadest juhul, kui just konkreetse kaitsja määramine on vajalik keeleoskuse või kompetentsi tõttu.

Toimikute analüüsi põhjal võib öelda, et kaitsjate määramise praktika Eesti erinevates piirkondades on sarnane. Üldjuhul määratakse kaitsja prokuratuuri poolt peale menetluskokkuvõtte tegemist ning siis, kui süüdistusakt on saadetud prokuratuuri.³⁶ Toimikust 1-06-13273 nähtuvalt on aga ka olukordi, kus kaitsja on määratud alles peale kaitsjale toimiku edastamist ja kaitsjatasu määramise taotlust. Nimelt on antud toimikus olevate dokumentide järgi toimik kaitsjale tutvumiseks antud 03.10.2006, samal päeval on kaitsja esitanud ka taotluse kaitsjatasude hüvitamiseks. Prokuratuuri määras kaitsja määramiseks on aga tehtud 11.10.2006.a.

KrMS § 43 lg 2 p 2 sätestab, et kaitsja määrab uurimisasutus, prokuratuur või kohus, kui kahtlustatav või süüdistatav ei ole endale kaitsjat taotlenud, kuid kaitsja osavõtt on kohustuslik KrMS § 45 järgi. Kuigi KrMS ja RÕS ei sätesta täpselt kaitsja määramise aega, tuleks asuda seisukohale, et kaitsjat saab lugeda määratud kaitsjaks alles tema määratud kaitsjaks määramise hetkest. Seega olukord, kus kaitsja on toimikuga tutvunud enne tema kaitsjaks määramist, tuleks lugeda kohtueelse menetluse andmete avaldamiseks. Kuid ka see on lubatud vaid prokuratuuri määrusega. Eelpool tulenevast on ilmselgelt tegemist olukorraga, mis on õigusvastane, kuid mille täpsem regulatsioon seadusandluses puudub.

Võib välja tuua näiteid aga ka selle kohta, et määratud kaitsja määramise aega ei ole tuvastatav või on ebamäärane. Näiteks kohtuasja 1-07-8624 toimikust puudus määras kaitsja määramiseks üldse. Vastavat määrust ei olnud tehtud ei uurimisasutuse, prokuratuuri ega ka kohtu poolt. Esimene dokument toimikus, millest võis järeldada, et asjas osaleb määratud kaitsja, oli kaitsja poolt esitatud taotlus riigi õigusabi tasu väljamõistmiseks. Seega tekitab küsimus, mille järgi tuvastati toimingute arv kohtu poolt ja rahuldati kaitsjatasude taotlus.

Vestlusest prokuröride ning kohtunikega selgus, et kaitsja leidmise tavad on piirkonniti veidi erinevad ning erinevusi leidub ka iga ringkondade sisestes piirkondades. Näiteks on Viru ringkonna erinevad kaitsja määramise tavad vastavalt konkreetsetes linnas väljakujunenud korrale.

Kui ma küsin, kuidas ma siin (Rakveres või Narvas – B.T.) kaitsja saan, siis mulle öeldi „seda ära võta, see on niuke nõid, ta kirjutab sulle viis taotlust, sured sinna ära, pärast läheb õigeks ka“ (prokurör, Viru).

„See on jah põhiline, et nad - kohalikud advokaadid - ei ole üldse huvitatud, et kusagilt mujalt piirkonnast kaitsja võetakse, sest see on nende leivarahha sisuliselt ära võtmine“ (prokurör, Viru).

„Kuidas ma saan endale määratud kaitsja? Meil on kolm piirkonda ja igal pool on erinevad süsteemid, mille on siis kehtestanud kohalikud advokaadid ise. Mis tähendab seda, et kui prokurör käib Narvas, Kohla-Järvel, Rakverest kohtus, siis ta peab kõigepealt üldse välja uurima, kust ta üldse kaitsja saab. Sest advokaadid ei ole nõus sellega, kui me võtame kuskilt teisest piirkonnast. Sest meil on küll käinud delegatsioonid, kes märkusi teevad, miks ta võtab Rakverest kaitsja, kui ta läheb Kohla-Järve kohtumajja.“ (prokurör, Viru).

³⁶ Vastavalt KrMS § 45 lg 3-le on kaitsja osavõtt kohustuslik alates kriminaaltoimikuga tutvustamisest.

„Siin piirkonnas ongi see, et on vähe kaitsjaid. Sellepärast ongi, et prokurör võtab sealt Rakverest, saab kiiresti, sest Rakveres on võib-olla vähem tööd. Sisuliselt on meil igast piirkonnast 6 advokaati, keda me saame kasutada. Aga ei saa ju võrrelda Jõhvi piirkonda, Narva piirkonda, kus on meeletu kuritegevus, näiteks Rakverega „(prokurör, Viru).

„Veel on ka probleemiks see, et erinev süsteem on näiteks Rakveres ja Narvas, et prokuröridel on need kuus inimest listis, ise valivad sealt siis. Jõhvi on selles suhtes positiivne näide. Jõhvis on graafik, mis ühest küljest.. ma olen väga vaimustuses ja pakkusin seda kohe ka Rakverele, aga seal kaitsjad kohe ütlesid, et see on mingi õudne.. Siin on näiteks valveadvokaat, näiteks pole probleeme vahistamisega. Helistad ja kõik on kohe olemas. Ja tõesti see süsteem on neil väga võrdne, tagab võrdse jagamise. Aga on ainult üks miinus. Nimelt see süsteem on üles ehitatud selliselt, et iga etapp pead sealt tellima dispetšerilt. Aga kui näiteks eeluurimisel on mul teine kaitsja olnud ja ma ütlen nüüd, et tulge mulle, ma annan teile toimiku koopiad, et teie olete määratud, siis ta ütleb „ei-ei, helistage dispetšerile, tema määrab kaitsja“ (prokurör, Viru).

Sellist tava, et teisest piirkonnast ei või kaitsjat võtta, ei peeta õigeks. Eriti juhul, kui on vaja eestikeelset kaitsjat, kuid kättesaadavad on vaid hästi vene keelt valdavad kaitsjad.

Samuti leiti, et kriminaalasjades määratud kaitse teenust osutavate advokaatide ringi tuleks suurendada ning üritada ära hoida seda, et kaitsjatel on korruga liiga palju kohustusi, mis ei võimalda neil kõigi asjadega võrdväärselt tegeleda või tingivad selle, et aitsjad ei jõua istungitele õigeaegselt või ettevalmistunult kohale. Kaitsjate kättesaadavusega võib olla probleeme mahukate kriminaalasjade puhul ning seda eriti maapiirkondades. Advokaatide arvates aitaks süsteemi paremale toimimisele kaasa see, kui kohus ja prokuratuur arvestaks rohkem advokaatide graafikuga. Samas tõdeti, et kõige keerulisem aja planeerimisel on see, kas ja kuidas kahtlustatav või süüdistatav õigel ajal õiges kohas kohal oleks.

„Tuleks muuta korda, kus mõned advokaadibürood osutavad ainult kokkuleppelist teenust, peaksid osutama ka määratud korras teenust. Seda eriti olukorras, kus on mahukad kriminaalasjad ning napib määratud korras kaitsjaid, kuid muidu on advokaadibüroosid küllaga“ (ankeetküsitluse vastus).

„Tuleks kontrollida, palju kaitsjatel reaalselt asju on, nad ei tegele muidu nendega üldse. Kohtuistungitele hilinevad, materjale pole kaasaski“ (ankeetküsitluse vastus).

„Praeguse süsteemi juures see seadus ei tööta, see õigusabi seadus ei tööta. Mina teen töö ära: tutvustan, räägin, aga kohtusse ei saa minna. Sellepärast, et kohus, enamus, ma ei ütle, et kõik – osad on sellised, kes kooskõlastavad kõik – kui ta prokuröri arvestab, siis kaitsjaga ei arvesta. See on advokatuuri asi“ (advokaat, Põhja).

„Kõigepealt ma ütlen seda, et määratud kaitset ei olegi võimalik väga hästi ära reguleerida, sellepärast et selles kaitstes on üks selline tegelane, keda ei suuda keegi reguleerida. See pätt, nagu me ütleme, seda ei suuda mitte keegi kindlustada, et tema oleks kohal“ (advokaat, Põhja).

3. 1. 3. Kaitsja valimine menetleja poolt

- Prokuröride-uurijate koostööd kaitsjatega – sh seda, et prokurörid valivad kaitsja – peavad õigeks ning vajalikus eelkõige prokurörid ning kaitsjad ise.
- Negatiivsema hinnangu praegu välja kujunenud süsteemile andsid kohtunikud.
- Kehtiv süsteem, kus uurmisasutus määrab õigusabi saajale advokaadi, tagab selle, et kaitsja ilmub kohtusse kokkulepitud ajal.
- Kehtiv süsteem seab ohtu nii kaitsja kui prokuröri töö kvaliteedi ning õigusabi saaja õiguste kaitstuse.

Praegune kaitsjate määramise süsteem eelistab advokaate, kes on prokuröride või kohtunike tuttavad varasematest tööalastest kokkupuudetest.

„Ma ei tea, kas keegi on seda statistikat teinud, aga mulle tundub, et on ühed ja samad inimesed, kes tegelikult seal prokuratuurides käivad“ (prokurör, Viru).

„Kui vaadata, kes käivad (kohtus – B.T.), on tõesti paarid (kohtunik, Põhja).

Arvamused selle kohta, kas menetleja peaks valima endale meelepärase kaitsja, jagunevad kaheks. Ühelt poolt leitakse, et kaitsja ja prokuröri ladus koostöö (sh kaitsja määramise kiirus) tagab menetluse kiiruse ning korrektsuse (eeldades, et kaitsja on kogenud oma valdkonnas). Teiselt poolt nähakse ohtu nii kaitsja kui prokuröri töö kvaliteedile ning süüdistatava-kahtlustatava õiguste tagamisele. Negatiivsema hinnang praegu välja kujunenud süsteemile andsid pigem kohtunikud, kes ei pea õigeks süsteemi, kus kaitsja ja prokurör n.ö „käivad paaris“.

„Põhjendamaatult nõustatakse süüdistuse sisu ja kvalifikatsiooniga, sest see on vist tagatiseks, et sama prokurör sind järgmine kord jälle määrab“ (ankeetküsitluse vastus).

„Prokuröri suval tuttava määramisel ei tule kaitsjalt ühtegi taotlust ega julge ta ka kohtus vastu hakata“ (ankeetküsitluse vastus).

„Õige ei ole olukord, kus iga prokurör või kohtunik määrab temale sobiva ja harjumuspärase kaitsja. Pigem peaks olema ühine nimekiri, mille alusel vastavalt järjekorrale määratakse kaitsja konkreetse asjaga tegelema“ (ankeetküsitluse vastus).

„Mina kohtunikuna igal juhul soosin seda, et määratud kaitsjate ring (valik) oleks võimalikult suur. Vahel on jäänud küll mulje, et mõnel prokuröril või kaitsjal on oma meeliskaitsja, kes osaleb menetluses päevast päeva. Kohus on äärmiselt huvitatud õigusabi mitmekesisusest ja võimalikult kõrgest tasemest – õiglasema otsuse prognoos kõrgem, menetlus asjalik ja kiirem jne. Tegelikult peab ka uurija ja prokuratuur oleme huvitatud sellest, et kaitsja oleks asjas võimalikult kompetentne“ (kohtunik, Lõuna).

„Mina kohtunikuna tahan, et vastastikku on tugev prokurör ja tugev kaitsja“ (kohtunik, Põhja).

„Tekibki olukord, kus uurijad ja prokurörid valivad mugava kaitsja, kes lepib väiksema, kuid kindla tasuga, ja käib kokkuleppemenetlustes nagu dekoori element“ (kohtunik, Viru).

Prokuröride-uurijate koostööd kaitsjatega peavad õigeks ning vajalikus eelkõige prokurörid ning kaitsjad ise. Sellise tava õigustuseks tuuakse häid usaldusväärseid suhteid kaitsjaga, mis tagab reeglina kaitsja ilmumise kohtusse kokku lepitud ajal. Suhtumise erinevus sellisesse kaitsjate leidmise ning määramise süsteemi näitab, et kohtunikel, prokuröridel ning kaitsjatel ei ole ühiseid põhimõtteid, millest oma valikute tegemisel lähtuda.

„Aga tegelikult see ei ole nii, et prokurör võtab endale selle kaitsja, kes midagi ei tee, kes lihtsalt on vait. Kui kaitsja on nõrk ja ise vaeva ei näe, siis peab prokurör ise topelt tööd tegema. See on täpselt see, et prokurör võtab selle kaitsefunktsiooni ka üle. See ei ole meie ülesanne“ (prokurör, Põhja).

„Minu arvates see ei toimu küll nii, et prokurörid ja politseinikud valivad endale nüüd spetsiaalselt sellised nõrgemaid kaitsjaid, et neil oleks siis vähem probleeme. Reeglina eelistatakse ikkagi kutsuda neid kaitsjaid, kes on selles valdkonnas kogenumad. Muidugi selles mõttes on prokuröridel kogunud kaitsja võib-olla mugavam, aga see ei tähenda, et see nüüd siis kliendi õigusi kahjustaks. Lihtsalt inimene, kes on harjunud kohtus käima, tööd tegema, temaga see asi lihtsalt toimub kiiremini ja kompetentsemalt“ (advokaat, Põhja).

„Esiteks sa pead usalduse võitma, et kui on kokku lepitud, et sa sellel ajal ikkagi tuled, et sa hiljaks ei jää. Sest siin on ka sellised inimesed, kes süstemaatiliselt jäävad ka kohtuistungitele hiljaks ja panevad teised nii-öelda imelikku olukorda“ (advokaat, Põhja).

„Ma arva, et see on täiesti õige. Nagu ma siin juba rääkisin. Siin nõuab väga palju koostööd. Aga kui on selline advokaat, kes on selline pirtsutaja või iseloomult natuke teine või midagi muud, siis prokurör ei kutsugi sellist. Miks ta peab kutsuma sellist, kes tüli norima hakkab? Inimestevahelised suhted“ (advokaat, Põhja).

„Põhimõtteliselt sa leiad inimese, kes saab sinule sobival ajal tulla. Lepingulisega sa pead kooskõlastama, mis ja kuidas“ (prokurör, Lõuna).

Teises küljest oskas osa prokuröridest näha sellises tavas ka ohtu nii kaitsjate kui prokuröride töö kvaliteedile tulenevalt sellest, et usaldusväärne suhe kaitsja ja prokuröri vahel tähendab ka suuremat passiivsust ning madalamat tähelepanelikkust nii kaitsja kui prokuröri poolt.

„Selle põhimõtte järgi ma toetaks küll dispetšersüsteemi. Ent see on jälle suuremate kohtade puhul. Kui sul on oma nimekiri, sul kujunevad oma 5-10 kaitsjat välja, siis kindlasti kaotab natuke see kaitse kvaliteet. Selles suhtes, et kui sul on tekkinud kaitsjaga hea koostöö, sina usaldad kaitsjat, kaitsja sind. Ja kaitsja üldiselt eks ju ei tahaks probleeme sinuga. Sina teda kutsud kogu aeg, on väga hea koostöö. Pigem ta pigistab mõne koha pealt silma kinni, kus ta oleks võinud menetlejale midagi öelda. [...] Kindlasti see kliendi jaoks võib nagu seda kaitse taset natuke vähendada. Sest kui sa hakkad seal hullult vaidlusi tekitama, siis vaevast et sa nii kergelt enam toru võtad

ja kutsud teda. Samas see vähendab prokuröride valvsust. Kui sul on väga sõbralik kaitsja vastas, siis võid midagi kahe silma vahele jätta. Ohud on olemas“ (prokurör, Lõuna).

„No see on oht, eks. Reaalselt see sõltub ikkagi konkreetselt kaitsjast. Vaevalt, et see prokuratuuri surve selline on, et kaitsja, ära kaitse“ (prokurör, Lõuna).

3. 2. Määratud kaitsja vahetamine kriminaalmenetluses

3. 2. 1. Kaitsja järjepidevuse põhimõte

- Kaitsja järjepidevuse põhimõtet ei järgita alati ning sageli tuleneb see ka kaitsja suhtumisest oma töösse ehk endale võetud liigsetest kohustustest, mida kaitsja üritab samaaegselt täita – seetõttu kannatab kaitse kvaliteet.

Riigi õigusabi seaduse § 20 ja KrMS § 45 lõige 5 näeb ette, et advokaat peab kaitsealust esindama algusest lõpuni, kuni asja lõpliku lahendamiseni (st asjast loobumiseni, poolte kokkuleppe saavutamiseni või korralise edasikaebamise võimaluste ammendumiseni vms). Kaitsja sage vaheldumine tähendab seda, et kaitsjal on vähe aega asjaga tutvumiseks ning seetõttu ei ole tal asjast head ülevaadet, mis tähendab et kaitse efektiivne tegevus on raskendatud. KrMS § 45 lõike 5 kohaselt on määratud kaitsjal kohustus osaleda kriminaalmenetluses kriminaalasja kassatsiooni korras läbivaatamise lõpuni.

Probleemiks on see, et erinevate toimingute ajad langevad kokku ning see sunnib ühe kriminaalasjaga tegelenud kaitsjat vahetama asenduskaitse vastu juhul, kui ei ole võimalik asja edasi lükata. Viru ringkonnas toodi näide probleemolukorrast, kus kohtuistungile on vaja asenduskaitse, kuid kaitsja ei anna sellist võimalust teisele kaitsjale ning seetõttu tuleb istung edasi lükata (kohtunik, Viru).

Kaitsjad lepivad endale liiga kergekäeliselt kokku istungeid: „*Mul oli sellel nädalal istung ühe kohtuniku juures. Istung oli määratud üldkorras menetlemiseks, istungi alguseks oli määratud kell 11. Asjas oli mitu tunnistajat. Seega võis eeldada, et see istung kestab ikkagi paar tundi. Aga advokaat oli juba kella 12ks leppinud kokku teise kohtuniku juures teise istungi. Ja siis ta jooksis kahe istungi vahet. Palus meil vaheaega, jooksis kõrvalsaali, istus seal*“ (prokurör, Viru).

„*Hõivatud teiste menetlustega, ringkonnakohut eelistatakse isegi siis, kui 1. aste on istungi varem määranud*“ (ankeetküsitluse vastus).

„*Määratud kaitsjal on asenduskaitse üldmenetluses protsessi astunud viimasel momendil ja määratud kaitsja ei ole eelnevalt kaitseülesandeid kliendiga kooskõlastanud*“ (ankeetküsitluse vastus).

Ajavahemikuks, mil kaitsja osavõtt kriminaalmenetlusest on takistatud, võib kaitsja nimetada enda asemele kriminaalmenetluse asenduskaitse (KrMS § 44). Sel moel on võimalik vältida menetluse venimist (Kergandberg ja Sillaots 2006: 143). Asenduskaitse on kaitsja õigused ja kohustused (KrMS § 44 lg 1-2). See omakorda tähendab kaitsjale seda, et tehtud töö ning selle eest saadav tasu ei ole vastavuses. Kui üks kaitsja on olnud eeluurimise juures, teine läheb kohtusse ning vahepeal veel vahetatakse kaitsjat, ei ole tagatud kaitse hea tase, kuna keegi ei süvene asjasse põhjalikult. Menetluse kiiruse tagamiseks määrab menetleja kahtlustatavale kaitsja. Seetõttu juhtub praktikas aeg-ajalt, et kahtlustataval on hoopis kokkulepitud kaitsja, kelle vastu määratud kaitsja välja vahetatakse.

Näiteks võib tuua ühes toimikus sisaldunud dokumendi, kus toimiku kättesaamise kohta oli võetud määratud kaitsjalt allkiri. Dokumendi lõpus olev trükitud kaitsja nimi

oli tumeda pliiatsiga maha tõmmatud ning asendatud käsitsi kõrvale kirjutatud kaitsja nimega. Seega võib oletada, et eelnevalt kokkulepitud kaitsja asendati uuega.

Üldiselt leidsid kõik intervjuueeritud, et üks ja sama kaitsja tagab parem kaitse, kuid ära ei tohiks võtta võimalust leida asenduskaitaja väiksemate kriminaalajude puhul. Parema kaitse siinkohal tähendab seda, et kaitsja on menetlusega paremini kursis ning menetlus läheb kiiremini. Advokaadid peavad seda advokaatide enda mureks, kui asjad langevad kokku ning on vaja leida endale asenduskaitaja. Ühelt poolt leiavad kaitsjad, et kaitsealuse soov peaks olema rohkem arvestada. Samas nähakse ohtu, et kaitsealused hakkavad oma õigusi kuritarvitama, kui neile antakse liiga laiad võimalused oma soovide avaldamiseks ning kaebusi kirjutada.

„See on lihtsalt oluline suuremates asjades, kus on palju toimikuid ja kaitsja peab süvenema. Samas ma arvan, et kui on väikesed asjad ja seal midagi ette tuleb, kui on tõesti väike toimik ja saaks selle anda teisele kaitsjale, mingeid õigusi ei ole rikutud. Seda võimalust ei tohiks küll ära võtta“ (prokurör, Põhja).

„Tegelikult on ju praktiliselt kasulik, kui kaitsja valdab teemat. Ta teab ka neid protokolliväliseid kokkuleppeid või mis seisus mingi kokkulepe on kujunenud. Kui tuleb uus kaitsja, siis ta ei tea päris hästi seda tausta“ (prokurör, Lõuna).

„Minu arvates peaksid kaitsjal rohkem arvestada, sest siis on kaitseõigus tagatud, sest isik ise sisuliselt valib endale ju advokaadi“ (advokaat, Põhja).

„Praegu Harju maakohus on üks kohtunik, kes reeglina alustab protsessi küsimusega, kas süüdistatav on kaitsjaga rahul. Sisuliselt kui me anname oma klientidele väga laiad võimalused mitmesuguseid selliseid soovide avaldamiseks ja kaebusi kirjutada, siis sisuliselt, arvestades seda, et meie kliendid on isikud, kes on läinud seadusega vastuollu, siis nad võivad selliseid piiramatuid õigusi hakata kuritarvitama“ (advokaat, Põhja).

3. 2. 2. Määratud kaitsja vahetamise põhjused

- Põhjused, miks soovitakse määratud kaitsjat vahetada teise määratud kaitsja vastu, on piirkonniti sarnased.
- Olukordi, kus kaitsja ei ole õigusabi vajajale olnud õigeaegselt kättesaadav, esineb harva. 6 % vastanutest ütles, et selline olukord on viimase kahe aasta jooksul esinenud viis või enam korda. 33%-l vastanutest ei ole sellist olukorda oma töös ette tulnud.
- Peamiseks kaitsja vahetamise põhjuseks on halb omavaheline läbisaamine kaitsja ning süüdistatava/kahtlustatava vahel.
- Olulisteks kaitsja vahetamise põhjusteks on veel kaitsja halb ettevalmistus või kaitsja vähenenud motiveeritus.

Riigi õigusabi osutava advokaadi ja riigi õigusabi saaja kokkuleppel võib isikule antud asjas õigusteenust osutama asuda teine advokaat, kes on nõus temale riigi õigusabi osutamise kohustuse ülekandmisega (RÕS § 20 lg 1). Kui riigi õigusabi osutajal ei ole võimalik seadusest tulenevalt jätkata riigi õigusabi saajale õigusteenuse

osutamist, esitab ta kohtule, prokuratuurile või uurimisasutusele taotluse uue riigi õigusabi osutaja määramiseks (RÕS § 20 lg 2).

Suusõnalisi kaebaid kaitsjate passiivsuse kohta esineb, aga ei ole ülevadet, kui tihti need kaebused põhjendatud on (prokurör, Lõuna). Samas on kaitsjatele teada, et info kõigist sellistest asjadest, kus kaitsjate töö ei ole olnud kõige edukam, jõuavad advokatuuri. Olukordi, kus määratud kaitsja on vahetatud teise määratud kaitsja vastu, on küsitletud prokuröride-kohtunike praktikas esinenud väga vähe, peamiselt 1-2 korda (41% vastanutest) viimase kahe aasta jooksul. 21%-l vastanutest on selline olukord tulnud ette 3-4 korda ning 6%-l viis või enam korda. 33% kõigist ankeetküsitluses osalenutest ütlesid, et olukordi, kus soovitakse määratud kaitsjat vahetada teise määratud kaitsja vastu pole ette tulnud. Samuti ei ole selles küsimuses märkimisväärseid piirkondlikke erinevusi.

Põhjus, miks on soovitatud määratud kaitsjat vahetada, on mitmeid. 39% vastanutest, kes märkisid, et nende praktikas on määratud kaitsjat soovitud vahetada, töid kaitsja vahetamise üheks põhjuseks halva omavahelise läbisaamise kaitsja ja süüdistatava vahel. 20% vastanutest leidis, et põhjuseks võis olla kaitsja halb ettevalmistus. 18% arvates oli kaitsja vahetamise soovi üheks aluseks kaitsja vähene motiveeritus. 6% vastanutest leidis, et põhjuseks võis olla huvide konflikt ning tervelt 18% leidis, et kaitsja vahetamise soov tulenes mõnest muust asjaolust.

Tabel 9. Määratud kaitsja vahetamise põhjused

Määratud kaitsjat vahetamise põhjused							
Ametikoht		Kaitsja on halvasti ette valmistatud	Kaitsja on vähe motiveeritud	Halb omavaheline läbisaamine kaitsja ja süüdistatava vahel	Huvide konflikt	Muu	Kokku
	Kohtunik	26%	18%	37%	5%	13%	31%
	Kohtukonsultant	25%	32%	21%	5%	16%	17%
	Prokurör	17%	10%	51%	7%	15%	33%
	Prokuröri abi	8%	17%	38%	4%	33%	19%
	Kokku	19%	18%	39%	6%	18%	100%

Erinevates ringkondades on kaitsja vahetamise põhjused sarnased ning sarnase esinemissagedusega. Kaitsja vahetamise põhjusena on kõigis piirkondades valinud „muu“ 15 – 20% vastanutest. Muu põhjusena toodi peamiselt seda, et kahtlusalune on võtnud endale lepingulise kaitsja, kuigi talle on kaitsja määratud. Samuti nenditi, et inimeste teadmised oma õigustest on väga madalad – sh teadmine sellest, et kahtlusalusel on võimalik vahetada ka määratud kaitsjat. Kaitsjat ei soovita vahetada, kuna kardetakse, et kõik algab otsast peale ning jääb venima.

Siinkohal oleks oluline märkida, et kuna kaitsja määramise näol on tegemist kriminaalmenetluse toiminguga, siis inimese teavitamine määratud kaitsja olemusest (isiku õigustest ja kohustustest ka vastava määruse piires) lasub kaitsja määraval.

Vestlustes kohtunike, prokuröride ning advokaatidega rõhutati inimeste omavahelise läbisaamise ning suhtumise olulisust. Samas ka seda, et kohus peaks reageerima sellele, kui kaitsja ei tee oma tööd korralikult.

„Süüdistatavat on häirinud kaitsja ükskõikne ja pealiskaudne suhtumine“ (ankeetküsitluse vastus).

„Psüühilise hälbega isik ei olnud rahul ühegi kaitsjaga menetluse käigus. Sundravi kohaldamise asi“ (ankeetküsitluse vastus).

„Tegelikul on põhjus tavaliselt konfliktsetes kaitsealuses või esindatavas“ (ankeetküsitluse vastus).

„Vahel ei saa aru, keda nad kaitsevad, kui nad ei tea kaitsealuse käekäigust midagi. Omavaheline suhtlus jätab soovida“ (ankeetküsitluse vastus).

„Kolleegid kannavad selle eest hoolt. Muidugi kohtus teatakse (kaitsjate tausta – B.T.). Näiteks kui ma ütlen, et ma ei saa tulla, siis öeldakse: „ära sa ainult nendele anna!“ (advokaat, Põhja).

„Eks iga advokaat peaks oskama suhelda oma kaitsealusega. Ja noh venekeelsetega on tegu. See on suhtlemise värk“ (advokaat, Põhja).

„Pigem viga on see, et kliendile jääb mulje, et kaitsja ei tööta tema huvides, vaid töötab kriminaalmenetluse huvides. Saaks see toiming ära (tehtud – B.T.)“ (prokurör, Lõuna).

3. 3. Kaitsja määramise süsteemi muutmise vajadus

3. 3. 1. Hinnang kehtivale kaitsja määramise süsteemile

- Enamik kohtunikke ja prokuröre (72%) ei poolda praeguse kaitsja määramise süsteemi muutmist.
- Võrreldes kohtunike ning kohtukonsultantidega (vastavalt 56 ja 54%), on prokurörid ning prokuröri abid märksa enam vastu praeguse süsteemi muutmisele (vastavalt 79 ja 83%).
- Ringkondade võrdluses on kõige enam süsteemi muutmise poolt Põhja ringkond (41%) ning vähem poolt Lõuna (13%).

72% vastanutest leidis, et praegust kaitsja määramise süsteemi ei tuleks muuta, 29% leidis, et kaitsja määramise süsteemi tuleks muuta. Üldine arvamus on, et praegune süsteem võiks jääda kehtima, kuid teatud aspekte tuleks muuta või parandada. Allolevatest tabelitest on näha, milline oli eraldivõetuna kohtunike ning prokuröride hinnang kaitsja määramise süsteemi muutmise osas. Prokuröridest 79% ning 83% prokuröri abidest ei poolda praeguse määratud kaitsja süsteemi muutmist, vaid vastavalt 21% ning 17% on kehtiva süsteemi muutmise poolt. Samas on 44% kohtunikest ning 46% kohtukonsultantidest süsteemi puutmise poolt ning süsteemi muutmise vastu on 56% kohtunikest ning 54% kohtukonsultantidest.

„Sest riigi õigusabi minu arvates on üleüldse niisugune töö, mida kuidagi kõrgemalt poolt hakata reguleerima on suhteliselt raske“ (advokaat, Põhja).

Tabel 10. Määratud kaitsja süsteemi muutmise vajadus (ametikohtade alusel)

		Kas praegust kaitsja määramise süsteemi tuleks Teie arvates muuta?		
		Jah	Ei	Kokku
Ametikoht	Kohtunik	44%	56%	23%
	Kohtukonsultant	46%	54%	12%
	Prokurör	21%	79%	39%
	Prokuröri abi	17%	83%	27%
	Kokku	28%	72%	100%

Ringkondade võrdluses tuleb esile Põhja ringkonna hinnang sellele, et praegust kaitsja määramise süsteemi tuleks muuta – 41% vastanutest leidsid, et praegust kaitsja määramise süsteemi tuleks muuta. Sama näitaja teistes ringkondades on 13% (Lõuna), 22% (Lääne) ning 18% (Viru).

Tabel 11. Määratud kaitsja süsteemi muutmise vajadus (ringkondade alusel)

		Kas praegust kaitsja määramise süsteemi tuleks Teie arvates muuta?		
		Jah	Ei	Kokku
Piirkond	Lõuna	13%	87%	28%
	Põhja	49%	51%	36%
	Lääne	22%	78%	17%
	Viru	18%	82%	20%
	Kokku	28%	72%	100%

3. 3. 2. Hinnang riigipalgaliste kaitsjate süsteemi ideele

- Üldine hinnang riigipalgaliste kaitsjate ideele on negatiivne.
- Kuigi advokaatidele tähendaks riigipalgaliste kaitsjate süsteem stabiilset tasustamist, muutuks advokaatide töö kaitsealuse silmis vähem usaldusväärseks.

Vahelduva eduga on viimased kümme või enam aastat räägitud ka riigipalgaliste kaitsjate ideest. Riikliku advokatuuri loomisel palgataks advokaadid konkreetselt määratud kaitse osutamiseks ning seega toimuks nende poolt kaitse osutamine vabatahtlikkuse alusel, kuna juristid, kes nimetatud teenust osutada ei soovi, ei kandideeri riiklikku advokatuuri. Üldine hinnang riigipalgaliste kaitsjate ideele on negatiivne. Sellises süsteemis nähakse mitmeid ohte õiguskaitse tagamisele. Peamine põhjus riigipalgaliste kaitsjate süsteemi taunimiseks on kartus, et sellisel juhul kaoks suures osas määratud kaitsja mõte, kuna kaitsjal kaoks stabiilse palga tõttu motivatsioon oma tööd efektiivselt teha ning kahtlustataval või süüdistataval poleks kaitsjalt midagi nõuda. Kuigi advokaadid näeksid sellisel süsteemil just eeliseid oma töö stabiilse tasustamise osas, leiavad nad samuti, et klientide silmis advokaatide töö usaldusväärsus langeks ning sellest seisukohast ei oleks riigipalgaliste kaitsjate

süsteem õige. Advokaatide jaoks oleks positiivne, et nende töögraafikuga arvestatakse samamoodi nagu arvestatakse prokuröride ja kohtunike töögraafikuga. Seeläbi oleks advokaatidel võimalus oma tööaega paremini planeerida.

„Siis poleks ka sellel kahtlustataval talt midagi nõuda. Mis huvi tal on, kui tal on üks kindel palk“ (prokurör, Põhja).

„Nad praegu tahavad oma palka suuremaks teenida. Ja nad jooksevad, tõepoolest. Nad lasevad nagu oravad ringi mööda Tallinna linna. Kui ta on oma kuupalga peal, ei torma ta enam kuhugi“ (kohtunik, Põhja).

„Miski ei motiveeri teda enam. Teeks palju vähem tööd. Praegu kõik toimib hästi, milleks seda veel muuta“ (prokurör, Põhja).

„Ma leian juristina, et see ei ole õige. Ei saa niimoodi, et kõik alluvad ühele ja samale riigivõimule. Mina leian, et seal on surve, et siis ei ole kaitsja enam nii väga kõigis oma tegudes nagu ta praegu on“ (advokaat, Põhja).

„Aga samas on siin väga suur oht selles, et klientide silmis advokaatide usaldusväärsus just kriminaalajades võib väga palju kannatada. Sest praegu on süsteem selline, et määratud kaitses teevad praktiliselt kõik advokaadid kriminaalajades. Samas ka tõesti väga kvalifitseeritud kriminaaladvokaadid, noh, praeguses süsteemiga teevad ka määratud korras tööd. Ja klientidele on see väga hästi teada, sest advokaatide usaldusväärsus klientide silmis on tegelikult suurel määral tõusnud“ (advokaat, Põhja).

„Aga praegu on siiski nii et need isikud, kes seal vanglas viibivad on tegelikult väga targad selles osas, mis riigis ja seadusandluses toimub. Teavad, et võivad saada endale väga hea advokaadi, parema, keda nad endale oma raha eest jõuaksid palgata. Ja tõesti sellega seoses on tegelikult mulle jäänud selline mulje, et siiski riigi õigusabi korras määratud advokaati küllaltki usaldatakse. Samas kui luuakse see riigiadvokaadibüroo, siis me oleme kliendi arvates samasugune asutus nagu politsei ja prokuratuur. Siis riik ühe käega süüdistab ja teine kaitseb. Suurem osa kaitsealustest riigikaitsjat ei tahaks, vähemalt ei usaldaks“ (advokaat, Põhja).

3. 3. 3. Hinnang dispetsersüsteemi loomise ideele

- 65% kohtunikest ning prokuröridest ei poolda nn. dispetsersüsteemi loomist.
- Märkatav erinevus on kohtunike ning prokuröride hinnangus dispetsersüsteemi loomisele - 80% prokuröridest ning prokuröri abidest on dispetsersüsteemi vastu, samas kui selle vastu on 48% kohtunikest ning 43% kohtukonsultantidest.
- Paljud prokurörid ei oska näha dispetsersüsteemis positiivseid külgi, mis parandaksid kehtivat kaitsja määramise süsteemi.
- Väikseim vastuseis dispetsersüsteemi ideele on Põhja ringkonnas (51%) ning suurim Lääne ringkonnas (80%).
- 67% neist, kes arvasid, et praegust kaitsja määramise süsteemi tuleks muuta, pooldasid ka dispetsersüsteemi loomise ideed.

Üheks võimalikuks lahenduseks praeguse süsteemi paremaks muutmisel nn dispetšeri ametikoha loomine. Dispetšeri ülesandeks oleks operatiivselt ning sõltumatult kaitsjate määramine nende kaitsjate hulgas, kes soovivad riigi õigusabi osutada ning kes samas on spetsialiseerunud kriminaalajadele. Dispetšer koordineeriks advokaatide määramist uurimisasutustest ja prokuratuurist saabuvatele taotlustele. Ehk dispetšerteenuse mõte on jagada ühtlasemalt tööd advokaatide vahel, kes soovivad määratud kaitse teenust osutada.

Tabel 12. Dispetšeri ametikoha loomise vajalikkus (ametikohtade alusel)

Dispetšeri ametikoha loomise vajalikkus				
Ametikoht		Jah	Ei	Kokku
	Kohtunik		44%	48%
Kohtukonsultant		57%	43%	12%
Prokurör		16%	80%	38%
Prokuröri abi		19%	81%	27%
Protsent		35%	65%	100%

Lisaks on pakutud välja valveadvokaadi määramist sarnaselt valvekohtunikule ja valveprokurörile³⁷. Seejuures võiks valveadvokaadi lahendustoimida kombineerituna nn dispetšeri süsteemiga.

Hinnangud dispetšersüsteemi loomise mõttekusele on erinevad, kuid 65% vastanutest leidis, et sellist süsteemi ei oleks vaja. Ringkondade võrdluses on kõige väiksem vastuseis dispetšersüsteemile Põhjas (51%) ning kõige suurem Läänes (80%). Võrreldes kohtu ning prokuratuuri töötajaid on näha, et 80% prokuröridest ning prokuröri abidest on dispetšersüsteemi vastu, samas kui selle vastu on 48% kohtunikest ning 43% kohtukonsultantidest.

Tabel 13. Dispetšeri ametikoha loomise vajalikkus (piirkondade alusel)

Kas tuleks luua eraldi ametikoht (nn dispetšer), mis tegeleks kaitsjate määramisega?				
Piirkond		Jah	Ei	Kokku
	Lõuna		19%	75%
Põhja		46%	51%	36%
Lääne		20%	80%	17%
Viru		18%	77%	19%
Kokku		29%	71%	100%

67% neist, kes arvasid, et praegust kaitsja määramise süsteemi tuleks muuta arvasid ka, et tuleks luua eraldi nn dispetšeri ametikoht. 89% neist, kes leidsid, et praegust kaitsja määramise süsteemi ei tuleks muuta, arvasid ka, et ei tuleks luua nn dispetšerit.

³⁷ Riigi õigusabi ja selle korraldamise tasustamine. Advokatuuri kiri Justiistministeeriumile, 28.09.2006.

Samas 33% neist, kes ei poolda kaitsja määramise süsteemi muutmist arvasid, et dispetšeri ametikoht tuleks luua. Ning vastupidi, 11% neist, kes arvasid, et tuleks muuta kaitsja määramise süsteemi, leidsid, et dispetšeri ametikohta ei tuleks luua.

Tabel 14. Praeguse määratud kaitsja süsteemi muutmise vajadus ning dispetšeri ametikoha loomise vajadus

	Kas praegust kaitsja määramise süsteemi tuleks Teie arvates muuta?			Kokku
		Jah	Ei	
Kas on vaja luua eraldi ametikoht (nn dispetšeri), mis tegeleks kaitsjate määramisega ?	Jah	67%	33%	28%
	Ei	11%	89%	69%
Kokku		28%	72%	100%

Kui osad vastanutest leidsid, et dispetšersüsteem tooks kaasa negatiivseid tagajärgi eelkõige kaitsja määramise kiiruse seisukohast, siis paljud neist, kes ei pooldanud dispetšersüsteemi loomist, ei osanud lihtsalt välja tuua ühtegi positiivset aspekti. Pigem leiti, et dispetšersüsteem aeglustaks kaitsja määramise protsessi, muudaks kaitsja määramise ebaefektiivsemaks ning jäigemaks. Puuduseks peeti ka seda, et dispetšersüsteemi puhul puuduks võimalus määrata kaitsealusele sama kaitsja, kes on teda eelnevates kriminaalajades esindanud või kaitsja, kes on tugev just konkreetses valdkonnas. Advokaatide arvates oleks sellise süsteemi peamiseks nõrkuseks ka see, et dispetšeril ei ole võimalik õigeaegselt kohale kutsuda kahtlusalust või süüdistatavat ning ajaplaneerimine ja töögraafikute kombineerimine on seetõttu sama keeruline kui praeguse süsteemi puhul. Osa prokurör pidasid probleemseks seda, et dispetšersüsteemi puhul ei teaks nad, milline kaitsja neile satub. Samas leidsid osa prokuröre, et just dispetšersüsteem tagaks selle, et prokurörid ei käiks paaris samade kaitsjatega ning see tagaks omakorda nii menetleja kui kaitsja parema töö kvaliteedi.

Positiivseks peeti veel seda, et dispetšeri kaudu kaasataks laiemat ringi kaitsjaid ning kui on tegemist suurema kriminaalajaga väiksemates linnades, on võimalik leida kaitsjaid teistest lähipiirkondades. Samuti muudaks dispetšersüsteem kaitsja määramise süsteemi läbipaistvamaks. Peamiseks sisuliseks küsimuseks võib siin pidada seda, kas menetlejad peaks või ei peaks kaitsja valima. Seejuures tuleb leida tasakaal kaitsja määramise kiiruse ning läbipaistvuse vahel. Ühe Viru ringkonna kohtuniku arvates on see ennekõike advokatuuri probleem, kuidas kaitsjate kättesaadavus tagada.

„Rumal idee, rumalusi ei põhjendata“ (kohtunik, Viru).

„Siis peaks määrama prokuratuur valveadvokaadid kuueks päevaks nädalas“ (kohtunik, Põhja).

„Mina ei saa aru, miks on vaja luua veel mingisugune ametikoht, kui justkui ei ole probleemi selle asjaga. No milleks muuta süsteemi, mis tegelikult toimib hästi“ (prokurör, Põhja).

„Ei, sest see ei taga järgmiste asjaolude arvestamist: kaitsja pädevus (varasem praktika teatud valdkonnas jms), kliendi isikule vastav keeleoskus ning peamine, veendumine, et määratav kaitsja asub tõesti tegutsema kliendi huvides, s.t. vältida erinevate positsioonidega klientide samast büroost või teineteisest sõltuvuses (patroon ja abi) kaitsjate määramist. Kriminaalmenetluses on kaitsja määramise eesmärgiks kaitse tagamine kahtlustataavle, mitte advokaatide võrse sissetuleku tagamine“ (ankeetküsitluse vastus).

„Mina mõtlen just seda, et kui ma olen leidnud endale sobiva kaitsja, kes on selline kindel ja usaldusväärne ja ma saan tema peale loota, siis ma teengi selle kaitsjaga neid määratud asju. [...] aga kui on see dispetšersüsteem, siis ma saan aru, et mulle võib ei tea, kes siia sattuda. See tegelikult prokuröridele tekitab rohkem probleeme, see võtab rohkem aega“ (prokurör, Põhja).

„Jah, võib-olla see kaitsete valve on selline uus moment. See annaks võib-olla isegi positiivseid momente. Kui nii võtta, et valveprokurörid on meil ju Tartus, et miks mitte, et siis advokaadid oleksid valves“ (prokurör, Lõuna).

„Näiteks, kui kaitsja on ära unustanud või ei saa tulla, siis sa võtad kasvõi koridori pealt selle kaitsja vahistamise juurde. Aga kui on see dispetšersüsteem, siis me ei saaks ju neid probleeme nii enam lahendada“ (prokurör, Põhja).

„See dispetšeri ideel eriti meie Lääne ringkonnas ei ole küll mõtet“ (prokurör, Lääne).

„Mis puutub sellesse dispetšerteenistusse, siis minule isiklikult on see vastumeelt. Mina isiklikult olen vaadanud kurjategijate ankeeti sellise pilguga, et kui tal on olnud karistusi, siis otsin üles, kes on tal varem kaitsja olnud, et sellel on siis kontakt eelmise kaitsjaga juba olemas“ (prokurör, Lõuna).

„See on jama, see on jama. Ja siis on ju niimoodi, et ta peab ju muudkui helistama, helistama, helistama. Praegu veel on, praegu jagab töö kohus, uurija, prokurör. Aga siis jagab töö see dispetšer täpselt samamoodi. Kõik läheb samamoodi. Kasutegur on null“ (advokaat, Põhja).

„Mis puutub dispetšerisse, siis ikka seesama valem. Kui dispetšer selle päti ka organiseerib, siis ei ole probleemi. Aga seda ta ei suuda, siis käib üks tohutu helistamine ja kombineerimine ja lõpuks hakkab see süsteem tööle programmiväliselt. Dispetšer ei oska ju kokku viia prokuröri, kohtu või ka päti kalendriga“ (advokaat, Põhja).

Samas Viru ringkonna ühes piirkonnas toimib dispetšersüsteemi-laadne süsteem ning teatud osas on leidnud see süsteem ka positiivset vastukaja. Positiivsena toodi välja seda, et on võimalik määrata ka kaitsjaid teistest piirkondadest ning ei pea kulutama aega kaitsja otsimisele. Samas on probleemiks see, et kui soovitakse kindlat kaitsjat (nt keeleoskuse alusel), siis ei ole võimalik seda kaitsjat menetlejal määrata – kaitsja otsimisega tegeleb dispetšer. Üldiselt nähti dispetšersüsteemi mõttekust pigem suuremates linnades ning ka maapiirkondades, kus on vähe advokaate, kes määratud kaitse teenust osutavad, ning seetõttu võib teiste piirkondade kaitsjate kaasamine vajalikuks osutada. Lõuna prokuröri väitel katsetatakse politsei ning advokaatide

poolt nn. dispetsersüsteemi laadset süsteemi, kuid selle praktiliset toimimisest ning efektiivsusest hetkel ülevaade puudub.

„Minule meeldiks, et oleks maakonna peale, terve Viru peale üks punkt, kuhu ma selle meili saadan. Siis oleks valida 3x6 – see on 18, siis oleks meil juba 18 advokaati. Muidugi, et siis oleks (menetluse – B. T.) otsast lõpuni. Mitte, et igas etapis pean uuesti dispetsšeri poole pöörduma“ (prokurör, Viru).

„Sellist üle-eestilist süsteemi ma ei kujuta ette, et ma peaksin kuskilt Tallinnast hakkama endale kaitsjat otsima. Kui meil on neli Eestit, võiks olla neli piirkonda“ (prokurör, Viru).

„Ma tean seda, et on olemas selline Tartu-põhine projekt kaitsjate ja uurijate vahel või ütleme politsei ja advokaatide vahel, et nad katsetavad mingisugust dispetsšersüsteemi juba, aga minu teada prokuratuur kuidagi kaasatud sellesse projekti või ideesse ei ole“ (prokurör, Lõuna).

„Aga suuremates kohtades on ta efektne. Kui sa tõesti helistad kolm korda ühte büroosse või kui sa võtad enne kolm kaitsjat läbi, siis on kergem helistada ühel numbril – sa tead, et sa sealt alati saad, et ei ole mingit muret. Aga ma leian, et selle dispetsšersüsteemi kõrval peaks säilima ikkagi menetlejal endal võimalus valida endale kaitsjat. Näiteks seesama, kui kaitsealune on olnud varem sama isik. Või siis on mingi konkreetne valdkond. Et sa tead, et see kaitsja on selles valdkonnas tugev „ (prokurör, Lõuna).

4. Määratud kaitsja kvaliteet

Oluliseks puuduseks praeguses määratud kaitsja süsteemis on vastutuse hajumine õigusteenuse kvaliteedi ja riigi õigusabi osutamise korraldamise eest. Samas on riigi roll on tagada riigi õigusabi korras osutatava määratud kaitse asjatundlikkus.

Riigi õigusabi seaduse § 5 kohaselt osutab riigi õigusabi advokaat. Sellega on riigi õigusabi saajatele tagatud, et nende kaitsja on läbinud minimaalse kvaliteedikontrolli. Samuti toimub järelevalve advokaatide tegevuse üle. Justiitsministeeriumi arengukavas aastani 2011 (lk 12) on ette meetmetena (meede 1) õiguselukutse ja õigushariduse korrastamine, milleks on ette nähtud järgmised tegevused: ühtse riigieksami kehtestamine õiguselukutsele ning õigushariduse kvaliteedile sisuliste nõuete esitamine loodava riigieksami süsteemi kaudu eesmärgiga tagada piisav kvaliteetne ettevalmistus ka advokaatidele.

1. juulil 2004. a. jõustunud KrMS üheks eesmärgiks on kuritegude kiire avastamine ning menetlemine. Kiirusele, kvantiteedile ning efektiivsusele rõhumine võib ohtu seada kvaliteedi – nii määratud kaitsja kui menetleja töö efektiivsuse ning tähelepanelikkuse.

4. 1. Hinnang määratud kaitsja kvaliteedile kriminaalasjades

- Võrreldes prokuröridega, hindavad kohtunikud määratud kaitse kvaliteeti kriminaalmenetluses märgatavalt negatiivsemalt.
- 61% kohtunikest leidis, et kaitse kvaliteet on rahuldav ning 14% leidis, et kaitse kvaliteet on väga halb. Prokuröridest olid samal arvamusel vastavalt 44% ja 0%.
- Võrreldes määratud kaitse kättesaadavusega annavad prokurörid ning kohtunikud negatiivsema hinnangu määratud kaitse kvaliteedile.
- Hinnates määratud kaitse kvaliteeti kriminaalasjades, suuri erinevusi piirkonniti ei esine. Kõige negatiivsema hinnangu kaitse kvaliteedile andsid Põhja ning Viru ringkonna vastanud.

Võrreldes määratud kaitsja kättesaadavusega anti negatiivsem hinnang määratud kaitsja kvaliteedile kriminaalmenetluses. 53 % vastanutest arvas, et kaitse kvaliteet on „rahuldav“, 10% leidis, et see on „halb“ ning 29% leidis, et määratud kaitsja kvaliteet kriminaalmenetluses on „hea“. Seega 63% vastanutest arvas, et määratud kaitsja kvaliteet kriminaalasjades on rahuldav või halb. Võrdselt 5 inimest arvasid, et kaitse kvaliteet on „väga hea“ või „väga halb“. Piirkonniti oli määratud kaitse kvaliteedile antud hinnang sarnane. 71% Põhja ning 69% Viru ringkonna vastanutest leidsid, et määratud kaitse kvaliteet on väga halb, halb või rahuldav. Samal arvamusel oli 58% Lääne ja 63% Lõuna ringkonna vastanutest. Hinnang määratud kaitse kvaliteedile on negatiivsem Põhja ja Viru ringkonnas, kuid see oleneb sellest, mida konkreetsetes ringkonnas heaks, kvaliteetseks määratud kaitseks peetakse, milliseid nõudmisi määratud kaitse kvaliteedile seatakse.

Erinevus on märgata kohtunike ning prokuröride hinnangus määratud kaitsja kvaliteedile. Kui kohtunikest leidis 61%, et kaitse kvaliteet on rahuldav ning 14%, et kaitse kvaliteet on väga halb, siis prokuröridest arvas samuti vastavalt vaid 44% ning 0%. Kohtunike hinnang määratud kaitse kvaliteedile on negatiivsem. Tekib küsimus,

millised on prokuröride ning kohtunike määratud kaitse kvaliteedi hindamise alused ehk mida peavad kohtunikud ja prokurörid heaks, kvaliteetseks määratud kaitseks?

Tabel 15. Määratud kaitsja kvaliteet

		Määratud kaitsja kvaliteet kriminaalmenetluses					
Ametikoht		Väga hea	Hea	Rahuldav	Halb	Väga halb	Kokku
	Kohtunik	0%	11%	61%	14%	14%	22%
	Kohtukonsultant	0%	19%	63%	13%	6%	12%
	Prokurör	12%	36%	44%	8%	0%	38%
	Prokuröri abi	3%	37%	51%	9%	0%	27%
Kokku	5.38%	28.46%	52.31%	10%	3.85%	100%	

KrMS § 273 toob võimaluse lükata kohtuistung kuni kümneks päevaks edasi ning panna istungi edasilükkamisest tingitud kriminaalmenetluse kulud kaitsja kanda, kui kaitsja ei tunne kriminaalasja. Seejuures teavitab kohus advokatuuri juhatust kaitsja käitumisest. Reeglina ei saa advokaat keelduda õigusabi osutamisest ega lõpetada õigusabi osutamist enne asja lõplikku lahendamist. Advokaadi esinduskohustuse jätkuvus rõhutab ka seda, et kõik asjad peavad olema advokaadi jaoks võrdselt tähtsad ning kõigi puhul kehtivad ühesugused kvaliteedinõuded³⁸. Alltoodud näidetest võib näha, et see ei ole alati nii. Juhul kui advokaat suuremat tasu töötavat asja eelistades lihtsalt ignoreerib odavamast kaasust, jättes kliendi huvid kaitseta, järgneb sellele kohene sanktsioon³⁹.

Tabel 16. Määratud kaitsja kvaliteet kriminaalmenetluses (piirkondade alusel)

		Hinnang määratud kaitsja kvaliteedile kriminaalmenetluses					
Piirkond		Väga hea	Hea	Rahuldav	Halb	Väga halb	Kokku
	Lõuna	16%	22%	49%	11%	3%	28%
	Põhja	2%	27%	57%	8%	6%	38%
	Lääne	0%	43%	48%	10%	0%	16%
	Viru	0%	30%	52%	13%	4%	18%
Kokku	5%	28%	52%	10%	4%	100%	

Kuna kriminaalõiguse valdkond on spetsiifiline, peetakse oluliseks, et kaitsja kriminaalasjas omaks ka praktilisi oskusi ning kogemusi kahtlustatava või süüdistatava efektiivseks kaitseks. Advokaadid peaksid spetsialiseeruma kriminaalalajadele, sest ühes valdkonnas töötanud juristil on keeruline hakata tegutsema teises valdkonnas. Samas on teada, et määratud kaitsja tasud on väiksemad kui lepinglise kaitsja tasud ning kriminaalalajadele spetsialiseerumine ei tundu majanduslikus mõttes kõige tasuvam. Paljud küsitletud ei kiitnud heaks heaks noorte

³⁸ Riigi õigusabi seaduse eelnõu seletuskiri.

³⁹ Ibid.

advokaatide kohustustust osutada kriminaalmenetluses määratud korras riigi õigusabi. Samuti peetakse probleemiliseks olukorda, kus määratud kaitsja ei valda keelt, mida kaitsealune on võimeline mõistma. Tekib küsimus, milliste täiendavate järelevalve- ja kontrollimehhanismide rakendamisega saaks Justiitsministeerium paremini reguleerida õigushariduse ja õigusteenuse kvaliteeti.

4. 1. 1. Määratud vs lepingulised kaitsjad

- Peamiseks erinevuseks määratud kaitsja ning valitud kaitsja vahel on kaitse kvaliteeti ning kaitsjate motiveeritus.
- Kõigis ringkondades on kriminaalmenetlustes osalevatest kaitsjatest ligikaudu 90% just määratud kaitsjad.
- Aja planeerimise seisukohast sujub prokuröride-kohtunike koostöö paremini määratud kaitsjatega.
- Advokaadid, kes osalevad kriminaalmenetluses pidevalt määratud kaitsjana ning teevad seda tööd sageli, võivad olla kompetentsemad kui advokaadid, kes ei ole kriminaalasjadele spetsialiseerunud.

82% vastanute arvates on kvaliteedi ning töö efektiivsuse vahe, kas süüdistatavat esindab määratud või valitud (lepinguline) kaitsja. 18% vastanute arvates sellist vahet ei ole. Tervelt 92% kohtunikest leidis, et lepinguliste ning määratud kaitsja vahel on vahe. Prokuröridest ning prokuröri abidest olid samal arvamusel vastavalt 80 ja 72% vastanutest. Peamiseks vaheks määratud kaitsja ning valitud kaitsja vahel peetakse kaitsmise kvaliteeti (49% vastanutest) ning peaaegu samavõrd kaitsja motiveeritust (46%). 6% vastanutest leidsid, et vahe määratud ning valitud kaitsja vahel seisneb milleski muus.

Tabel 17. Määratud kaitsja ning lepingulise kaitsja erinevus kohtunike ning prokuröride hinnangul

		Milles seisneb peamine vahe määratud kaitsja ning lepingulise kaitsja vahel?			
		Erinev motiveeritus	Erinev kaitsmise kvaliteet	Muu	Kokku
Ametikoht	Kohtunik	41%	51%	7%	27%
	Kohtukonsultant	33%	67%	0%	12%
	Prokurör	49%	44%	7%	37%
	Prokuröri abi	50%	45%	5%	25%
	Kokku	45%	49%	6%	100%

Kõigis ringkondades on kriminaalmenetlustes osalevatest kaitsjatest ligikaudu 90% just määratud kaitsjad. Seejuures tuleb arvestada, et maapiirkondades on samad advokaadid tihti kaitsjateks nii kokkuleppe kui määratud korras. Küsitletud kohtunike-prokuröride sõnul sujub ajaplaneerimine paremini määratud kaitsjatega. Seda seetõttu, et lepingulise kaitsjaga võib protsess pikemaks venida, eriti siis, kui lepinguline kaitsja on võetud teisest linnast. Töö kvaliteedi ning efektiivsuse hindamisel leiti, et märgatavat vahet määratud ning lepinguliste kaitsjate vahel ei ole. Arvati, et vahe võiks tekkida keerulisemate kriminaalasjade puhul. Samuti leidsid osad prokurörid, et lepinguline kaitsja on problemaatilisem prokuröri jaoks, kuna ta

„urgitseb asjas rohkem ja nii-öelda võib-olla kasutab igasuguseid seaduslikke võimalusi, et ümber lükata süüdistusi võib-olla rohkem“ (prokurör, Lõuna).
„Lepinguline kaitsja teeb oma tööd muidugi põhjalikumalt, kuna motivatsioonisüsteem on suurem“ (prokurör, Lõuna).

„Määratud kaitsja ei ole üldse motiveeritud teostada kvaliteetsset kaitset. Milleks? Tasu sõltub ju mitte kvaliteedist, vaid istungitele kulutatud ajast. Kaitsja võib istungil vait olla või nahast välja ronida – tasu jääb samaks, milleks siis pingutada?“ (ankeetküsitluse vastus).

Vastupidine prokuröri arvamus on, et määratud kaitsja, kes on lahendanud analoogseid kriminaalasjade juhtumeid sageli, teeb oma töö paremini, samas kui lepingulisel kaitsja võib kogemuste puudumise tõttu nõrgemaks jääda (prokurör, Lõuna).

„Need määratud kaitsjad ju tegelevadki kriminaalasjadega. Nende kvaliteet on täitsa rahuldav, ei ole etteheiteid“ (kohtunik, Lääne).

„Põhimõtteliselt on koostöö parem määratud kaitsjatega, sest enamus on määratud kaitsjad olnud kokkuleppemenetluses, lühimenetluses ja käskmenetluses. Need menetlusliigid iseenesest tingivad sellised võimalused koostööks“ (prokurör, Lõuna).

„Kuna tegemist on olnud eelkõige joobes juhtidega või varastega, siis mingit erilist erinevust selle vahel, kas kaitsja on olnud lepinguline või määratud, ei ole mina täheldanud“ (prokurör, Lääne).

„Määratud asjad on väikesed asjad. Need miljonivargad, neil on ju lepingulised kaitsjad ja puha“ (advokaat, Põhja).

„Kui see lihtmenetluste arv jääb seal 80-90 protsendi vahele ja üldmenetlusi on seal 10% või natuke rohkem üldse. Ja ka lihtmenetluste seas on kokkuleppemenetlusi valdav osa, siis ju kokkuleppemenetluses on rohkem vaidlus karistuse küsimuses. [...] Et sellised suuremad probleemid avalduvad üldmenetluse asjades, mis tihti lähevad teise ja kolmandasse kohtuastmesse välja ka“ (prokurör, Lõuna).

„Ma arvan, et Tartu näite puhul teevad määratud kaitsjad suhteliselt hästi oma tööd“ (prokurör, Lõuna).

4. 1. 2. Kaitsjate suhtumine oma töösse

- Kriminaalmenetluses määratud kaitsja teenust osutavate kaitsjate puhul ei pruugi peamiseks probleemiks olla nende teadmised kriminaalmenetlusest, vaid suhtumine oma töösse ning motiveeritus efektiivseks kaitseks.
- Üheks ebaefektiivsuse põhjustajaks on arusaam kaitsja ja prokuröri rollist ning positsioonist menetluses – kaitsjad leiavad, et prokurör on selgelt domineerivam pool.

Peamiseks probleemiks määratud kaitse kvaliteedi ning töö efektiivsuse juures ei peeta seda, millised on advokaadi teadmised, vaid seda, milline on konkreetse kaitsja suhtumine oma töösse. Just ankeetküsitluse avatud vastustes mainiti sageli seda, et

advokaadid on hõivatud teiste tegemiste ja töökohustustega. Tekib küsimus, kas ja kuidas oleks võimalik advokaate rohkem motiveerida.

„Ma ei näe üldse probleemi määratud kaitses sellepärast, et see on kõik isikus kinni, kes teeb korralikult oma tööd, teeb määratud kaitses, teeb kokkuleppel“ (advokaat, Põhja).

„Ma ei ütleks, et seal oleks vaja mingisugust erilist kvalifikatsiooni. See on rohkem professionaalne nõue, kuna on ette nähtud, et on alates prokuratuuris professionaalne kaitsja, siis ta seal ka on (advokaat, Põhja).

„Mina leian, et seda tööd peab tegema nagu leivateenistust. Kui teha seda mingi muu teise töö vahepeal, siis ei tule midagi välja. Kui teha kriminaali vähe, siis pole sellel mõtet“ (advokaat, Põhja).

Palju on kinni isikutes ning nende suhtumises. Samas paljud advokaadid, kes riigi õigusabi korras määratud kaitsjaks on, on pika staažiga ning kogenenud.

„Kaitsjad, kes tegelevad põhiliselt määratud kaitses kriminaalasjades kuhjavad endale niivõrd palju asju, et ei jõua kõigiga tegeleda“ (ankeetküsitluse vastus).

Teiseks rõhutati seda, et prokurör on domineerivam pool menetluses, ning kaitsja roll on tagasihoidlikum.

Muidugi me teeme vahel vigasid ning need parandame ära ka, aga saadakse kaitsjast ka valesti aru. Arvatakse, et kaitsja peaks teostama järelvalvet selle uurimistö kvaliteedi üle. Kaitsja ei teosta järelvalvet ega näita mingisugustele vigadele. Me näitame ainult sellele, mis tuleb kasuks meie kaitsealusele“ (advokaat, Põhja).

Põhiline probleem ongi see, et sageli pigem prokurör, mitte kaitsja, ütleb, et siin on selline asi ja siin on selline konks, et väga kahtlane, kas siin üldse midagi välja tuleb. On olnud juhtumeid – eeskätt kokkuleppemenetlustes – kus kaitsja astub pigem prokuröri rolli, rääkides oma kliendile, et nõustu kõigega ja kirjutame alla“ (prokurör, Viru).

„Kui prokurör teeb kõik õigesti, siis kaitsja ei avaldagi oma teadmisi“ (prokurör, Lõuna).

„Narva kohus on jätnud mulle (pahatihti) ka sellise mulje, et ükskõik, mida prokurör tahab/taotleb, seal ka tehakse. Ilmselt sellepärast on paljud kaitsjad ka käega löönud“ (prokurör, Viru).

4. 1. 3. Kaitsjate teadmised kriminaalmenetlusest, kaitsjate kvaliteet

- Peamine määratud kaitsja kvaliteediga seonduv probleem on vähene kontroll määratud kaitse kvaliteedi üle.
- Teine oluline probleem kaitsja kvaliteediga seoses on kaitsjate vähene motiveeritus ning pealiskaudne suhtumine oma töösse.
- Kodanike madal teadlikkus riigi õigusabi süsteemist on samuti üheks kaitse kvaliteediga seonduvaks probleemiks.

- Kvaliteetse kaitse tagamisel võib eraldi probleemiks osutada kaitsjate vähene vene keele oskus ning vähene praktiline kogemus kriminaalmenetluse osas.

Peamiste probleemidena määratud kaitsja kvaliteedi puhul nimetati riigi vähest kontrolli kaitse kvaliteedi üle (21% vastanutest), advokaatide vähest motiveeritust efektiivseks kaitseks tulenevalt liiga väikeses tasust (18%), kodanike madalat teadlikkust riigi õigusabi süsteemist (16%), läbipaistmatut kaitsja määramise süsteemi (10%), kaitsja väheseid teadmisi kriminaalmenetlusest ning määratud kaitsja süsteemi finantseerimise korraldust (9%), kaitsjate vähest spetsialiseerumist kriminaalasjadele (6%), riigi vähest kontrolli kaitsja määramise üle (5%) või muid probleeme (7%). Seega vastamisel hetkel pidasid vastanud kõige suuremaks kvaliteedi mõjutajaks vähest kontrolli, advokaatide vähest motiveeritust ning kodanike madalat teadlikkust riigi õigusabi süsteemist.

Probleemiks peetakse üldist kaitsjate hariduse taset, teadmisi kriminaalmenetlusest, ning kaitsjate kvaliteeti. Teadmised kriminaalmenetlusest on kõikumad, samuti hinnangud sellele, milline on määratud kaitsjate tase kriminaalmenetluses. Teadmistega seonduvaks probleemiks on see, kuivõrd kaitsjad omapoolset initsiatiivi ning üldist aktiivsust üles näitavad.

Table 18. Probleemid määratud kaitsja kvaliteedi puhul kriminaalmenetluses

Peamised probleemid määratud kaitsja kvaliteedi puhul kriminaalmenetluses											
Ametikoht		Läbipaistmatu kaitsja määramise süsteem	Kaitsja vähesed teadmised kriminaalmenetlusest	Kaitsjate vähene spetsialiseerumine kriminaal-Asjadele	(Kodanike) madal teadlikkus riigi õigusabi süsteemist	Advokaatide vähene motiveeritus efektiivseks kaitseks tulenevalt liiga väiksest tasust	Määratud kaitsja süsteemi finantseerimise korraldus	Riigi vähene kontroll kaitsja määramise üle	Riigi vähene kontroll kaitse kvaliteedi üle	Muu	Kokku
		Kohtunik	14%	9%	6%	11%	17%	9%	8%	17%	8%
Kohtukonsultant	5%	12%	7%	19%	24%	2%	7%	19%	5%	15%	
Prokurör	8%	12%	4%	13%	18%	12%	6%	20%	7%	39%	
Prokurööri abi	10%	2%	9%	26%	17%	7%	0%	24%	5%	21%	
Kokku	9%	9%	6%	16%	19%	9%	5%	20%	7%	100%	

„On pool seltskonnast, kes loeb toimiku läbi ja pool seltskonnast, kes ei loe“ (prokurör, Viru).

„Aga ma ütlen, et tase on ikkagi väga kõikum. Tegelikult on kõik need istungid olnud kaitsja poole pealt väga masendavad. Kolmes kohtumajas olen käinud, kõik need korrad pole kaitsja mitte midagi teinud (prokurör, Viru).

Need 18 (Viru ringkonna kaitsjat – B. T.) teevadki ainult kriminaali. Nad on üldiselt kogenud. Ma ütlesin ka, et minu esmamulje on, et kuidagi ei viitsita midagi teha. Mina ütlen, et just kaitsjad on passiivsed. Siis öeldakse, et ah, me teame, et nagunii läheb kõik süüdi. Mina ütlen, et see üldmenetlus ei ole üldse enam nii kindel. Ma arvan, et

ükski prokurör pole enam 100% kindel. Aga kaitsjatel on selline hoiak, et aastaid on nii olnud, et teen mis ma teen, ikka läheb süüdi“ (prokurör, Viru).

„Kui Narva juristid tulevad siia, siis ma ütlen, et kvaliteeti ei ole. Üldse ei ole kvaliteeti! Ta ei saa aru, millest ta räägib!“ (kohtunik, Viru)

„Meie praktika on küll see, et kaitsja võiks olla natuke aktiivsust, võib-olla just siis määratud kaitsja, etendada. Et temalt endalt tuleks initsiatiiv näiteks lühimenetluseks või käskmenetluseks või ka kokkuleppeks“ (prokurör, Lõuna).

„Üldtuntud asjaolu, et kvaliteedile mõjub kõigepealt kaitsja materiaalne huvi, kui seda ei ole, siis abi soovijate teadlikkus menetlusest ei tähenda kaitsjale midagi“ (kohtunik, Viru).

„Ja peale selle on enamus määratud kaitset vene keeles. Kuigi ütleme, menetlusosalistele peaks tagatama kaitse, tähenda tõlge, siis tõlge on ainult tagatud kohtus. Advokaat, kes ei valda vene keelt, on püstitäädas“ (advokaat, Põhja).

„On ju nii, et noored tulevad, aga neid ei juhenda mitte keegi. Nad tulevad esimest korda kohtusse, sest nende patroonid ei tegele kriminaaliga. [...] Ma leian, et sundkorras punktide tegemine võiks ära jääda“ (advokaat, Põhja).

Lisaprobleem on praeguse süsteemi korralduses ehk see, millised õigused on kaitsjal ning millised õigused on kaitsealusel. Prokuröride arvates on probleem, et tihtipeale on näha, et kaitsja ei ole oma kliendile toimikut tutvustanud, kuigi see peaks olema kaitsja ülesanne (KrMS § 223 lg 3 ja 224 lg 1).

„Vahel on olnud probleem, et on olnud isegi juhtumeid, kus on näha, et see kaitsealune ei ole seda toimikut üldse näinud. Tekib teinekord üldmenetluses selline“ probleem (prokurör, Lõuna).

Advokaatide sõnul on toimiku tutvustamine kaitsealusele mõnikord praktiliselt keeruline määratud kaitsjast mitte olenevatel asjaoludel – erinevatel põhjustel on kaitsealusega keeruline ühendust saada või kokkusaamist korraldada.

„Inimene peaks saama oma toimikuga tutvuda, aga seda peaks kindlustama mitte mina, kes ma määratud korras olen. Sest minul ei ole seda aparati, et teda kohustada tulla. Ma leian üldse, et kui advokaat tutvub, siis kas tema tutvub või ei tutvunud, ma arvan, et vahet pole“ (advokaat, Põhja).

„Aga tihtipeale on ka selline asi, et kaitsealune käib peale, et tuleb teha mingi kassatsioon või ka apellatsioon. Mingit alust ei ole. Kõige väiksematki alust ei ole. Ja noh siis me tõstame laest mingi jura välja. Ega see ei ole ka päris õige. Ja kui Riigikohus näeb, et mingi jura selline, et selgelt pole mingit alust. Riigikohus paneb jälle mingi kirja advokatuuri juhatusele.. see on reguleerimata, millal advokaat võib keelduda kassatsioonist“ (advokaat, Põhja).

4. 2. Määratud kaitsja toimingud kriminaalmenetluses

- Toimikute vaatlusel ei tuvastatud kaitsjate poolt toimingute fabritseerimist ehk ebamääraste või ebavajalike toimingute tegemist.
- Kriminaalmenetluse toimingud on tehtud ajaliselt kiiresti ning toimingute tegemiseks ei taotleta lisaaga.
- Surve kiiremaks menetlemiseks tingib nii kaitsja kui menetleja passiivsuse ning väheneb kaitse kvaliteet.
- Määratud kaitsjad formuleerivad toiminguid kaitsja tasu hüvitamise taotluses väga erinevalt.

Toimikute analüüsist selgus, et nii lepinguliste kaitsjate kui ka määratud kaitsjate puhul alustasid nad vaadeldavate toimikute põhjal isiku esindamist alates kohtueelse menetluse lõpetamisest ja kriminaaltoimiku tutvustamisest, nagu näeb ette KrM § 45 lg 3. 20-st vaid ühel juhul osales kaitsja ka kaitsealuse kahtlustatavana ülekuulamise juures. Mainitud juhtumi puhul oli tegemist lepingulise kaitsjaga.

Eeltoodust võib järeldada järgmist: 1) isikud ei soovi kahtlustatavana ülekuulamise ajal kaitsja abi, 2) uurimisasutuse töötajad "soovitavad" kahtlustataval mitte soovida kaitsjate kahtlustatavana ülekuulamise juurde.

Kui vaadelda toimikus olevaid dokumente, siis enamasti on tegemist esimese juhtumiga ehk isikud ei soovi kaitsjat kahtlustatavana ülekuulamise juurde. Küll aga võib see olla uurimisasutuse töötajate poolt mõjutatud. Toimikute põhjal aga seda väita ei saa ning see vajaks täpsemat analüüsi juba uutal alustel. Sellisel juhul peaks analüüs tuginema vestlustele kahtlustatavatega ning analüüsitegija osalemisele kahtlustatavana ülekuulamise juures.

Üldjuhul on nii lepinguliste kui ka määratud kaitsjate toimingute arv ühesugustes asjades sama. Näiteks kokkuleppemenetluse asjades tehakse määratud kaitsjate poolt kohtueelses menetluses keskmiselt kolm toimingut. Küll on aga toimingud formuleeritud määratud kaitsjate poolt väga erinevalt. Kui üks kaitsja on toimingutena riigi õigusabi tasu hüvitamise taotluses kirja pannud osaluse kokkuleppemenetluseks nõusoleku protokoll koostamisel, läbirääkimised ja kokkuleppe sõlmimise, siis teine kaitsja on toimingutena formuleerinud kiirmenetluse otsustamise, toimiku tutvustamise ja kokkuleppemenetluse läbirääkimisteks nõusoleku andmise. Seega, üks analüüsitud kriminaalasjadest oli tehtud kiirmenetluse korras, oli toimingute arv sama tavakorras läbi viidud kokkuleppemenetluse toimingute arvuga. Esines ka juhtumeid, kus kaitsja oli menetlustoimingute mahu märkinud vaid arvuna.

Toimikute vaatlusel ei tuvastatud kaitsjate poolt toimingute fabritseerimist ehk ebamääraste või ebavajalike toimingute tegemist. Samuti olid toimingud tehtud ajaliselt kiiresti ning toimingute tegemiseks ei olnud taotletud lisaaga.

Prokurörid tõid intervjuude vastustes välja tähelepaneku, et kaitsjad võiksid olla aktiivsemad taotluste tegemisel. Samas tõid nad välja ka võimalikud põhjused, miks taotlusi või muid lisatoiminguid ei tehta.

„Kus kaitsja võiks aktiivsem olla, et kui ta nüüd saab koopia toimikust kätte, et siis üldjuhul see 10 päeva ütleme, mul on väga vähe olnud juhtumeid, kus kaitsja teeb siis

mingi taotluse. Samuti ei ole mul ühtegi juhtumit, kus nüüd see aeg, kui süüdistusakt on juba ära esitatud kohtusse ja kaitsjale muidugi ka üldmenetluses, et siis kaitsja oleks teinud taotlusi“ (prokurör, Lõuna).

Üheks põhjuseks, miks kaitsjad teevad nii vähe taotlusi või organiseerivad taotlusi lühimenetluse kohaldamiseks, on see, et selleks peab olema kahtlustatava või süüdistatava nõusolek ning vabaduses viibivaid kahtlustatavaid on raske kätte saada (prokurör, Lõuna). Kaitsja aga peaks kõigepealt tutvustama kliendile toimikut ning veenma tead lühimenetluse ainuõigsuses. Teine, subjektiivsem põhjus, mille Lõuna ringkonna prokurör välja tõi, on see, et Lõunas on levinuim menetlusliik kokkuleppemenetlus „siis nad võib-olla on sellega nii harjunud, et kaitsja võib-olla lihtsalt mugavusest ei taha. Väga raske on prokuröril seda ise rõhutada. Seaduses tulenevalt peaks ikkagi kaitsja tegema selle taotluse“ (prokurör, Lõuna). See on näide, kuidas surve kiiremaks menetlemiseks tekitab olukorra, kus kaitsja on passiivne.

4. 3. Kontroll määratud korras riigi õigusabi osutamise üle

- Kõige enam tuleks kontrolli suurendada määratud kaitse kvaliteedi üle, seejärel ressursside kasutamise (sh kaitsja tasu hüvitamise taotluste) üle ning kaitsja määramise üle.
- Kontrolli ja järelvalvet peavad tõhustama nii Justiitsministeerium, advokatuur, kohus kui prokuratuur.

55% vastanutest (55% kohtunikest, 60% kohtukonsultantidest, 54% prokuröridest ning 55% prokuröri abidest) arvas, et tuleks suurendada kontrolli kaitse kvaliteedi üle, 30% vastanutest leidis, et kontrolli tuleks suurendada ressursside kasutamise üle ning 15% vastanute arvates tuleks kontrolli suurendada kaitsja määramise üle. Piirkondlike erinevustena võib välja tuua Põhja regiooni – 21% vastanutest arvas, et kontrolli tuleks suurendada ka kaitsja määramise üle. Samuti 9 % Lõuna ja 14% Viru ringkonna vastanutest leidis, et kontrolli tuleks suurendada kaitsja määramise üle. Samal arvamusel olid 11% prokuröridest, 35% prokuröridest, 31% prokuröri abidest, 21% kohtunikest ning 30% kohtukonsultantidest leidsid aga, et kontrolli tuleks suurendada ressursside kasutamise üle.

Tabel 19. Kontroll määratud kaitsja süsteemi üle

Mis osas tuleks suurendada kontrolli määratud kaitsja teenuse osutamise üle kriminaalmenetluses?					
Ametikoht		Kaitsja määramise üle	Ressursside kasutamise üle	Kaitse kvaliteedi üle	Kokku
	Kohtunik	24%	21%	55%	25%
	Kohtukonsultant	10%	30%	60%	12%
	Prokurör	11%	35%	54%	38%
	Prokuröri abi	14%	31%	55%	25%
	Kokku	15%	30%	55%	100%

Advokatuur esitab Justiitsministeeriumile hiljemalt iga aasta 1. aprilliks ülevaate eelmisel kalendriaastal riigi õigusabi osutamisest ning riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude advokaatidele väljamaksmise kohta (RÕS § 32 lg 1).

Kohus võib kontrollida kaitse kvaliteeti ning kohtul on õigus ebaefektive kaitseja karistamiseks. Seejuures tekib aga küsimus, kas kohus on võimeline hindama kaitseja töö efektiivsust ja kvaliteeti? KrMS § 273 annab võimaluse lükata kohtuistung kuni kümneks päevaks edasi ning panna istungi edasilükkamisest tingitud kriminaalmenetluse kulud kaitseja kanda, kui kaitseja ei tunne kriminaalasja.

Peamised valdkonnad, kus tuleks mõelda kontrolli suurendamisele on: kaitse töö kvaliteet, efektiivsus – sh omapoolse initsiatiivi ülesnäitamine. Teiseks tuleks kontrolli suurendada selle üle, milline on seos määratud kaitseja poolt tehtud (reaalse) töö ning taotletud tőötasu vahel.

„Vahel on näha, et kui kaitseja toimikutki lahti ei tee, ja üldse midagi ei tea, ja see koefitsient on ikka väga suur“ (prokurör, Põhja).

„Vähene motiveeritus, kuna mittekvaliteete kaitse puhul negatiivseid mõjusid kaitseja jaoks ei järgne“ (ankeetküsitluse vastus).

„Aga muidugi erinevatel kolleegidel need tavad – kui palju nad raha küsivad, missuguse koefitsiendi nad kirja panevad – on muidugi erinevad. Aga kohtunikud reeglina seda muidugi kontrollivad. Reeglina kontrollivad. Et kui advokaat ikka liiga suure koefitsiendi kirja panevad oma õigusabi tasustamise taotlusesse, siis kohtunikud seda alati vaatavad“ (advokaat, Põhja).

Siinkohal tekib küsimus, kuidas saab riigi õigusabi tasu hüvitamise taotluse täitmisel rääkida tavadest? Hüvitamise taotlemise alused peaksid olema kõigile võrdsed. Küsimus ei ole ainult selles, et advokaadid saaksid riigi õigusabi korras määratud kaitsejaks olemise eest võrdset tasu. Küsimus on selles, milline on tehtud töö ning tasu suhe ning selles, millise summa peab õiguskaitsese eest hiljem hüvitama kaitsealune.

Prokurörid reeglina ei jäta määrusega rahuldamata seda summat, mille advokaat on taotlusesse kirjutanud. *„Tavaliselt see toimub enne suusõnaliselt, et me arutame ikkagi enne läbi, et arvestades selle asja keerukust, missugune võiks olla see koefitsient“ (advokaat, Põhja).* Samas on juhuseid, kui prokurör on jätnud välja kirjutamata summa, mida advokaat on taotlenud. *„Mina olen jätnud ühe korra välja kirjutamata suure summa, mis oli kolm korda suurem kui tavaliselt. Siis mulle öeldi, et miks ma selle kaitseja välja kutsusin, kui ma talle raha ei maksa. Ikka vahel vaadatakse, kui täitsa silma riivab“ (prokurör, Põhja).*

Järevalvet ja kontroll määratud kaitsejate üle peaksid teostama nii kohtunikud, prokurörid, advokaat kui teised kaitsejad. See tähendab seda, et nii prokurör kui kohtunik peaksid süvenema kaitsejatasu hüvitamise taotlusesse ning vajadusel nõudma lisaselgitust. Kvaliteedi peaks tagama advokaat (prokurör, Viru) ning tasude määramist peaks jälgima kas lõpetamisel prokuratuur või otsuse tegemisel kohus (prokurör, Viru). Kohtunikud (Lõuna, Viru) leiavad, et kohtunik peaks vastavalt reageerima – näiteks märgukirjaga advokaatidele –, kui advokaat tundub oma töös küündimatu.

„Varem kehtinud kord, kus kaitseja taotles kohtu eest tasu määramist ning pidi põhjendama, kui palju tunde tal on kulutatud selle asja lahendamisel, andis kohtule valiku hinnata kaitseja töö kvaliteedi küljest“ (ankeetküsitluse vastus).

„Anda kohtunikule võimaluse mõjutada kaitsjat materiaalselt, et ta saaks oma tasu mitte määrustiku järgi, vaid tegelikult tehtud töö eest. Kes veel, kui mitte kohtunik, võib hinnata kaitsja tehtud tööd konkreetses asjas“ (kohtunik, Viru).

Kasutatud allikad:

Advokatuuri seadus. RT I 2001, 36, 201.

CommDH (2007)12: Memorandum to the Estonian Government. Assessment of the Progress Made in Implementing the 2004 recommendations of the Commissioner of Human Rights of the Council of Europe.

Eesti Advokatuuri eetikakoodeks. 1999.

Eesti Vabariigi põhiseadus. RT 1992, 26, 349; RT I 2003, 64, 429.

Eesti Vabariigi Õiguskantsler. Õiguskantsler korraldas õigusabi probleemide arutelu. www.õiguskantsler.ee (30.08.2007).

Justiitsministeeriumi arengukava aastani 2011. <http://www.just.ee/27389> (02.08.2007).

Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364; RT I 2002, 86, 504.

Kergandberg, E. & Sillaots, M. 2006: Kriminaalmenetlus. Tallinn.

Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166; RT I 2003, 88, 590.

Paal, P. & Pärna, P. 2000: Teenuste vaba liikumine advokatuuri seaduse eelnõus. Juridica, nr 9.

Riigi õigusabi ja selle korraldamise tasustamine. Advokatuuri kiri Justiitsministeeriumile, 28.09.2006.

Prokuratuuri seadus. RT I 2004, 66, 457; RT I, 2004, 56, 403.

Riigi õigusabi seadus. RT I 2004, 56, 403.

Riigi õigusabi seaduse eelnõu seletuskiri. Justiitsministeerium.

Riigi õigusabi eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad. Justiitsministri 26. jaanuari 2005. a määrus nr 2. RTL 2005, 18, 186.

Riigi õigusabi osutamise ning riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude advokaatidele väljamaksmise ülevaade 2006. a. kuude lõikes. Eesti Advokatuur.

Riigi õigusabi osutamise ning riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude advokaatidele väljamaksmise ülevaade 2007. a. kuude lõikes. Eesti Advokatuur.

Riigi õigusabi eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad. Eesti Advokatuuri üldkogu 11. aprilli 2002. a otsus nr 3.

Riigi õigusabi tsentraalse korraldamise aruanne. Justiitsministeerium, Kohtute osakond, 13.12. 2006.

Sillaots, M. 2002: Asenduskaitsja määramine ja määratud kaitsja asendamine. Juridica, nr 9.

Soar, P. 2002: The New International Directory of Legal Aid. Kluwer Law International, pp. 19 – 20.

Analüüsitud kohtuasjad:

Kohtuasja nr 1-05-947 toimik, Harju Maakohus, Liivalaia Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-06-11481 toimik, Harju Maakohus, Liivalaia Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-06-16601 toimik, Harju Maakohus, Liivalaia Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-06-16196 toimik, Harju Maakohus, Liivalaia Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-06-13273 toimik, Harju Maakohus, Liivalaia Kohtumaja.
Kohtumaja nr 1-06-13477 toimik, Harju Maakohus, Liivalaia Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-07-1298 toimik, Pärnu Maakohus, Haapsalu Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-07-1301 toimik, Pärnu Maakohus, Haapsalu Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-07- 2884 toimik, Pärnu Maakohus, Haapsalu Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-07-3687 toimik, Pärnu Maakohus, Haapsalu Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-06-11624 toimik, Tartu Maakohus, Tartu Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-06-11594 toimik, Tartu Maakohus, Tartu Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-06-11599 toimik, Tartu Maakohus, Tartu Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-06-11603 toimik, Tartu Maakohus, Tartu Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-07-2336, toimik, Tartu Maakohus, Valga Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-07-236 toimik, Tartu Maakohus, Valga Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-07-3238 toimik, Tartu Maakohus, Võru Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-07-3494 toimik, Tartu Maakohus, Võru Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-07-8624 toimik, Viru Maakohus, Rakvere Kohtumaja.
Kohtuasja nr 1-07-1741 toimik, Viru Maakohus, Rakvere Kohtumaja.

Veebiallikad:

Holland: Ministry of Justice: http://www.rvr.org/nl/about_rvr.

Horvaatia: Ministry of Justice: <http://www.pravosudje.hr/>.

Iirimaa: First Report of the Criminal Legal Aid Review Committee:
<http://www.justice.ie/en/JELR/Pages/PB07000656>.

Iirimaa: Final Report of the Criminal Legal Aid Committee:
<http://www.justice.ie/en/JELR/Pages/PB07000657>.

Iirimaa: The Legal Aid Board: <http://www.legalaidboard.ie>.

Iirimaa: Courts Policy Division: www.justice.ie.

Inglismaa ja Wales: Legal Services Commission:
<http://www.legalservices.gov.uk/criminal/pds.asp>.

Läti: The Latvian Council of Sworn Advocates: www.advokatura.lv.

Rootsi: Legal Aid Authority:
http://www.sweden.gov.se/sb/d/2710/a/15208;jsessionid=a-sMFngf0_0b.

Saksamaa: Bundesministerium der Justiz: <http://www.bmj.bund.de>.

Sloveenia: Bar Association of Slovenia: <http://www.odv-zb.si/eng/>.

Soome: Finnish State of Legal Aid Office: <http://www.oikeus.fi/20629.htm>.

Taani: Civilretsdirektoratet: www.civildir.dk.

Lisa 1

Ankeetküsitluse küsimustik

1. Millises piirkonnas asub Teie töökoht?
 - Lõuna
 - Põhja
 - Lääne
 - Viru
2. Milline on teie ametikoht?
 - Kohtunik
 - Kohtuniku abi
 - Kohtukonsultant
 - Kohtunikukandidaat
 - Prokurör
 - Prokuröri abi
3. Kas määratud kaitsja kättesaadavus (kodaniku taotluse esitamise lihtsus) kriminaalmenetluses on Teie arvates ...
 - väga hea
 - hea
 - rahuldav
 - halb
 - väga halb
4. Kas määratud kaitse kättesaadavus (kaitsja määramise kiirus) kriminaalmenetluses on Teie arvates ...
 - väga hea
 - hea
 - rahuldav
 - halb
 - väga halb
5. Kas määratud kaitse kvaliteet kriminaalmenetluses on Teie arvates ...
 - väga hea
 - hea
 - rahuldav
 - halb
 - väga halb
6. Märkige, millised on Teie arvates peamised probleemid määratud kaitsja kvaliteedi puhul kriminaalmenetluses (valida võib mitu vastust)?
 - a) läbipaistmatu kaitsja määramise süsteem
 - b) kaitsja vähesed teadmised kriminaalmenetlusest
 - c) kaitsjate vähene spetsialiseerumine kriminaalasjadele
 - d) (kodanike) madal teadlikkus riigi õigusabi süsteemist
 - e) advokaatide vähene motiveeritus efektiivseks kaitseks tulenevalt liiga väiksest tasust
 - f) määratud kaitsja süsteemi finantseerimise korraldus
 - g) riigi vähene kontroll kaitsja määramise üle
 - h) riigi vähene kontroll kaitse kvaliteedi üleMõni muu, palun täpsustage!

7. Mis osas peaks riik suurendama kontrolli riigi õigusabi (määratud kaitsja) osutamise üle kriminaalmenetluses?
 Kaitsja määramise üle
 Ressursside kasutamise üle
 Kaitse kvaliteedi üle
 Kontrolli tuleks suurendada mingis muus osas:
8. Kas Teil on viimase kahe aasta jooksul ette tulnud olukordi, kus määratud kaitse pole olnud kliendi jaoks õigeaegselt kättesaadav?
 Sageli
 Aeg-ajalt
 Harva
 Ei ole ette tulnud
9. Mis põhjusel ei ole määratud kaitsja olnud kättesaadav?
10. Kas Teie arvates tuleks advokatuuri juurde luua eraldi ametikoht (nn d dispetšer), mis tegeleks kaitsjate määramisega?
 Jah
 Ei
 Palun põhjendage mõne sõnaga oma valikut!
11. Kui sageli on Teil viimase kahe aasta jooksul tulnud ette, et süüdistatav on soovinud vahetada määratud kaitsjat ?
 1 - 2 korda
 3 - 4 korda
 5 või enam korda
 Ei ole ette tulnud
12. Millistel põhjustel on soovitud määratud kaitsjat vahetada?
 Kaitsja on halvasti ette valmistatud
 Kaitsja on vähe motiveeritud
 Halb omavaheline läbisaamine kaitsja ja süüdistatava vahel
 Muu põhjus, palun nimetage!
13. Kas Teie hinnangul on vahet, kas süüdistatavat esindab määratud kaitsja või lepinguline kaitsja?
 Jah
 Ei
14. Milles seisneb peamine vahe määratud kaitsja ning lepingulise kaitsja vahel (valida võib mitu varianti)?
 Erinev motiveeritus
 Erinev kaitsmise kvaliteet
 Muu
15. Kas praegust kaitsja määramise süsteemi tuleks Teie arvates muuta?
 Jah
 Ei
16. Mida tuleks Teie arvates muuta praeguses kaitsja määramise süsteemis?

Lisa 2

Suuliste intervjuude küsimustik

1. Kas Teie koostöö on seni sujunud paremini määratud või lepingulise kaitsjaga? Miks?
2. Milline on Teie hinnang määratud kaitse kvaliteedile kriminaalmenetluses?
3. Kirjeldage, millised probleemid on kerkinud seoses määratud kaitsega?
 - a) läbipaistmatu kaitsja määramise süsteem
 - b) kaitsja vähesed teadmised kriminaalmenetlusest
 - c) kaitsjate vähene spetsialiseerumine kriminaalalajadele
 - d) (kodanike) madal teadlikkus riigi õigusabi süsteemist
 - e) advokaatide vähene motiveeritus tulenevalt liiga väiksest tasust
 - f) määratud kaitsja süsteemi finantseerimise korraldus
 - g) vähene kontroll kaitsja määramise üle
 - h) vähene kontroll kaitse kvaliteedi üleMuu:
4. Kuidas mõjutab kaitse kvaliteeti õigusabi pakkujate vähene teadlikkus kriminaalmenetlusest, kaitsjate taseme erinevus?
5. Kui oluline on advokaatide spetsialiseerumine kriminaalalajadele? Miks?
6. Mida tuleks Teie arvates teha, et tagada määratud kaitse parem kvaliteet?
7. Kuidas Te hindate määratud kaitsja kättesaadavust kriminaalmenetluses?
8. Kas viimase 2 aasta jooksul on ette tulnud olukordi, kus määratud kaitse pole olnud õigeaegselt kättesaadav? Mis põhjusel ei ole määratud kaitsja olnud kättesaadav?
9. Kas Teie arvates tuleks advokatuuri juurde luua eraldi ametikoht (nn dispetšer), mis tegeleks kaitsjate määramisega? Kas Teie arvates võiksid olla riigipalgalised kaitsjad (alternatiivina dispetšerteenusele)? Palun põhjendage!
10. Kui sageli on tulnud ette, et süüdistatav on soovinud vahetada määratud kaitsjat? Millistel põhjustel on soovitud määratud kaitsjat vahetada?
11. Kas praegust kaitsja määramise süsteemi tuleks Teie arvates muuta? Mida tuleks Teie arvates muuta praeguses kaitsja määramise süsteemis?
12. Kas ja kuidas peate õigeks praktikas toimivat süsteemi, kus uurijal või prokuröril on nimekiri kaitsjatest ja nende telefoninumbritest ning vajadusel kutsutakse neist keegi kohale?
13. Kas üks ja seesama määratud kaitsja peaks olema isikul kriminaalmenetluse algusest lõpuni?
14. Kas määratud kaitsja tasu määramise süsteemi tuleks muuta? Mille alusel tuleks tasu määrata?
15. Millised on peamised probleemid määratud kaitsja süsteemis advokatuuri poolel?

Lisa 3

Välisriikide riigi õigusabiga tegelevatele asutustele saadetud küsimustik

Your country:

Your title/position:

1. Is there a public defender system in your country?
 - a) Yes
 - b) No
2. Please describe briefly the public defender system in your country!
3. How is the financing of the public defender system organized?
4. What is the total cost of public defenders in criminal cases?
Per year (in 2006):
Per person:
Per case / the number of criminal cases:
5. What is the total cost of all legal aid in criminal cases?
Per year (in 2006):
Per person:
Per case / the number of cases:
6. Please outline any substantial changes in the public defender system during past 5 years:
Financial eligibility:
Non-financial eligibility:
Overall funding method:
Types of case in which legal advice or assistance is available:
Agencies through which legal advice or assistance is funded:
Any other substantial change:
7. Are public defenders in criminal work paid:
 - a) By time spent
 - b) By grade of case
 - c) By block grant
 - d) Some other method (please describe)
8. Who decides upon the size of the payment in each individual case?
9. By whom are decisions for grant taken in individual cases? What non-financial criteria for grant are there?
10. Are there financial eligibility limits for criminal matters? If so, please describe them briefly!
11. Is there a control mechanism over the public defender system?
12. Are there public defenders that have specialized on criminal cases? Which incentives are used for specializing on criminal cases?
13. How would you assess the accessibility of public defenders in your country in general? Does the accessibility of public defenders differ in regions?
14. Please outline any substantial changes which are planned in:
Financial eligibility:
Non-financial eligibility:
Overall funding method:
Types of case in which legal advice or assistance is available:
Agencies through which legal advice or assistance is funded:
Any other substantial change:

Lisa 4

Välisriikide riigi õigusabi korraldamisega tegelevad organsiatsioonid ning nende kontaktid

Riik	Kontakt
Austria	Austrian Bar Association
Taani	Civilretsdirektoratet
Inglismaa ja Wales	Legal Services Commission
Eesti	Eesti Advokatuuri juhatus
Soome	Finnish Bar Association, Ministry of Justice, State Legal Aid Office
Saksamaa	Bundesrechtsanwaltskammer, Bundesministerium der Justiz
Holland	Raad voor Rechtsbystand, Ministry of Justice
Iirimaa	The Legal Aid Board
Läti	The Latvian Council of Sworn Advocates
Leedu	Ministry of Justice
Norra	Ministry of Justice and Police
Poola	Ministry of Justice
Sloveenia	Slovenska advokatska komora
Rootsi	The Legal Aid Authority, The National Courts Administration
Horvaatia	Ministry of Justice

Austria

Austrian Bar Association
Österreichischer Rechtsanwaltskammertag
Tuchlauben 12
A-1010 Wien
Tel.: (01) 535 12 75-0
Fax: (01) 535 12 75-13
E-Mail: rechtsanwaelte@oerak.at

Holland

Joost Hallema
Information Department
Ministry of Justice
rvdenhg@worldonline.nl
dji@postbus51.nl
http://www.rvr.org/nl/about_rvr

Horvaatia

Ministry of Justice
Head of the Sector for mutual assistance
Dežmanova ulica 6 i 10, 10000 Zagreb
<http://www.pravosudje.hr/>

Iirimaa

1) The Legal Aid Board
<http://www.legalaidboard.ie>

2) Courts Policy Division
Charles F. Clancy
CFClancy@justice.ie
www.justice.ie

Inglismaa ja Wales

Legal Services Commission
<http://www.legalservices.gov.uk/criminal/pds.asp>

Criminal Defence Service
<http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2006/20060009.htm>
customer.service@tso.co.uk

Leedu

Ministry of Justice
Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija
Gedimino ave. 30/1
LT-01104 Vilnius
tel. +370 5 2662 958
fax. +370 5 2625 940
Legislation and Public Law Department
Director, Zivile Liekyte, z.liekyte@tic.lt

Läti

1) The Latvian Council of Sworn Advocates
Elina Kaminska
Consultant-interpreter of the Latvian Council of Sworn Advocates
adv-pad@latnet.lv
www.advokatura.lv
Brīvības boulevard 34, Riga, LV-1050
Fax: 371-7358488

2) Administration of Legal Aid
jpa@jpa.gov.lv

Norra

Ministry of Justice and Police
The Ministry of Justice and the Police
Postboks 8005 Dep,
0030 Oslo
Norway
E-mail: postmottak@jd.dep.no

Poola

Ministry of Justice
Ministerstwo Sprawiedliwosci
wi@ms.gov.pl
zyla@ms.gov.pl
debek@ms.gov.pl

Rootsi

1) The National Courts Administration
Eva Fernqvist
Sveriges Domstolar
Domstolsverket
Postadress 551 81 Jönköping

2) The Legal Aid Authority
http://www.sweden.gov.se/sb/d/2710/a/15208;jsessionid=a-sMFngf0_0b

Saksamaa

Bundesministerium der Justiz
Mohrenstrasse 37, 10117 Berlin
11015 Berlin
Andreas Killmann
RB5
killmann-an@bmj.bund.de

Slovenia

Slovenska advokatska komora
Bar Association of Slovenia
<http://www.odv-zb.si/eng/>

Soome

1) Ministry of Justice
Law Drafting Department, Criminal and Procedural Law Unit
Secretary of Legislation

2) State Legal Aid Office
<http://www.oikeus.fi/20629.htm>

Taani

Danish Court Administration
St. Kongensgade 1-3
1264 København K.
Tlf.: + 45 70 10 33 22
Fax: + 45 70 10 44 55
Web: www.domstol.dk
Anna Merete Riis Jensen
Email: arj@domstolsstyrelsen.dk